

**HERMANN HESSE’NİN “BOZKIRKURDU” ROMANI
VE OĞUZ ATAY’IN “TUTUNAMAYANLAR”
ROMANINDA KİMLİK SORUNU**

H. Mustafa DÖNMEZ

T.C.

**Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü**

**Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı
Karşılaştırmalı Edebiyat Bilim Dalı
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Eskişehir
2010**

T.C.
ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

H. Mustafa Dönmez tarafından hazırlanan “Hermann Hesse'nin ‘Bozkırkurdu’ Romanı ve Oğuz Atay'ın ‘Tutunamayanlar’ Romanında Kimlik Sorunu” başlıklı bu çalışma 06 Nisan 2010 tarihinde Eskişehir Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, Jürimiz tarafından Karşılaştırmalı Edebiyat Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Prof.Dr. Kadriye ÖZTÜRK

Üye

Yrd.Doç.Dr. Mehmet SEMERCİ

(Danışman)

Üye

Yrd.Doç.Dr. Fesun KOŐMAK

ONAY

.../ .../ 2010

(Prof.Dr. Münevver YILANCI)

Enstitü Müdürü

ÖZET

HERMANN HESSE’NİN “BOZKIRKURDU” ROMANI VE OĞUZ ATAY’IN “TUTUNAMAYANLAR” ROMANINDA KİMLİK SORUNU

DÖNMEZ, H. Mustafa

Yüksek Lisans – 2010

Karşılaştırmalı Edebiyat Anabilim Dalı

Danışman: Yrd.Doç.Dr. Mehmet SEMERCİ

Bu çalışmada amaç, Hermann Hesse’nin “Bozkırkurdu” ve Oğuz Atay’ın “Tutunamayanlar” romanlarında kimlik sorunu olgusunu karşılaştırmalı edebiyat bilimi verileri kullanarak karşılaştırmaktır. Yazarların söz konusu eserlerde kimlik sorununu ele alışları arasındaki ortak, benzer ve farklı yanların belirlenmesi hedeflenmektedir.

Karşılaştırmalı edebiyat biliminin farklı disiplinlerle çok yakın ilişkisi olmasının yanı sıra, karşılaştırmada temel alınan kimlik sorunu kavramının çok boyutlu olması, incelenen eserlerin psikoloji ve sosyoloji gibi ikincil kaynakların verilerinden de faydalanarak karşılaştırılmasını zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda, çalışmada karşılaştırmalı edebiyat bilimi inceleme yaklaşımlarından çoğulcu inceleme yönteminden yararlanılmıştır.

Bu çalışmanın sonucunda, kimlik sorunu olgusunun her iki eserde de ağırlıklı olarak ele alınmış olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca aralarındaki zaman ve coğrafya farkına rağmen, her iki eserde de kimlik sorunu yaşayan bireylerin oldukça benzer süreçlerden geçtikleri görülmüştür.

ABSTRACT**IDENTITY PROBLEM
IN “STEPPENWOLF” BY HERMANN HESSE AND
“TUTUNAMAYANLAR” BY OĞUZ ATAY****DÖNMEZ, H. Mustafa****Master of Arts – 2010****Comparative Literature Department****Thesis Advisor:** Mehmet SEMERCİ, Assist.Prof.

The aim of this study is to analyze the concept of identity problem in Hermann Hesse’s “Steppenwolf” and Oğuz Atay’s “Tutunamayanlar” in the respects of comparative approach. The study also aims to determine the common, similar and different characteristics in the novels examined in terms of the way they deal with identity problem.

Since comparative literature is a field closely related to various disciplines and identity problem is a multi-dimensional concept, the comparative study of the two novels required the use of secondary sources such as psychology and sociology. Therefore the study mainly employed eclectic method among comparative literature approaches.

The findings of this research revealed that the concept of identity problem is a core issue in the two novels examined. It was also determined that the individuals experiencing identity problem in the two novels go through quite similar experiences although they were produced in different eras and countries.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
ÖNSÖZ	vi
1. BÖLÜM: GİRİŞ	1
2. BÖLÜM: YAZARLARIN YAŞAM ÖYKÜLERİ VE YAZIN ANLAYIŞLARI	4
2.1. HERMANN HESSE	4
2.2. OĞUZ ATAY	7
2.3. HERMANN HESSE VE OĞUZ ATAY’IN YAŞAMLARINDAKİ İLGİNÇ BENZERLİKLER.....	12
3. BÖLÜM: “BOZKIRKURDU” VE “TUTUNAMAYANLAR” ROMANLARININ ÖZET VE DEĞERLENDİRMELERİ	15
3.1. “BOZKIRKURDU” ROMANINA DAİR	15
3.2. “TUTUNAMAYANLAR” ROMANINA DAİR.....	18
4. BÖLÜM: SOSYAL PSİKOLOJİ, FELSEFE VE SOSYOLOJİNİN BAKIŞ AÇISINDAN KİMLİK SORUNU	22
4.1. KİMLİK OLGUSUNA GENEL BİR BAKIŞ	22
4.2. KİMLİK ARAYIŞI	27
4.3. KİMLİKLEŞME (BİREYLEŞME)	30
4.3.1. Yabancılaşma	33
5. BÖLÜM: “BOZKIRKURDU” VE “TUTUNAMAYANLAR” ROMANLARINDAKİ KİMLİK SORUNUNUN KARŞILAŞTIRILMASI	34
5.1. “BOZKIRKURDU” VE “TUTUNAMAYANLAR” ROMANLARINDA KİMLİK SORUNUNUN BİR PARÇASI OLARAK YABANCILAŞMA OLGUSU	35

5.2. “BOZKIRKURDU” VE “TUTUNAMAYANLAR” ROMANLARINDA KİMLİK ARAYIŞI	43
5.2.1. “Bozkırkurdu” ve “Tutunamayanlar” Romanlarında Kimlikleşme Araçları	44
5.2.1.1. Yolculuk.....	45
5.2.1.2. Bozkırkurdu’nun Kitapçığı ve Selim’in Metinleri.....	57
5.2.1.3. Hermine/Pablo ve Selim/Olric	66
5.2.2. “Bozkırkurdu” ve “Tutunamayanlar” Romanlarında Kimlikleşme Süreçleri	78
5.3. “BOZKIRKURDU” VE “TUTUNAMAYANLAR” ROMANLARININ YAPISAL KURGUSAL ÖZELLİKLERİ VE KİMLİK SORUNU İLİŞKİSİ	81
5.3.1. Anlatım Açısı ve Tarzı.....	82
5.3.2. Semboller ve Motifler	85
5.3.3. Dil.....	89
6. BÖLÜM: SONUÇ	91
KAYNAKÇA	96

ÖNSÖZ

Edebiyat insan içindir ve dolayısıyla da insanı anlatması beklenir. Bir arada yaşayan kalabalıklar büyüdükçe, bireyin yalnızlığı ve içinde yaşadığı topluma, çevresine yönelik hissettiği yabancılaşma duygusu derinleşmiştir. Modern çağın düşünen, sorgulayan ve bunun sonucunda çevresine yabancılaşan bireyi yalnız kalmış ve böylelikle kendi benliğine yönelmiştir. Bunun sonucu olarak ‘birey insan’ın “Ben kimim?” sorusuyla vücut bulan bir kimlik sorunuyla karşı karşıya kalması, son yüzyılın ana gerçeklerinden biridir. İnsanı anlatması beklenen edebiyat da duruma kayıtsız kalmamış ve bu gerçeği temel motiflerinden biri olarak ele almıştır. Bugün ‘ölümsüz’ kabul edilen hiçbir eser yoktur ki insanı anlatmasın.

Bu karşılaştırmalı çalışmada, bireysel kimlik sorunu bağlamında insanlık durumunu oldukça başarılı bir şekilde ortaya koyduklarına inanılan Hermann Hesse’nin “Bozkırkurdu” ile Oğuz Atay’ın “Tutunamayanlar” adlı romanlarında, kimlik sorununun ele alınış biçimleri arasındaki ortaklık, benzerlik ve farklılıklar açısından araştırılmasının, karşılaştırmalı edebiyat çalışmaları açısından anlamlı olacağı düşünülmektedir.

Yüksek Lisans eğitimim boyunca ve bu çalışmanın ortaya konması sürecinde sergilediği yoğun emek, sabır ve rehberliğinden dolayı değerli hocam ve tez danışmanım Yrd.Doç.Dr. Mehmet Semerci’ye teşekkürü borç bilirim.

Yüksek lisans eğitimimdeki emeklerinden dolayı başta Karşılaştırmalı Edebiyat Bölüm Başkanı Prof.Dr. Ali Gültekin olmak üzere tüm hocalarıma; yoğun çalışma dönemlerimde bir an olsun anlayışını ve desteğini esirgemeyen sevgili eşim Asuman’a ve kâğıtlarımı boyayarak bu sürece renk katan biricik oğlum Kemal Karça’ya teşekkür etmek istiyorum.

1. BÖLÜM: GİRİŞ

Nobel ödüllü Alman yazar Hermann Hesse “birey insan” üzerine yazdığı eserlerle geniş kitleleri etkilemiş ve güncelliğini bugün de koruyan bir isimdir. Tüm dünyada okunan Alman klasiklerinden biri olan ve modern bireyin karşı karşıya olduğu ‘kimlik sorunu’na odaklanan, Hesse’nin “Bozkırkurdu” adlı romanı birçok ülkede geniş yankı uyandırmıştır. Birey’in ‘kimlik sorunu’nu ele alan bir başka çalışma da, yazıldığı dönemden bugüne üzerinde tartışılabilen, anlattığı konunun yanı sıra Türk romanına getirdiği anlatım teknikleriyle de son dönem Türk edebiyatında haklı bir yere sahip olan, Oğuz Atay’ın “Tutunamayanlar” adlı romanıdır.

Çalışmada, neredeyse bir asırdır tüm dünyada okurların elinden düşüremediği, Hermann Hesse’nin “Bozkırkurdu” romanı ve Oğuz Atay’ın “Tutunamayanlar” romanına eğilme nedeni de bu eserlerin resmettiği insanlık durumudur. Yayımlanma tarihleri arasında neredeyse yarım asıra yakın bir süre olmasına ve farklı iki kültürün ürünleri olmalarına rağmen her iki romanın da aynı evrensel nitelikteki olguya odaklandıklarına inanıyoruz: kimlik sorunu. Her iki eserin de merkezinde kendini, hayat ve toplum içinde konumlandırma ve tanımlama savaşı veren bireylerin olduğu düşünülmekte, kahramanların yaşadıkları fiziksel ve ruhsal yolculuğun onları götürdüğü yerler ve her birinin kendi kimlik arayışı serüvenleri sonundaki kazanımlarının ortaklıklar, benzerlikler ve farklılıklar açısından kıyaslanmasının Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi açısından anlamlı olacağı umulmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, çağdaş Alman edebiyatının her zaman güncelliğini koruyan ismi Hermann Hesse’nin 1927’de yayımlanan “Bozkırkurdu” (Alm. “Der Steppenwolf”) adlı romanı ile Türk Edebiyatının önemli isimlerinden Oğuz Atay’ın 1971-1972’de yayımlanan “Tutunamayanlar” adlı romanının, kahramanların bireysel kimlik sorunu ekseninde karşılaştırılmasıdır. Bu amaçla Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi inceleme yöntemlerinden yararlanılacaktır.

Öte yandan unutulmamalıdır ki karşılaştırmalı edebiyat araştırmalarında neyin karşılaştırılacağıın özenle seçilmesi ve net olarak ortaya konulması bir zorunluluktur. Çalışmanın amacı etkilenme avcılığı yapmak ya da otobiyografik izleri sürmek değil, inceleme konusu yazarların söz konusu eserlerinde ortak konuyu nasıl işlediklerini belirlemektir. Bu çalışmada, gerekli görülen yerlerde ikincil kaynaklar olarak ifade edilen sosyal psikoloji, felsefe ve sosyoloji gibi diğer disiplinlerin verilerinden, bazen de Jung'un psikanalitik değerlendirmelerinden faydalanılması sebebiyle çalışmanın yöntem olarak 'çoğulcu inceleme yöntemi' benimsenmiştir. Bununla birlikte çalışma, Hermann Hesse'nin "Bozkırkurdu" ve Oğuz Atay'ın "Tutunamayanlar" adlı romanlarındaki kimlik sorununun incelenmesi ile sınırlandırılmıştır.

Bu çalışma toplam altı bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın amacının ve yönteminin tanıtıldığı ilk bölüm olan Giriş bölümünün ardından, ikinci bölümde incelenen eserlerin anlaşılmasına katkıda bulunmak amacıyla, Hermann Hesse ve Oğuz Atay'ın yaşamları ve yazın anlayışları ile aralarındaki ilginç benzerlikler kısaca özetlenecektir.

Daha sonra, tezin üçüncü bölümünde "Bozkırkurdu" ve "Tutunamayanlar" romanlarının özetleri verilecek ve haklarında çeşitli yazar ve eleştirmenler tarafından yapılan değerlendirmelere değinilecektir.

'Kimlik' olgusuna ilişkin teorilerle bir tanışıklık sağlamak ve böylece kavramla ilgili bir çerçeve çizmek amacıyla, çalışmanın dördüncü bölümünde, 'kimlik kavramı,' 'kimlik arayışı,' 'kimlikleşme (bireyleşme)' ve 'yabancılaşma' alt başlıklarıyla, sosyal psikoloji-felsefe-sosyoloji bakış açısından kimlik sorunu irdelenecektir. Bu bölümde amaç, çalışmanın temelini oluşturan bir karşılaştırma yapmak değil bu karşılaştırmanın yapılacağı ekseni oluşturmaktır.

Çalışmanın beşinci bölümünde, "Bozkırkurdu" ve "Tutunamayanlar" romanları, kimlik sorunu ekseninde, 'yabancılaşma olgusu,' 'kimlikleşme araçları,' 'kimlikleşme süreçleri' ve 'yapısal kurgusal özellikler ve kimlik sorunu ilişkisi' alt

başlıklarında karşılaştırılarak, söz konusu eserler arasındaki olası benzerlik, ortaklık ve farklılıklar saptanmaya çalışılacaktır.

Altıncı ve son bölüm olan Sonuç bölümünde ise eserler arasında çalışma konusu bağlamında saptanan benzerlik, ortaklık ve farklılıklara değinilerek, yapılan karşılaştırma ile ilgili genel bir değerlendirmeye yer verilecektir.

2. BÖLÜM: YAZARLARIN YAŞAM ÖYKÜLERİ VE YAZIN ANLAYIŞLARI

*“İyi bir hayat hikâyesi yazmak,
bir hayat yaşamak kadar zordur”
(Atay, 1975: 44)*

Bu bölümde, “Bozkırkurdu” ve “Tutunamayanlar” romanlarının yazarları olan Hermann Hesse ve Oğuz Atay’ın yaşam öykülerine ve yazın anlayışlarına değinilecektir. Amaç elbette yazarların karşılaştırılması olmayıp, sadece çalışma konusu eserlerin yazarlarını daha yakından tanıyarak, çalışmayla amaçlanan karşılaştırmanın daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunmaktır.

2.1. HERMANN HESSE

Hermann Hesse 1877’de Almanya’da dünyaya gelmiştir. Koyu dindar bir aile ortamında yetişmiştir. 1891’de Evangelical Theological Seminary’e katıldıktan bir yıl sonra isyankâr yanı ağır bastığı için okuldan kaçmıştır. Daha bu yıllardan itibaren bütün toplumsal dayatmalara karşı eleştirel bir yaklaşım sergilemiş ve bu toplumsal normlar yerine kendi değerleriyle kendini gerçekleştirme savaşı vermiştir. Sorunlu bir dönem geçiren ve üzerinde dini baskı kurmaya çalışan anne babasıyla pek çok konuda anlaşmazlığa düşen yazar, intihar girişiminde bulunmuş, sonra da bir enstitüye yatırılmıştır. Jung’un öğrencisi Lang’ın tedavi ettiği Hesse’nin, ruhbilime ve Jung’a duyduğu ilginin bu durum sonrasında artarak iç dünyasının zenginleşmesine neden olduğu düşünülebilir. 1892’nin sonunda eğitimine devam etmek üzere Cannstatt’taki Gymnasium’a başvurmuştur. Eğitim sistemindeki aşırı katı kurallar ve misyoner babasının dinsel baskıları Hesse’yi çok rahatsız etmiş, bu yüzden kendi yolunu bulmak için uzun süre mücadele etmek zorunda kalan Hesse, bir kitapçıda çalışmaya başlamıştır. Üç gün süren kısa kitapçılık macerasının ardından, 1894 yazında yaklaşık bir yıl çalışacağı bir fabrikada iş bulmuş ama işin mekanik yapısı nedeniyle bunalıp eski işine geri dönmüştür. Doyum bilmez bir okuyucu olan Hesse, burada filoloji, teoloji ve hukuk üzerine bol bol okuyarak bu

konularda neredeyse uzmanlaşmaya başlamıştır. Goethe, Lessing, Schiller gibi yazarlarla ilgilenmiş ve Yunan mitolojisi üzerinde çalışmıştır (bkz. Ziolkowski, 1991: 10).

1896'da 'Madonna' isimli ilk şiiri yayımlanmıştır. Hesse, Alman romantikleri Clemens Brentano, Joseph Freiherr von Eichendorff, Friedrich Holderlin ve Novalis'ten ilham almıştır. 1898'de şiirlerini bir araya getirdiği "Romantik Şarkılar" isimli kitabını yayımlayan Hesse, bir yıl sonra da "Gece Yarısından Bir Saat Sonra'yı" çıkarmıştır. 1899'un sonbaharında Basel'de antik kitaplar satan bir kitapevinde çalışmaya başlamıştır. Gözlerindeki rahatsızlık yüzünden askerlik görevinden muaf tutulan Hesse'nin, bitmek bilmeyen ve hayatı boyunca da yakasını bırakmayacak olan baş ağrıları o dönem başlamıştır. 1901'de görmeyi çok istediği İtalya'ya giden Hesse'nin şiirleri ve yazıları gazetelerde yayımlanmış ve büyük ilgi görmüştür. Sonunda yayımcı Samuel Fischer'ın "Peter Camenzind" isimli kitabını okuması, Hesse'nin yazarlık kariyeri için dönüm noktası olmuştur. 1904'de Maria Bernoulli'le evlenen Hesse'nin ikinci romanı "Çarklar Arasında", 1906'da kitap raflarındaki yerini almış ve onu 1910'daki "Gertrude" takip etmiştir. Kitap beklenen ilgiyi görememiş, Hesse yazıyla başının dertte olduğunu açıklayıp bunu başarısızlık olarak nitelendirmiştir. Hermann Hesse Budizm'le yakından ilgilenmiştir. Hindistan'a olan ilgisi Schopenhauer'un eserleriyle daha da canlanan Hesse, Sri Lanka ve Endonezya'ya gitmiştir. İki ülkenin yazar üzerindeki ruhsal ve dini etkileri eserlerine de yansımıştır. 1914'te "Rosshalde" isimli romanı yayımlanmıştır (bkz. <http://www.biyografi.info/kisi/hermann-hesse>).

Birinci Dünya Savaşı başladığında İsviçre'de olan Hesse, Alman Hükümeti'ne savaşmak için gönüllü olduğunu bildirmiş, ancak başvurusu sağlık sorunları nedeniyle kabul edilmemiştir. Hesse yine de boş durmamış ve savaş tutsaklarına yardım amacıyla Bern'deki Alman elçiliğinde çalışmaya başlamıştır. *Bu iki tutum aslında birbiriyle çelişmektedir.* (Zengin, 2002: 216) Çünkü bir yanda ülkesi için de savaşma yanlısı Hesse, diğer yanda savaşın sonuçlarını ve toplumsal yıkımı sezen Hesse söz konusudur. Fakat bundan sonra Hesse, savaş karşıtı olarak konumunun gerektirdiği çabayı göstermiştir. Savaşın yıkıcı etkilerini bizzat bilen

Hesse, o günlerde savaş çığırtkanlığı yapan meslektaşlarına karşı 3 Kasım 1914'de savaş karşıtı bir makalede *sevginin nefretten, anlayışın öfkeden daha yüce, barışın savaştan daha soylu nitelik taşıdığını* (Zeller, 1977: 96; Akt. Zengin, 2002: 216) savunmuştur. Hesse'nin yazısı, toplumun büyük bir kesimi, Alman basını ve savaş yanlısı aydın kesimi tarafından hoş karşılanmamış ve vatan haini olarak damgalanmıştır.

1916 yılında babasının kaybı, oğlunun hastalığı ve eşinde ortaya çıkan şizofreni Hesse'yi çok zorlamıştır. Psikoterapi görmeye başlayan yazar, yeni romanı "Demian"ı 1919'da ateşkes ilan edilmesinden hemen sonra sadece üç haftada "Emil Sinclair" adı altında yayımlamıştır. Aynı yıl eşinden boşanan Hesse, tek başına küçük bir çiftlik evine yerleşmiştir. Yazma faaliyetlerinin dışında resim de yapmaya başlayan Hesse, 1920'de "Klingsor'un Son Yazı"nı yayımladıktan sonra Hint ve Budist felsefeye duyduğu sevgiyi anlatan "Siddhartha" yayımlanmıştır (bkz. http://tr.wikipedia.org/wiki/Hermann_Hesse).

1923'te İsviçre vatandaşlığına geçen Hesse, 1924'te İsviçreli Ruth Wenger'le evlenmiştir. "Kaplıca'da Bir Konuk: Kurgast" (1925), "Nuremberg Yolculuğu" (1927) ve "Bozkırkurdu" (1927) romanlarından sonra Hesse'nin biyografisi, arkadaşı Hugo Ball tarafından yazılmıştır. Wenger'dan ayrıldıktan sonra Ninon Dolbin isimli Yahudi bir kadınla evlenen Hesse'nin yazıları, Nazi oluşumunun karşısında olduğu için Alman basını tarafından yayımlanmamıştır. 1931'de "Narziss ve Goldmund" isimli romanını yayımlayan yazar, 1932'de "Boncuk Oyunu"nu çıkarmıştır. 1933'te Nazi karşıtı düşüncelerinden dolayı sürgüne gönderilen Hesse'yi Bertolt Brecht ve Thomas Mann yalnız bırakmamıştır. Savaşa karşı olan tutumu ve hümanist tavrı nedeniyle, bu yıllarda Almanlar tarafından hep dışlanan Hesse, "Boncuk Oyunu" isimli romanıyla 1946'da Nobel ödülünün sahibi olmuştur. Hesse 9 Ağustos 1962'de ölmüştür (bkz. <http://www.biyografi.info/kisi/hermann-hesse>).

Hesse'nin hemen hemen tüm eserlerinde daima toplumsal dayatmalara karşı koyan bir başkaldırıya, bir tür bireysel protestoya rastlamak olasıdır. Bir yazarın güncelliğini yitirmeden değişik zamanlarda, değişik yerlerde, değişik gruplar

tarafından bu derece okunmasının, Nobel Edebiyat Ödülü alabilmesinin tek nedeni protesto gücü olamaz elbette. Belki de bu başarının nedeni *Bütün eserlerinde, hatta ilk romanı “Peter Camenzind”den en son anlatılarına kadar, yüzyılımızın başka hiçbir edebi eserinin ulaşamadığı bir yoğunluk ve farklılıkla ‘bireyleşme’ sürecini, ‘ben nasıl kendim olurum’ sorusunun yanıtını* (Bozdemir, 1998: 171) anlatmasıdır.

Bireyin tüm dogmalardan, reçetelerden veya cemaatlerden bağımsız olmasını savunan Hesse, hiçbir kesimin öncüsü, kılavuzu olmamıştır. Sadece bireyi yaşamı konusunda ancak özgürce kendisinin karar verebileceği bir yerlere doğru götürmek istemiştir (Atan, 2004: 68-70). Hesse, *Edebiyat politikadan ayrı olmalıdır* (Aytaç, 1995: 129) demiş, ancak bu siyaset yapmadan görüşlerini ifade etmesine engel olmamıştır.

Eserlerinde sık sık felsefe, psikoloji, edebiyat ve psikanaliz yöntemlerinden esintilere rastlanan Hesse, hemen her eserinde, kişinin özbenliğini bulmaya çalışmasını, kendi yaşamını kurmasını işlemiştir. Hesse'nin tüm kahramanları kimlik oluşturma savaşımı ve *bilincin ağırlığı altında acı çeken karakterler* (http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=ktp&haberno=2158) olarak karşımıza çıkar. Görüldüğü gibi, Hermann Hesse'nin eserlerine ana konu olarak damgasını vuran olgu, düşünen, düşündüğü için anlayan ve anladığı için de acı çeken insanın bireysel kimlik sorunudur.

2.2. OĞUZ ATAY

Oğuz Atay, 12 Ekim 1934'de Kastamonu'da doğmuştur. 1939'da ailesiyle birlikte Ankara'ya gelen Oğuz Atay, 1951'de Ankara Maarif Koleji'ni bitirmiştir. Ağır ceza yargıcu ve CHP milletvekillerinden olan babasının baskısıyla, İ.T.Ü. İnşaat Fakültesine girerek mühendis olan Atay, kendisi *adına seçilen bu meslekten nefret [etmiş], tıpkı hayranı olduğu Dostoyevski gibi ‘mezun olunca bu işi bırakacağını* (Yılmazçelik, 2007: 9) düşünmüş, ama 1957'de yüksek mühendis olmuştur.

Askerliğini 1957 ile 1959 arasında, Cevat Çapan ile aynı birlikte yapan Oğuz Atay, sonradan aralarına Vüsat Bener'in de katılımıyla askerlik hizmetini edebiyat sohbetleri ile beraber yürütmüştür. Burada Pazar Postası adlı derginin etrafında toplanmışlar ve Atay bu sırada Beckett'in "Godot'u Beklerken" adlı oyununu çevirmiştir (bkz. Çapan, 1997; Akt. Baysal, 2002: 3).

Askerlik dönüşü 1959-1962 yılları arasında Denizcilik Bankası İstanbul Şehir İşletmeleri Müdürlüğü'nde görev almış, bir yandan da yayın hayatına İstanbul'da devam eden Pazar Postası için çalışmayı da sürdürmüştür. Bu müdürlükteki görevinden istifa ettikten sonra İstanbul Devlet Mimarlık Harita Kadastro Bölümü Ölçme Kürsüsü'nde öğretim görevlisi olmuştur. Aynı yıllarda Atay bir arkadaşıyla birlikte küçük bir inşaat şirketi kurmuştur. Üniversitedeki titizliğini şirketine de taşıyan Atay, parasını alamayacağını anladığı işleri bile tamamlamış ama ticaret hayatının kendine göre olmadığını anlayarak şirketten ayrılmıştır. Daha sonra da bütün vaktini üniversitedeki bilimsel çalışmalara ve edebiyata ayırmıştır. 1975'te doçent olan ve topografya ve yol inşaatı derslerini okutan Atay'ın ilk kitapları, edebiyat dışında mesleki yayınlar olmuştur. 1970'te "Topoğrafya" kitabını yayımlanmış ama 'Yol İnşaatı' dersiyle ilgili notları kitaplaşamayıp, "Yol Notları" başlığıyla Akademi tarafından çoğaltılarak öğrenciye ulaşması sağlanmıştır. İlk evliliğini 1961'de Fatma Fikriye Gürbüz ile yapan Atay'ın bu evlilikten bir kızı olmuştur. Atay ikinci evliliğini 1974 yılında Pakize Kutlu ile yapmıştır. Atay'ın hastalığı da bu yıllarda ortaya çıkmıştır (bkz. Baysal, 2002: 4)

1976 yılında beyin tümörü teşhisiyle gittiği İngiltere'de tedavisinin imkânsız olduğu ortaya çıkmış ve 13 Aralık 1977'de İstanbul'da vefat etmiştir. Atay'ın son gecesi ilginçtir:

Bir dostlarının evindedirler. Atay bir ara banyoya girer, uzunca bir süre çıkmaz, içerdekiler seslenirler. Atay, 'sevinmeyin daha ölmedim' karşılığını verir. Sonra yine sessizlik, yine bir merak banyoya koşarlar. Bu defa ölmüştür. Yani son sözleridir, 'sevinmeyin daha ölmedim (Tankuter, 1984: 15).

Oğuz Atay'ın "Tehlikeli Oyunlar" romanında kahramanı için söylediği *bu çocuk ölürken de şaka yapacak* (Atay, 1985: 348) sözleri ironik bir şekilde kendisi için de geçerli olmuştur.

Oğuz Atay'ın edebiyatla olan ilgisi klasiklerle başlamakla birlikte daha sonra özellikle Franz Kafka, James Joyce, Pierre Laclos, George Eliot, Joseph Conrad, Henry James, Günter Grass, Vladimir Nabokov ve Marcel Proust gibi çağdaş yazarlara kaymıştır. Türk edebiyatından Sabahattin Ali, Yusuf Atılgan ve Ahmet Hamdi Tanpınar'ı severek okumuştur. Şiirde ise en sevdiği şair Oktay Rıfat olmuştur. Halit Refiğ'in kendisini Kemal Tahir'le tanıştırmasıyla Atay yeni bir döneme girmiştir: Tahir'den çok etkilenen Atay sık sık onun evinde Türkiye'nin toplumsal yapısıyla ilgili tartışmalara katılmıştır. Oğuz Atay 1958-1959 yıllarında "Pazar Postası" dergisinde bilimden edebiyata, sanattan dile, felsefeden psikolojiye kadar geniş bir alanda yazılar yazmıştır. Atay edebiyatın yanı sıra yaşadığı ülkenin gündemi ile de yakından ilgili olmuştur. 27 Mayıs sonrası süreçte "Olaylar" adında bir dergi çıkarmayı tasarlamışsa da bu projesini hayata geçirme fırsatı olmamıştır. 1969-1972 yılları arasında Meydan-Larousse Lügat ve Ansiklopedisi'nde "son okuyucu" olarak görev almıştır. Oğuz Atay'ın edebiyat alanındaki ilk eseri 1970 yılında TRT Roman ödülüne layık görülen ve Sinan Yayinevi tarafından iki cilt halinde basılan "Tutunamayanlar" adlı roman olmuştur. Böylesine saygın bir ödülle onurlandırılmasına rağmen, roman ilk yıllarında yeterince ilgi görmemiştir. Atay'ın ikinci romanı "Tehlikeli Oyunlar" 1973'te yayımlanmıştır (bkz. Baysal: 2002: 5).

Oğuz Atay'ın Yeni Dergi ve Soyut'ta çıkan hikâyeleri 1975 yılında "Korkuyu Beklerken" ismi altında kitaplaştırılmıştır. Gümüş bu hikâyelerin aslında *edebiyatımızda ayrıksı bir yeri* (Gümüş, 2003: 86) olmasına rağmen hep "Tutunamayanlar"ın gölgesinde kaldığını söyler. Yine 1975 yılında "Bir Bilim Adamının Romanı" yayımlanmıştır.

Romancı ve hikâyeci kişiliğinin yanı sıra Atay tiyatro alanında da eser vermiştir. Atay'ın sağlığında sahnelenemeyen "Oyunlarla Yaşayanlar" adlı oyun, 1979/1980 döneminde Devlet Tiyatrosu oyun programına alınarak Türk tiyatro

tarihinde başarılı bir yer edinmiş ve daha sonra 1985 yılında ise kitap olarak yayımlanmıştır. Atay'ın 1970'den 1977'ye kadar tuttuğu günlüğü, 26 Ocak 1984 tarihinde başlayarak yedi gün süre ile Milliyet Gazetesi'nde yayımlanmış ve 1985'te kitap haline getirilerek yayımlanmıştır. Atay ömrünün son yıllarında "Eylembilim" isimli romanına başlamışsa da, ilerleyen hastalığı yüzünden tamamlayamamıştır. Yarım kalmış romanının bir bölümü önce bulunamamış, fakat daha sonra "Eylembilim" bu eksik haliyle 1992'de "Günlük"ün sonunda yer almıştır. İlerleyen yıllarda metnin kayıp kısmına ulaşılmış ve "Eylembilim" 1998'de kitaplaştırılmıştır (bkz. Baysal, 2002: 6).

Atay, *çalışmaktan ve yaşamaktan pes etmeyen biri* (Çapan, 1984: 13) olmuştur hep. Hastalığının bir çaresi olmadığını anlamasına rağmen çalışmalarından kopmayan Atay, tasarılarını ne kadar çaba gösterse de hayata geçirememenin ıstırabını "Günlük"te şu sözlerle dile getirmiştir:

İçim karışık-düşüncelerle değil-bulanık. Yalnız, vaktim ve kafa gücüm olursa 'Eylembilim' ve 'Geleceği Elinden Alınan Adam' adlı hikâyelerimi bitirmek istiyorum. İkisinin de ana hatlarını bu deftere yazmıştım, ama yazacak kuvveti ve düşünme çabasını kendimde bulamıyorum (Atay, 1995: 278).

Oldukça genç sayılabilecek bir yaşta yaşamını yitiren Oğuz Atay "Türkiye'nin Ruhü" adını vermeyi düşündüğü bir roman üçlemesi üzerinde çalışmaktaydı. "İnsan-Devlet-Toplum" başlıklı bölümler halinde tasarladığı bu dizide Oğuz Atay, *Türk toplumunun kolektif bilinçaltını tarihsel bir evrim süreci içinde yansıtmayı, birey-devlet, birey-toplum ilişkilerini konu edinmeyi* (Ecevit, 1989: 2) hedeflemiştir. Günlüğünde *Düşüncem geç geliştii, biraz geç başladım, biraz da erken bırakmak zorunda kalıyorum. Geleceğini kaybetmek yaşanan zamanı da boşlaştırıyor* (Atay, 1995: 280) diyen Oğuz Atay, "Türkiye'nin Ruhü" adını verdiği projesini hayata geçirememiştir. Mühendislik alanındaki akademik kariyerinin yanı sıra Oğuz Atay'ın edebiyat alanında da yapıtlarının olması onun çok boyutlu kişiliğinin en iyi göstergesidir. İlk romanı hem akademik dünyada hem de edebiyat çevrelerinde şaşkınlıkla karşılanmıştır. Bu durumu kendisiyle yapılan bir söyleşide şöyle anlatmıştır:

Yazdığım ilk kitabın adı ‘Topografya’dır. Sonra ‘Tutunamayanlar’ romanını yazdım. Edebiyatçılar vitrinde ilk kitabımı gördükleri zaman çok gülüyorlar; akademideki bazı hocalar da roman yazdığımı duyunca acıma duygularını (buna biraz istihza da karışıyor) gizleyemiyorlar (<http://tehlikeliyounlar.blogcu.com/OGUZ+ATAY>).

Atay, çok yönlü biri olarak bilimden edebiyata, sanattan dile, felsefeden psikolojiye kadar geniş bir yelpazede ilgi alanına sahiptir. Eserlerindeki kahramanların *bilinçleri de toplumun tarihinden kaynaklanan karmaşasını yansıtan bir hercümerç içindedir* (Keyder, 1984: 9). Atay eserlerinde birey insanın içinde, derinlerde bir yerlerde yaşadığı bu kimlik karmaşasını yansıtmak istemiştir. Bizlerin ancak yenilerde tartışmaya başlanan *kimlik sorunsalı/duygusu o yıllarda çoktandır Atay’ın yazısının debisini oluşturmuştur* (Balacan, 2003: 24). Bu amaca uygun olarak Atay’ın eserlerinde olay ve dekor arka planda kalırken asıl ışıklandırılan, kişilerin düşünce süreçleridir. Atay’ın romanının çok katmanlı yapısında *topluma yönelik eleştirinin yoğunluğuna karşın, ana sorunsal bireye yöneliktir, ontolojiktir* (Ecevit, 1989: 10-11).

Romancılığında, kurgu teknikleri ve biçim açısından *James Joyce, Marcel Proust ve Franz Kafka gibi modernist yazarlardan çok etkilendiği* (Baysal, 2002: 10) görülür. Eserlerinde dış dünyayı olduğu gibi aktarmak yerine, anlattığı kişilerin iç dünyalarına yönelir. Metinleri, geleneksel ölçütlerle değerlendirilmesi olanaksız ve kaygan bir zemin üzerinde yükselirler. Çeşitli disiplinlerin, ontolojik katmanların eş zamanlı bir birliktelik içinde var olduğu, konusal içerik yığından çok, özgür bir kompozisyon gücüne dayalı metinlerdir. İlk okunduğunda dağınık görünen ayrıntıların, yapıtlarının bütününde titizlikle seçilmiş birer malzeme oldukları ve ustaca örüldükleri görülür (bkz. Akbal, 1977; Akt. Aydoğdu, 2003: 30). Atay’ın üslubuna şekil veren belli başlı etkenler ilk bakışta şöyle sıralanabilir:

dil devrimi ile dorukta yaşanan eski dil-yeni dil, dilde milliyetçilik tartışmaları, ikinci dünya savaşının bireyin zihninde açtığı kapanmaz yaralar ve bunun sonucunda bireyin, yaşamın anlamsızlığı-saçmalığı düşüncesine yaklaşması, 1950’li yıllarda yaşanan çok partili rejime geçişin sancıları, sağ-sol ideolojilerin kısır çekişmesi, ihtilaller ve nihayet bu toz duman ortamda köşeli düşünmekten kendini alamayan ve bunun için derin düşünemeyen şaşırılmış aydının psikolojisi (Oruç, 2006: 4).

Böylesine karmaşık bir art alan üzerinde yükselen Atay'ın anlatısı, geleneksel roman kalıpları ve dilinin dışına çıkarak söyleyeceklerini yeni, alışılmadık ve sarsıcı bir şekilde söylemeyi seçmiştir. Atay'ın yol açtığı bu sarsıntı hâlâ sürerken, kendisi aramızda olmasa da, eserleri yine yeniden keşfedilmeyi beklemekte ve okuruyla bir iletişim kurmanın özlemiyle Atay'ın “hikâye satıcısı” tüm içtenliğiyle sormaktadır: *Ben buradayım sevgili okuyucum, sen neredesin acaba?* (Atay, 1988: 182).

2.3. HERMANN HESSE VE OĞUZ ATAY'IN YAŞAMLARINDAKİ İLGİNÇ BENZERLİKLER

Öncelikle hatırlatmak gerekir ki, bu çalışmanın asıl amacı Hermann Hesse ve Oğuz Atay'ın yaşam öykülerinin karşılaştırılması değildir. Bununla birlikte, iki yazar arasında benzer olan ve değinildiği takdirde çalışmanın daha iyi anlaşılmasını sağlayacağına inanılan birkaç noktadan kısaca bahsetmenin uygun olacağına inanılmaktadır.

İki yazar arasında göze çarpan en ilginç husus, hem Atay'ın hem de Hesse'nin sahip oldukları engin ve geniş bir yelpazeyi kapsayan bilgi birikimlerini eserlerine ustalıkla işlemeleridir. Hem Hesse'nin hem de Atay'ın kaleminden çıkan satırları okurken, bu satırların altında yatan engin bir bilgi birikimini derinden hisseder. Yukarıda bahsedilen, bu yazarlara yöneltilen “belli bir fikre tutunmamak” suçlamasının doğruluğunu kısmen kabul edilse bile, bunun en azından, dünyada oldukça sık görülen “bilgi sahibi olmadan fikir sahibi olmak” kadar ağır bir suç olamaz.

Hesse ve Atay arasında diğer ilginç bir benzerlik ise her iki yazarın da bazen tarafsız olmakla, bazen de diğer taraftan olmakla suçlanmalarıdır. Örneğin Hesse *devamlı olarak çağına ve çağının sorunlarına yabancı olmakla suçlanmıştır* (Zengin, 2002: 213). İkinci Dünya Savaşı'nda hem Naziler hem de antifaşistler tarafından sert şekilde eleştirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Hesse'nin kitapları Almanya'da istenmeyen kitaplar, kendisi de vatan haini olarak değerlendirilmiş fakat savaştan

sonra yine Almanya'da çok geniş bir okuyucu kitlesi tarafından yeniden keşfedilmiştir (bkz. http://tr.wikipedia.org/wiki/Hermann_Hesse).

Hesse ile benzer bir biçimde, Atay'a yöneltilen eleştiriler arasında, romanlarıyla "büyük ve yaygın sıkıntıları" veya "ezilen insanları" anlatmadığı için kendisini *kıyasıya eleştirmek* (Elbeyli, 1987: 85) gerektiği, *angaje aydın yerine, kırılmış ve titrek aydını savunduğu ve daha da önemlisi hiçbir id'e ve ilkeye tutunmak istemeyen* (Küçük, 2000: 120-121) bir birey ortaya koyduğu veya *Kemalizm'in delisi* (Gürbilek, 1995: 31-32) olduğu yer almaktadır.

Bir başka ilginç nokta ise hem Hesse'nin hem de Atay'ın sonu gelmez bireysel arayışlarıdır. Bunun nedeni, farklı zamanlarda farklı coğrafyalarda yaşamış olmalarına rağmen, her iki yazarın da benzer koşullardan beslenmiş olabileceğidir. Çünkü hem Atay'ın hem de Hesse'nin yaşayıp yazdığı dönemler, kendi toplumlarında birey üzerinde zorlayıcı bir değişimin yaşandığı yıllardır. Bu dönemlerde, çoğu şey gibi bireyin kimliğinin de yeniden tanımlanması arayışını, doğal olarak genelde sanatçılar, özelde ise Atay ve Hesse gibi kendi çağlarının öncü isimleri benzer şekilde duyumsamış olabilirler.

Hesse ve Atay arasındaki bir diğer benzerlik ise şüphesiz en çok tanındıkları eserleri "Bozkırkurdu" ve "Tutunamayanlar"ın okurlar tarafından tam olarak anlaşamadıkları gerçeğidir. Hesse'nin kendisi okuyucularını, kendilerini birbir "Bozkırkurdu" ile özdeşleşmelerinin tehlikesine karşı uyarır. Hesse sanılan aksine, aydınların umutsuzluk içinde olmak zorunda olmadığını ya da orta sınıfı dışlamadığını savunur (bkz. Flaxman, 1954: 357). Hatta Serrano, *Hesse'nin esas anlamının çarpıtıldığını, onun bir çeşit Bohem, hippy, uyuşturucu kültürünün havarisi, pasif bir serseri* (1997: 10) olarak gösterildiğini söyler. Benzer bir şekilde, yaygın kanının aksine Atay'ın anlattığı tutunamayan birey *toplumdan asla kopuk olmayan* (Canpolat, 2003: 36) bir kişidir. Orhan Pamuk da benzer bir şekilde, okurun Atay'a karşı tavrını 'anlamak' kavramı açısından şöyle değerlendirir:

İki türlü Oğuz Atay okuru vardır: 1. 'Ah canım Selim!' duyarlılığına ilgi duyan kültür ve melodram düşkünü okur. 2. 'Bat dünya bat!' sinizmini seven

alaycı okur. Ben ikinci takımdanım ve birincilerin Oğuz Atay'dan pek bir şey anladıklarını sanmıyorum (2006: 190).

Özetlemek gerekirse, geniş bir alana yayılmış engin bilgi birikimlerini eserlerine bir nakış gibi işlemeleri, politik kesimler yerine birey olarak insana odaklanmaları ve maalesef eserlerinin eksik veya yanlış anlaşılması, Hermann Hesse ve Oğuz Atay'ı aynı çizgiye yaklaştıran özellikleridir.

3. BÖLÜM: “BOZKIRKURDU” VE “TUTUNAMAYANLAR” ROMANLARININ ÖZET VE DEĞERLENDİRMELERİ

Bu bölümde “Bozkırkurdu” ve “Tutunamayanlar” romanlarının özetleri verilecek ve haklarında çeşitli yazar ve eleştirmenler tarafından yapılan değerlendirmelere değinilecektir.

3.1. “BOZKIRKURDU” ROMANINA DAİR

Romanın Harry Haller adında orta yaşlarının sonlarındaki ana kahramanı, adı hiç söylenmeyen orta büyüklükte bir kasabada bir oda kiralar ve orada yaşamaya başlar. Umutsuzluk ve melankoli içerisinde Harry kendisinin bir “Bozkırkurdu” olduğunu ve kendisinin bir türlü anlam veremediği ve hiçbir zevk almadığı bir dünyada yapayalnız gezen bir başıboş olduğunu düşünmektedir. “Bozkırkurdu” romanı, Harry’nin acısını ve kaygılarını, insanlığın beyhudeliğinde yer alan umutsuzluğu ve yurtsuzluk duygusunu yenmeye çalışmasını anlatır.

Harry orta sınıfın, üretken, organize olmuş ve gayretli iyimserliğinden tiksindir. Buna rağmen, cazibesinden de kendini alıkoyamaz. Bir yandan karakterinin kurt yarısının diğer yandan insan yarısının baskısı arasında sıkışıp kalan Harry, geleneksel bir yaşam biçimini ne reddedebilmekte ne de kendini böyle bir yaşamın kollarına bırakabilmektedir. Kafasında sık sık intihar etmeyi tasarlar.

Bir gece şehrin eski kesimlerinde mutsuzca gezinirken, Harry bir kapının üzerinde “Sihirli Tiyatro – Herkes Giremez. Yalnızca Kaçıklar İçin!” yazılı bir tabela görür. Harry kapıyı açamaz ama bir adam ona Sihirli Tiyatro’ya dair, “Bozkırkurdu Üzerine Bir İnceleme” adında bir kitapçık verir. Bu kitapçıkta tam da Harry’nin kendisini hissettiği gibi bir Bozkırkurdu’nun eksiksiz bir tasviri verilmektedir.

Çok geçmeden Harry, kendisini bir an önce öldürmesi gerektiğine daha da ikna olur. Davetli olarak gittiği bir profesörün evinde, Harry, evinde asılı duran ünlü Alman şair ve yazarı Goethe’nin bir tablosu sebebiyle eski meslektaşını oldukça ağır

bir biçimde rencide eder. Artık insanlıktan iyiden iyiye uzaklaştığını hisseden Harry, o akşam intihar etmeye karar verir.

Harry o akşam bir meyhanede Hermine adında büyüleyici bir kadınla tanışır. Hermine, Harry'ye duyarlı ve şefkatli bir şekilde yaklaşır ve ona yardımcı olmaya başlar. Kendisinin yalnızlık çemberini kırmasına duyduğu şükran duygusuyla Harry, Hermine'nin tüm isteklerini yerine getirmeye razı olur. Hermine Harry'ye sonunda onu kendisine âşık edeceğini ve ondan kendisini öldürmesini isteyeceğini söyler. Hermine, Harry'ye dans etmesini öğretir, ona Maria isminde bir sevgili bulur ve onu Pablo adında gizemli ve güzel bir caz müzisyeni ile tanıştırır. Hermine ve arkadaşları sayesinde Harry, kendini zevk dolu bir yaşama kaptırır. Daha önceleri yok saydığı yaşamın tensel yönlerini takdir etmeye başlar. Ne var ki, aldığı tüm bu zevke rağmen, Harry'nin bir parçası bu dönüşümü reddetmektedir.

Harry'nin endişeleri gittiği Maskeli Balo'da doruğa çıkar. Balonun sonuna doğru Pablo, Harry ve Hermine'yi Sihirli Tiyatrosu'na davet eder. Pablo Harry'ye tiyatronun amacının kişiliğin parçalanması olduğunu söyler; bu sadece mizah ile ulaşılabilecek bir amaçtır. Bu "mizah okulu"na girer girmez, Harry kendisinin insanı garip gösteren bir aynadan yansıyan görüntüsünü görünce kahkahalara boğulur. Daha sonra bir takım garip kapıların sıralandığı bir koridorda ilerler ve bu kapılardan bazılarında içeri girer. Bu kapılardan her biri yeni, gerçeküstü bir dünyaya açılmaktadır. Harry insanoğlu ile makinelerin kanlı bir savaşın ortasında olduğu bir dünyadan, o ana kadar hayatında arzulamış olduğu tüm kadınların emrine amade olduğu başka bir dünyaya koşturur.

Roman, Bozkırkurdu'nun tinselliğinin derinliklerine götürdükçe okuyucu gerçeklikten uzaklaşır. Harry en son kendini Hermine ve Pablo'nun sevişmekten yorgun düşmüş bir halde çırılçıplak uzanmakta olduğu bir odada bulur. Hermine'ye verdiği onu öldürme sözünü tutma zamanının geldiğine inanan Harry, büyümlü bir şekilde birdenbire cebinde beliren bir bıçağı Hermine'ye saplayarak onu öldürür. O anda Mozart ortaya çıkarak Harry'ye şöyle bir açıklama yapar: yaşam daima mükemmel olmayan koşullarla dolup taşar ve Harry'nin bu durumda yapması

gereken şey hayatın böylesi yönlerini mizah ile karşılamaktır. Gerçi Harry bu sefer başarısız olmuştur, ama tiyatrodan ayrılırken içinde bir gün her şeyi yoluna koyacağına dair derin bir inanç vardır. “Bozkırkurdu” romanı bu açık sonla biter; kim bilir belki *bir gün gelecek ben'in parçalarıyla oynanan bu satranç oyununu daha iyi* (Hesse, 1997: 236) oynayacaktır Harry.

Dünyanın en çok okuduğu Alman klasiği (Aytaç, 1995: 109) olan “Bozkırkurdu”nun yazarı Hermann Hesse, eserini 50’li yaşlarında kendi hayatının da derin bir kriz anında yazmıştır. 1923 yılında hem ikinci evliliği sona eren hem de ağır bir romatizma rahatsızlığı geçiren Hesse, bu tarihlerde yazdığı bir mektupta “Bozkırkurdu”nu yazdığı sıralarda *hep içebakışı ve özeleştiriyi* (Zeller, 1971: 101; Akt. Selen, 1998: 30) deneyimlediğini ifade eder.

Aslında Hesse kendi yaşamındaki birçok ayrıntıyı “Bozkırkurdu”na yansıtmıştır (bkz. Freedman, 1997). Örneğin Hesse’nin bu dönemdeki derin yalnızlığına “Bozkırkurdu”nda görülür: *Yalnızlık bağımsızlıktır, yalnızlığı arzulamış ve uzun yıllar içinde onu ele geçirmiştikim. Soğuktu bu yalnızlık, orası öyle, ama sessizdi, yıldızların içinde dolanıp durduğu uzay gibi harikulade sessiz ve büyük* (Hesse, 1997: 40). Alıntılanan bu metin aslında bir bakıma “Bozkırkurdu” romanında satır aralarında irdelenen konu başlıklarına dair ipuçlarını da barındırmaktadır. Yabancılaşma, ben olgusunun bölünmesi, bireysel kimlik arayışı, anlamlandırma çabası, kimliğin ortaya konusu gibi olgular “Bozkırkurdu”nda da açık bir şekilde işlenmektedir.

Dolayısıyla, çalışmanın temel amacı otobiyografik unsurların araştırılması olmamakla birlikte, bu roman için yazarın *geçirdiği kimlik krizinin, sanat katına yüceltilmiş şeklidir* (Bozdemir, 1998: 184) demek hatalı olmayacaktır. Öte yandan, bireysel kimlik sorunu, belli bir toplumsal çerçevede ele alınır. Başka bir deyişle romanda toplum-birey ilişkisi, bunun kimlik arayışına etkisi ve romanın yazıldığı çağın sorunları ve özellikleriyle değerlendirilmektedir.

“Bozkırkurdu” romanına dair diğerk bir nokta da, eserin yanlış anlaşılması sorunudur. Hesse’nin kendisi de bu durumdan rahatsız olmuş ve fırsat buldukça, *bir hastalığı ve krizi anlatmasına rağmen Bozkırkurdu’nun hikâyesi insanı ölüme ve çöküşe değil tam tersine – kurtuluşa – götüren bir anlatıdır* (Hesse, 1989: 228) gibi açıklamalar yapmıştır.

3.2. “TUTUNAMAYANLAR” ROMANINA DAİR

Oğuz Atay, ilk romanı olan “Tutunamayanlar” ile 1970 TRT-Roman yarışmasında başarı ödülü alır. Fakat roman bir türlü hak ettiği ilgiyi görmez. Örneğin Adalet Ağaoğlu, o yılları şöyle anlatır: *Basından bana, oyun yazarı şanımdan ötürü sorulduğunda, yılın en beğendiğim kitabı olarak ‘Tutunamayanlar’ adını vermiştim. Bu seçimimde neredeyse yalnız kaldığım için, aynı derecede şaşkındım* (Ağaoğlu, 2007: 177). Bazen de yanlış anlamalar yaşanır Atay ile dönemin edebiyat çevresi arasında. Atay romanını “İlginizi umarak” yazılı bir notla Yusuf Atılgan’a gönderir. Kitaba hayran kalan Atılgan, böylesine müthiş bir eserin yazarının, kendisinin iltifatına ihtiyacı olmadığını düşünür. Yıllar sonra Atay’ın bu konudaki sitemini bir arkadaşından duyan Atılgan daha önceki davranışı için pişman olur. Atay, ondan bir cümlecik bile olsa bir yorum, belki bir iltifat bekler, ama tek gördüğünün “kayıtsızlık” olduğunu söyler (bkz. Şafak, 2007: 10). Aldığı ödüle rağmen önceleri hiçbir yayınevi, adı duyulmamış bu mühendisin oldukça kalın görünen bu karmaşık romanını basmaya yanaşmasa da, daha sonra “Tutunamayanlar” Sinan Yayinevi tarafından iki cilt olarak 1971 ve 1972 yıllarında basılır.

İlginç bir tesadüfle, *Şemseddin Sami’nin ilk denemesinden yüz yıl sonra yayımlanan Tutunamayanlar, bir asrı deviren Türk romanı için gerçek bir kırılma noktası* (İnci, 2003: 31) olmuştur. Hem konu hem de anlatış şekli bir çağır açan “Tutunamayanlar” daha çok kahramanların iç dünyalarına yoğunlaşır. Yaklaşık 750 sayfaya yayılmış dört bölüm ve 21 alt bölümden oluşan; izlenimler, çağrışımlar, ayrıntılar ve ruhsal çözümlemelerle dolup taşan romanda geleneksel anlamda hemen

hemen hiçbir olay yok denebilir. Bu açıdan özetlenmesi oldukça zor olsa da romanın konusu – aksiyon kurgusu anlamında – kısaca şöyle özetlenebilir: Turgut Özben adındaki genç bir mühendis, yakın arkadaşı Selim Işık'ın intihar ettiğini gazeteden öğrenir. Bu intiharın sebebini araştırmak için Selim'in arkadaşları ile görüşmeler yapar. Yaptığı araştırmalar onu, Selim'in hayatının gölgede kalan yönlerini ve Selim'i intihara götüren nedenleri anlamaya yaklaştırır. Gerçekte farkında olmadan kendi kişiliğini ve kimliğini arayan Turgut'un, araştırması ilerledikçe içine düştüğü şaşkınlığı ve bunalımı sergilenir roman boyunca.

Romanın başlangıcında yer alan “Sonun Başlangıcı” başlıklı ön sözden anladığımız kadarıyla Turgut Özben adlı genç bir mühendisle, bir tren yolculuğunda tanıştığını öğrendiğimiz gazeteci, iki yıl yurt dışında kaldıktan sonra tekrar ülkesine döndüğünde çekmecesinde bir mektup ve parça parça alınmış notlardan oluşan kabarık bir dosya bulur. Mektup ve dosyayı gönderen Turgut Özben'dir ve gazetecinin, *yazılmasında birçok insanın payı olan bir 'eser* (Atay, 2000: 17) dediği dosyayı yayımlamakla ilgileneceğini düşünmektedir. Romanda anlatılanların gerçekliğine vurgu yapan bu bölümün hemen ardından da “Yayımcının Önsözü” başlıklı ikinci yazı gelir ve kitabın sözde yayımcısı birazdan anlatılacakların gerçek dışılığı konusunda okuyucuyu uyarır.

Bu iki önsözden sonra Turgut Özben'in hikâyesi başlar. Romanda ikinci öykü, Turgut Özben'in öyküsüdür. İkinci öykü, Turgut'un arkadaşının intihar nedenini anlamaya çalışırken bir kişilik değişmesi ile sonuçlanan ruhsal gelişimini sergiler. Üçüncü öykü, yani aslında Selim Işık'ın öyküsü, Turgut'un gelişiminin içinde anlatılır. Selim'in intihar sebebini araştıran Turgut giderek Selim ile özdeşleşir. Bu bölümde Selim, çocukluğu, okul yılları ve gençlik dönemi, üniversite yılları içinde resmedilir. Kişiliği soruşturulur ve intihar sebepleri ortaya konmaya çalışılır. Bu kısım Selim'in hikâyesine odaklanır, onun diğer insanlardan farklı olarak hayata tutunamayışına. Sonuç olarak, Selim'in öyküsü, Turgut'un öyküsünün içine yerleştirilmiştir; bu da okuyucunun karşısında iki başkahramanın olması demektir.

Selim, içinde yaşadığı toplumla ve toplum düzeniyle organik bir bağ kuramayan, diğer insanların değerlerine sırt çeviren, toplum dışı olarak nitelendirilebilecek bir kahramandır. Diğer yandan yaşamını kitaplarla doldurmuş ve her ne kadar uyum sağlayamasa da diğer insanlar için kafa yoran aydın bir kişiliktir. Turgut için Selim'in hikâyesini öğrenmek bir bakıma yapboz bir bulmacayı tamamlamak gibidir. Nitekim Turgut karşılaştığı her yeni insandan farklı bir parçayı öğrenir. Fakat eline geçen bu parçalar, Selim'in öyküsüne dair bir bütünü tamamlamaya hizmet etmekten çok, Turgut'un kendi kişiliğini tanımasını sağlar. Öncelikle Selim'in arkadaşlarından Metin ve Esat'la görüşür. Başlangıçta karanlıkta olan Selim'in karakteri bu görüşmeler sonucunda aydınlanmaya başlamıştır. Metin ve Esat'ın arkasından Süleyman Kargı'yı bulur. Süleyman, Selim'in yazdığı altı yüz mısralık şiiri Turgut'a verir. Bu şiirden ve Süleyman Kargı'nın izlenimlerinden Selim'in duygusal ve karamsar biri olduğu anlaşılmaktadır.

Daha sonra Turgut, Selim'in sevgilisi, Günseli ile tanışır. Günseli'nin anlattıklarıyla birlikte Selim'in "tutunamayan insan" kimliği aydınlanmaya devam eder. Derken Günseli Turgut'a Selim'in günlüğünü gönderir ve karanlıkta kalmış noktalar, bu günlük ve Selim'in son günlerinde yazdığı '*Türk Tutunamayanlar Ansiklopedisi*'nde anlatılan kişiler aracılığıyla aydınlanır.

Turgut, Selim'in hayatı üzerine yoğunlaştırdığı düşünceler sonucunda kendi benliğini tanımaya başlar. O da tutunamayanlardan biridir. Hayatını sıradan alışkanlıkların yönettiğini fark eder. Turgut da tıpkı Selim gibi bir 'tutunamayan'dır. Turgut'un hayatını, orta sınıf değerleri arasında sıkışıp kalmış tüm yaşamını gelenekler, alışkanlıklar yönetmiştir. Kafasında Selim'e dair sorulara cevaplar arayan Turgut, aslında kendinin kim olduğuna dair bir arayışa sürüklenir. Karısı ve çocuklarından, evinden ayrılan Turgut Selim'in ölümünün izinden derin bir iç yolculuğa çıkar. Daha sonra da her şeyini geride bırakarak bir trene biner ve gözden kaybolur.

Türk romanının zamansız doğmuş çocuğu (Öztürk, 1995: 8) olarak tanımlanabilen "Tutunamayanlar" yayımlandığı zaman, hem içerik hem de biçim

olarak karmaşıklığı çeşitli tartışmaları da beraberinde getirir. Bazı çevreler romanı *gerekli gereksiz ayrıntılarıyla* (Seyda, 1972: 248) bütünlükten uzak bir bilgi yığını olarak değerlendirirken; bazıları da tam tersine, “Tutunamayanlar”ın *Türkiye’de geleneği olmayan bir roman tarzının oldukça başarılı bir ürünü ve rastgele değil yapısal bir bütün meydana getirecek biçimde örülmüş* (Belge, 1998: 203) olduğunu savunur. Öte yandan Moran, Atay’ın ilk yapıtında beliren, romancılığın bu yenilikçi yüzünü vurguladığı değerlendirmesinde “Tutunamayanlar”ın *anlatım tekniği bakımından, Türk romanında gereken ilgiyi görmemiş bir araştırma* (Moran, 1989: 11) olduğunu söylemiştir.

Tüm bu farklı yorumlar bir yana, yazılmasından bu yana yaklaşık kırk yıl geçmiş, bu sürede popülerliği günden güne katlanarak artmış ve “Tutunamayanlar” son dönem Türk Edebiyatı’nda önemli bir yer edinmiştir.

4. BÖLÜM: SOSYAL PSİKOLOJİ, FELSEFE VE SOSYOLOJİNİN BAKIŞ AÇISINDAN KİMLİK SORUNU

Roman türü söz konusu olduğunda, yapılacak çalışmalar için, çoğu zaman disiplinler arası dirsek teması kaçınılmazdır. Roman, edebiyatın kendisine doğrudan kaynaklık etmenin yanı sıra tarih, sosyoloji, psikoloji, edebiyat sosyolojisi, karşılaştırmalı edebiyat, yöntembilim ve dilbilim gibi alanlarda da kullanılan ve her zaman kullanıma açık bir edebiyat türüdür.

Çalışma konusu eserlerin özetlerine değinirken belirtildiği gibi, her iki eserde de dramatik aksiyon anlamında fazla bir olay söz konusu değildir. Toplam sayfa sayıları birlikte yaklaşık bin sayfa olsa da, her iki roman da dış dünya gerçekliği bağlamında bir olay örgüsü yerine, ana kahramanların içsel dünyalarını anlatmaya çalışır. Ana kahramanların bireysel içsel dünyaları üzerinden anlatılan bu maceralar, aslında evrensel anlamda birey'in kimliğini sorun edinmektedir.

Karşılaştırmalı edebiyat bilimi verileri üzerinde şekillenen çalışmanın bu aşamasında, “Bozkırkurdu” ve “Tutunamayanlar” romanlarının, ‘kimlik sorunu’ ekseninde çoğulcu inceleme yöntemiyle karşılaştırılmasının teorik temele oturtulması açısından, ‘kimlik sorunu’ olgusunun sosyal psikoloji, felsefe ve sosyoloji gibi ikincil kaynakların bakış açısından ortaya konulmasının uygun olacağı düşünülmektedir.

4.1. KİMLİK OLGUSUNA GENEL BİR BAKIŞ

Kimlik meselesi, tıpkı bu çalışma için seçilen eserlerde olduğu gibi, birçok sanat ve edebiyat ürününde günümüz bireyinin en önemli sorunlarından biri olarak yer bulmaktadır. Hızla büyüyen kapitalist dünya pazarının körüklediği bilimsel ve teknolojik icatlar ve yenilikler, sanayideki ilerlemeler, nüfus hareketleri ulus devletin ve kitlesel hareketlerin oluşumuyla birlikte ortaya çıkan sosyo-ekonomik değişimlerin muhtelif bir birliği olarak tanımlanan modernleşmenin (bkz. Sarup,

1995: 156-157) baş döndürücü hızında kaybolan insan, elbette kendini yeniden tanımlama ihtiyacı duymuş ve günümüze doğru gelindikçe insanın “Ben kimim?” sorusuyla dillendirilen kendini bulma çabası daha da şiddetlenmiştir.

Yapılması amaçlanan, temelde bir psikoloji çalışması olmadığı için ve çalışmanın sınırlarının dağılmaması amacıyla, bu çalışmada bireyin diğerlerinden farklılaşmış ve eşsiz kimlik anlayışı bağlamında, aslında tek başlarına bile tanımları sorunlu olan, yine de çoğu zaman birbirlerinin yerine kullanılabilen ‘özben’, ‘kendi’, ‘benlik’, ve ‘kişilik’ kelimeleri ile ‘kimlik’ olgusu kastedilmektedir.

Yakın zamana dek, kimliğe dair sosyal psikolojik teoriler, bireyleşmiş bir “özben/kendi/benlik/kişilik (İng: self)” kavramına odaklanmışlardır – yani bireyin diğerlerinden farklılaşmış olan eşsiz kimlik anlayışına. Kültür-odaklı perspektifler ise ‘özben’in sosyal boyutlarına ve bireylerin kendilerini ne ölçüde diğerleri ve sosyal gruplarla olan ilişkileri açısından tanımladıklarına dair yeni yaklaşımlar getirmiştir (bkz. Brewer ve Gardner, 1996: 83). Bağlı olma ve ait olmanın kendi ve diğerleri arasında sadece bir yakın ilişki veya ittifak halinde olmayıp aynı zamanda kendi olgusunun yorumlanmasında temel farklılıklar öngördüğü düşüncesi bu yeni perspektifin merkezinde yer almaktadır (bkz. a.g.e.: 83).

Bireyin ‘kendi’ne dair algılamaları aynı birey içinde hem ‘bireyleşmiş’ hem de ‘kişiler arası’ bir olgu olarak ve farklı zamanlarda ve farklı bağlamlarda kullanılmak üzere aynı anda var olabilmektedir. Bazı teorilere göre de, genişletilmiş bir “özben” olgusuna ulaşmak temel bir insan güdüsüdür (bkz. a.g.e.: 83). Başka bir deyişle, bireyler, kendilerini diğerleriyle ve daha büyük kolektiflerle ilişkileri açısından tanımlamaya çabalarlar ve kendilerine dair algılamalarının büyük bir kısmını bu tür sosyal kimliklerden çıkarırlar.

Yukarıda bahsi geçen ‘diğerleriyle ilişkiler’ bağlamında, “ait olma” hissi olarak adlandırabileceğimiz bu ihtiyaç insanın tabiatında var olan kalıtsal bir özelliktir (bkz. a.g.e.: 84). Bu özellik kolektif benliği ortaya çıkarır. *Kolektif özben*, önemli referans grupların karakteristik ve normlarının içselleştirilmelerini ifade eder

ve o grup kimliği ile tutarlı/uyumlu olan “özben”e dair algılamalardan oluşur. Grup düzleminde, sosyal kimlik teorisinde tanımlanan sosyal kimlik anlayışına karşılık gelen “kolektif özben” bulunur (bkz. a.g.e.: 84).

Görüldüğü gibi sosyal psikoloji verilerine göre benlik asla tek başına değildir, insanın sosyal yanı, yani diğer bireylerle ortak iletişimi, bireyin kendisine has benliğini tanımlamasında rol oynamaktadır. Sosyal psikoloji anlamında ‘kimlik’ sadece birey insanın farklılaşmasından, kimikleşmesinden/bireyleşmesinden doğmaz. Ait olma hissi insanoğlunun doğasında yer alan kalıtsal bir niteliktir. Bu düşünceye paralel olarak Bozkurt Güvenç, en sade tanımı ile kimliği, *kişilerin, grupların toplum veya toplulukların ‘kimsiniz, kimlersiniz?’ sorusuna verdikleri yanıt* (Güvenç, 1997: 1) olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla bireyin bu soruya tatmin edici bir cevap veremediği, aidiyet hissini çöktüğü yerde, ‘kimlik sorunu’ başlamaktadır: birey artık kendini, bir topluluğun parçası olarak hissedemediğinde, aidiyet duygusunu kaybettiğinde; yani bireysel kimlik, sosyal ayağını kaybedince yıkılmaktadır.

Günümüzde kullanılan anlamıyla ‘kimlik’ kavramının, psikanalizin Freud’dan sonraki gelişimi sürecinde, Erikson’la birlikte ortaya çıktığı düşünülmektedir. Erikson’un kullandığı ‘kimlik’ kavramının çekirdeğinde, bir yandan bireyin içsel dinamiği, bir yandan da dâhil olduğu topluluğun kolektif içsel birikimi ve normları yatmaktadır (bkz. Erikson, 1995: 124; Akt. Bozdemir, 1998: 4). Dolayısıyla ‘kimlik’ olgusu, sosyal psikoloji açısından iki yönlü bir ilişki içinde olmak durumundadır. Hem bireyin kendi içindeki ‘kendi/özben’ algısına dair hem de bireyin kendisini içinde yaşadığı toplumun dinamikleri açısından görüşüne ilişkin değerlendirmeleri kapsayan bir ilişkidir bu.

Felsefe alanında ise örneğin Schopenhauer da *kişinin salt başkalarının gözünde ne olduğuna karşılık, kendi içinde ve kendi için ne olduğunun doğru değerlendirilmesi mutluluğumuza epey katkıda bulunacaktır* (1991: 86) derken, her ne kadar uçlardan birini öne çıkarsa da, sonuçta yine bireyin kim olduğu sorusunun iki uçlu bir cevabı olduğuna işaret etmektedir. Schopenhauer’in kullandığı

“başkaları” sözü bizi ‘kimlik arayışı’ kavramını anlamaya ve anlatmaya çalışırken, meseleyi sosyolojik açıdan da ele almaya yönlendirmektedir.

Sosyolojik anlamda ‘kimlik’ konusu, ne Weber ne de Durkheim tarafından öncelik verilen konularda yer almış ve yakın zamana dek sadece felsefi bir nesne olarak değerlendirilmiş olsa da, bugün ‘kimlik’ herkesin dilinde olan ve üzerine en çok kafa yorulan mevzulardan biri haline gelmiştir (bkz. Bauman, 2004: 16-17).

Sosyolojik açıdan bir değerlendirme yapıldığında, bireyin kimliğinin bir ucu kişinin kendi bilinç ve benliğinde, diğer bir ucu ise toplumda kök salmış durumdadır. Thomas Luckmann ‘Modern Toplumlarda Kişisel Kimlik’ başlıklı makalesinde, *insanın kaderi bedensel ve toplumsal varlığıyla ilişkilidir ve bilinci sayesinde kendini gerçekleştirir*” (1972; Akt. Bozdemir, 1998: 8) demektedir.

Bozkurt Güvenç ise kısaca “kişilik yapısı adı verilen” bu olguların *toplumsal/kültürel yapı ile yakından ilişkili* (Güvenç, 1997: 301) olduğunu belirtir. Bu da demek oluyor ki, sosyal bir varlık olarak insanoğlu, bir toplumun içine doğar ve orada gelişip büyüyerek varlığını sürdürür. Berger, birey kendisini, *genel bir dünyada bulunmakla, diğer insanlar tarafından tanımlanmış olduğu gibi hüviyetlendirir* (1973; Akt. Birkök, 2000: 247) der.

Bu bağlamda, kişinin kendini ve dünyayı algılamasında yalnızca doğuştan getirdiği özellikler değil, içinde yaşadığı toplumca aktarılan ve tıpkı bir kabın içine konan sıvıyı şekillendirmesi gibi onu şekillendiren tarihsel, kültürel ve dilsel birikimi etkin bir rol oynar. Bireyin içine doğduğu sosyal yapı ve dünya görüşü, bireyin – ebeveyninden başlayarak arkadaş, eş veya iş gibi daha karmaşık olanlar da dâhil olmak üzere – etrafiyla kurduğu ilişkilerin seyrini belirler.

Öte yandan toplum, bireylerden oluştuğuna göre sonuçta bu etkileşimin çift yönlü olduğu doğru bir çıkarım olsa da çalışmada bireysel kimlik sorunu bağlamında birey-toplum ilişkisi ele alınırken, meselenin daha çok birey açısından etkilerine vurgu yapılacaktır.

Değerler, normlar, inançlar gibi kültürün bütün manevi unsurlarını öğrenme ve onlara uyma, maddi unsurlarını tanıma ve yaşam koşullarına uyarlanma işlemi ‘sosyalleşme’ olarak tanımlanmaktadır. Başka bir deyişle sosyalleşme *dış dünyanın bireyin içine işlemesidir* (Canatan, 2008: 64); *ferdin toplumda sosyal bir varlık olması* ve dolayısıyla *kimlik edinmesi* (Birkök, 1994: 41) olarak da ele alınabilir.

Kişisel kimlik, birey ve insanlar arasındaki bu dinamik ve evrensel süreçte gelişir. Diğer insanlarla yaşanan etkileşim, kişisel kimliğin gelişiminin bir boyutunu da toplumsallığa dayandırır. Doğumdan itibaren birey belirli bir topluluğun insanlarıyla etkileşim halindedir ve bir süreç içinde toplumsal kurumlara onaylanmış tutumlara maruz kalır. Toplumun sosyal yapısı, dünya görüşü ve dili, sosyalleşme sürecini ve dolayısıyla da kişisel kimliğin gelişimini belirleyen toplumsal gerçekliğin, hem toplumdan topluma hem de belli bir toplumun kendi içinde tarihsel bir seyir içinde farklılık arz edebilen yapı taşlarıdır.

Bu noktadan sonra ‘kültürel kimlik’, ‘etnik kimlik’, ‘ulusal kimlik’ ya da ‘kolektif kimlik’ gibi sorunlu kavramlar ortaya çıkar. Sorunludurlar, çünkü sınırların belli belirsizleştiği, toplumların birbirine kaynaştığı ve yaygın ifadeyle ‘küreselleşen’ dünyamızda kimliği, özellikle de kolektif bir ulusal kimliği, tarif etmek giderek zorlaşır. Bozdemir’e göre *toplumsal kimliğin, fark gözetmeksizin tüm insanları içine alan küresel bir toplumda, insanların dinleri, ulusları, devletleri ve sınıflarıyla pek de ‘özdeş’ olamayacağı, dolayısıyla kimlik olma niteliğinin şüpheli olacağı* (1998: 12) ortadadır. Oldukça geçerli görünen bu düşünceden hareketle, söz konusu sorunlu kavramlardaki ‘sorun’un, doğası gereği bir ucu ‘kolektif’e dayanan bireysel kimlik algının da etkilemesinin kaçınılmaz olduğu söylenebilir. Başka bir deyişle, kimliğin diğer boyutlarındaki bir sorun, kişinin onu bireysel anlamda algılayış şekline de sıçramakta ve bireyi bir tür bireysel kimlik kriziyle yüz yüze bırakmaktadır.

İnsanın en kayda değer ürünü olan sanatın tüm dallarında, özellikle de edebiyat alanında sıklıkla yer bulmaktadır kimlik sorunları. Postmodern bağlamda birey-kimlik olgusu süreçleri dinamik bir şekilde yaşanmaktadır. Bu dinamik süreç,

modern bireyin, “kimliği/kim olduğu” konusunda kendinden bir türlü emin olamamasını ve süreklilik arz eden bir sorun olarak kimlik arayışını doğurmaktadır.

4.2. KİMLİK ARAYIŞI

Kimlik arayışı, bir insanın *kişilik özelliklerinin farkına varması, bu özelliklerin gerçekleşmesini engelleyen her türlü olumsuz şartlarla mücadeleye girişmesi* olarak tanımlanabilir (<http://minikkelebek.wordpress.com/2008/04/04/ergenlik-cagında-kimlik-arayisi-ve-bağımsızlık-cabaları/>). Kimlik arayışı olgusunun izlerinin en bariz şekilde sürülebildiği alan edebiyat olsa gerek. Edebiyat ürünleri, kimliğin temel parçalarından olan dil olgusu yardımıyla üretildiği için bireysel ya da kolektif kimlikle ilgili herhangi bir gelişmenin bu ürünlerde gözlenebilmesi gayet doğaldır. Aytaç, örneğın ‘yazar-sanatçı kimliği’nin araştırılmasının, karşılaştırılmasının post-modern edebiyatın yaygın konularından biri olduğunu söyler (bkz. Aytaç, 1997; Akt. Bozdemir, 1998: 28).

Post-modern kültür teorisine göre artık ‘özne’ olgusu çözülmüş ve kimliğin tanımı da sorunlu hale gelmiştir. Artık edebi eserlerde yalnızca bireyin kimliğini oluşturduğu varsayılan çevreyle etkileşimi değil, bireyin iç dünyası da gözler önüne serilmektedir (bkz. Bozdemir, 1998: 30). Sosyal sistem ve geleneklerin bireye dayattığı kişisel kimlik anlayışının yanı sıra, bireyin bunlara tepkisi ve kendi kimliğini üretme sürecinde yaşadığı öznel kimlik arayışını artık hem yazarlar hem de okuyucular ifşa etmektedir.

Bireyin kimlik oluşturma çabası, kendisine ilişkin algılarından ve zihinsel ve sosyal tecrübelerle şekillenmiş sosyal varlığından kaynaklanır. Bu varlığın doğasında tüm yaşamı boyunca benliğini sorgulamak yatar:

Benlik sorunu, bireyin kendini tanımlama biçimleri içinde kendi yaşadığı durum karmaşasının ifadesidir. Kişi hem bedensel hem de bilişsel gelişimi içinde gösterdiği değişimin benzerini kendisini ve çevresini tanımlarken de yaşar. Birey yaşadığı gerçekliği tanımlarken ya da bu gerçekliği tanımlamak

zorunda kalırken, kendi öznelliğine dönerek benliğini sorgular. (Başokçu, 2006: 1).

Bireysel anlamda kimlik sorununu ve arayışını tanımlamak bile aslında günlük hayatta kolaylıkla, öylesine kullanırken yapıldığından çok daha karmaşıktır. ‘Benlik’ neredeyse uçsuz bucaksız bir kavram olduğu için aynı anda birden çok anlamda kullanılmaktadır. Bu bağlamda Jung, modern insanın benliği ve kişiliği hakkında yorum yapmanın olanaksızlığına değinir (bkz.1999; Akt. Alak, 2009: 13). Bununla birlikte, Jung’a göre ‘ben’in yapısı son derece karmaşık olsa da yaşamın amacı benliği tanımaktır (bkz. 1997; Akt. Alak, 2009: 13).

Gertrud Nunner-Winkler insanoğlunun bu ‘kimliğini arayış’ serüvenine geniş bir açıdan bakarak, modernleşme sürecinde kimliğini oluşturmanın, kişinin çözmek zorunda olduğu bir sorun olduğunu söyleyerek, bu süreci üç safhaya ayırmaktadır:

“(a) Geleneksel toplumlarda kimliğin oluşması da, sürdürülmesi de toplumca tespit edilip, aktarılıyordu...(b) Endüstrileşmeyle birlikte, bireyin kimliğini nasıl, hangi kriterlere göre oluşturacağı, kendisine bırakıldı, ancak yaşamı boyunca sürdürmesi gereken bireysel bir kimlik, bir anlamda yine toplumca güvence altına alındı... (c) İkinci modernleşme atağıyla, bireyin sürdürmesi gereken kimlik de, kendi sorumluluğuna bırakıldı (1988; Akt. Bozdemir, 1998: 17).

Görüldüğü gibi toplumların yukarıda bahsi geçen kimlik edinim süreci benzer bir seyir sergilemektedir: bireysel özgürlüğün ve seçeneklerin sayısının giderek artması insanın kendi iç dünyasına ilişkin ihtiyaçlarına daha fazla eğilme olanağı tanımaktadır. Bazen, bireye tanınan kimlikleşme imkânı açısından farklı tarihsel art alanlara sahip iki ülke arasında yıllar ya da yüzyıllar bile olsa bu durum yine de geçerli olabilir.

Yukarıda bahsi geçen değerlendirme bağlamında, bireyin kimliğini belirlemede, ağırlığın toplumsal boyuttan bireyin kendisine yönelmesi sürecinin Avrupa için, köklerini Aydınlanma döneminden alan ve endüstrileşme yıllarında doruğa çıkan bir zaman dilimine rastladığı varsayıldığında, aynı sürecin Türkiye için ancak egemenliğin kayıtsız şartsız halka verilmesini öngören Cumhuriyet’in kuruluşu olduğunu öne sürmek yanlış olmayacaktır. Bu her ne kadar neredeyse bir asırlık farka işaret etse de, Avrupa insanının yüzyıllar içinde yudum yudum

sindirdiğini, Türk insanı birkaç on yıla sığdırmak durumunda kalmış olsa da, tecrübe edilen kimlik edinim süreci ve birey açısından doğurduğu sorunların yaşanışı benzer şekilde seyretmiş gözükmektedir. Bu açıdan bakıldığında “Bozkırkurdu” ve “Tutunamayanlar” romanlarındaki ana kahramanların geçtikleri süreçler benzeşmektedir. Demiralp bu duruma şöyle bir açıklama getirir:

[“Tutunamayanlar”da] nice ruhu sarsan bir drama söz konusudur aslında. Birçok çağda, toplumda görülen bir drama. Bu açıdan bakıldığında Selim Işık’ın hem ‘zamanın bir kahramanı’ hem de evrensel ya da tarihasırı bir kişi olarak betimlendiği öne sürülebilir (2005: 128).

Selim Işık için yapılan bu yorum, romanda onun kadar yüceltilmeyen Turgut için de, hatta “Bozkırkurdu”nda Harry için de geçerlidir. Bu durumun sebebi, her iki romanın içinde yazıldıkları yer ve zaman diliminde, kimliğini arayan birey insanın benzer sosyal koşullardan geçmiş olmasına bağlanabilir. Bu iki eserin yolları, zaman üstü bir “çağ”da kesişiyor gibi gözükmektedir:

Öyle çağlar vardır ki, bütün bir kuşağın insanları iki çağ, iki ayrı yaşam üslubu arasında sıkışıp kalır, her türlü doğallık, her türlü gelenek ve görenek, her türlü korunmuşluk ve suçsuzluk çıkıp gider elden. Kuşkusuz herkes aynı ölçüde ayırımına varmaz bunun. Nietzsche gibi biri bugünkü sefaleti bir kuşaktan çok daha fazla süre önce yaşamak zorunda kaldı, onun tek başına, hiç anlayışmadan, yaşadığını bugün binlerce insan yaşamakta (Hesse, 1997: 25).

“Bozkırkurdu”nun yazıldığı yıllar, politik ve ekonomik karmaşanın tüm Almanya’ya hâkim olduğu ‘iki savaş arası’ dönemdir. Bu dönem “ulusal kimliğin önemli bir sorun olduğu” bir zaman dilimidir; dolayısıyla “kültürel ve sosyal değerlere, ilerlemeye, herhangi bir bireysel ya da ulusal kimlik hissine olan inancın yitirilmesi” de romanın odağında yer almıştır (Stewart, 1993: 80). Hesse’nin, kendi zamanının bireyi için gözlemlediği, “geleneğe bağlılık ve ilerici olduğu savında olan Amerikancılık, milliyetçilik ve sosyalizm gibi, [...] politik kutupları” (Bozdemir, 1998: 305) ve ikilemleri ‘Ben kimim?’ sorusunun cevabını bulmayı oldukça zorlaştırmıştır. “Bozkırkurdu” romanında açıkça haykırılan bu sorun, “Tutunamayanlar” romanı boyunca da kendisini hissettirir. ‘Tutunamayan’ bireyin, kim olduğu sorusuna tatmin edici bir cevap verebilmesinin önündeki en büyük engel olan bu ikilem, Doğu-Batı arasına sıkışıp kalmış olan bireyin hikâyesidir. “Arapça dua eden insanın Latince kemikleri”ni (Atay, 2000: 128) ezberlemeye çalışan bir

milletin, aralarında sadece yarım asır olduğu halde iki kuşağın okumaya yazmaya bile farklı alfabelerle başladığı bir dönemin bireyleri için bu hikâye şüphesiz çok daha çetin yaşanacaktır:

Okulda ilk öğrendiğim gerçeklerden biri de babamın- sonra peder oldu- beni yanlışlıkla mektep yerine okula gönderdiği oldu. Önümüze alfabe adında anlaşılmaz bir kitap koydular. Babam ona da elifba dedi. Okulla babamı uzlaştırmaya imkân yoktu”(a.g.e.: 76).

Aslında çalışmanın bu noktada, karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarında tipolojik yaklaşıma da göz kırptığı söylenebilir. Çünkü tipolojik çizgi, birbirinden bağımsız hatta farklı zamanlarda benzer koşulların benzer ürünler verebileceğini savunur (bkz. Aytaç, 2003: 103). Hem “Bozkırkurdu”nun hem de “Tutunamayanlar”ın yazıldığı yıllar, her iki romanın da ait olduğu toplumlarda değişimin, değişimle birlikte birey insanın da bazı şeyleri yeniden tanımlaması gereksinimin derinden hissedildiği dönemlerdir.

Öte yandan asıl konu olan, değişim süreçlerinde yeniden tanımlanması gereken şeylerin başında birey olarak insanın kendi kimliği gelmektedir. Çalışma konusu olan eserlerde bireylerin iç dünyaları, özlemleri ve idealleri verilerek kahramanlar çözümlenmekte ve bireysel kimlik sorunu irdelenmektedir. Kimliğin bireye özgü bir nitelik olduğu ve kimliğin oluşabilmesi için birey olmanın zorunluluğundan hareketle, bu aşamada ‘kimlikleşme/bireyleşme’ kavramına da değinmek gerekmektedir.

4.3. KİMLİKLEŞME (BİREYLEŞME)

Bireyleşme, Türk Dil Kurumu sözlüğünde *bağımsız kişiliğe varan gelişme süreci ve bütünüün parçalarından birisinin gelişerek belirgin ve bağımsız bir duruma gelmesi* olarak tanımlanmaktadır (<http://www.tdk.gov.tr/TR/Genel/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAAAF6AA849816B2EF4376734BED947CDE&Kelime=bireyleşme>). Jung’a göre bireyleşme (kimlikleşme) bir ‘birey’ olmak anlamına gelmesinin yanı sıra, ‘bireysellik’ en derin, en saklı eşsiz biricikliği muhafaza ettiği için bir

insanın kendisi olması anlamına da gelir; *bu durumda bireyleşmeyi 'benliğe kavuşma' ya da 'kendini-gerçekleştirme' olarak tanımlayabiliriz* (1966: 173).

Öte yandan bireyleşme konusunda başvurulmuş kaynakların çoğu öncelikle kelimenin uyandırdığı bir yanlış anlaşılmaya değer. Örneğin psikoloji sözlüğünde 'bireysel psikoloji' *günümüzde çağrıştırdığı anlamın aksine, kişinin içinde gelişimini tamamladığı sosyal koşullara, son derece önem veren, psikolojik bir teori ve metod'dur* (Asanger ve Gerd, 1992: 310; Akt. Bozdemir, 1998: 14) şeklinde bir açıklamayla tanımlanmaktadır. Zaten Jung'un kendisi de 'bireyleşme' ve 'bireyselleşme' farkının tam anlaşılmadığından yakınlıkla, bireyselleşmenin insanı tekilliğine, bir anlamda yalnızlığına vurgu yapan bir kelime iken, bireyleşmenin insanın kolektif yanı sıra, bir anlamda sosyal anlamda daha iyi bir insan olmasıyla ilgilendiğini belirtir (bkz. 1966: 173-174).

Görüldüğü gibi İngilizce karşılıkları sırasıyla 'individuation' ve 'individualisation' olan 'bireyleşme' ve 'bireyselleşme' kelimelerinin karıştırılması yaygın bir durumdur. Öte yandan 'individuation' kelimesine karşılık olarak 'kimlikleşme' kelimesi de önerilmektedir (bkz. Arkonaç, 1993). Çalışmada bu noktadan itibaren aynı anlama gelen terimler olan kimlikleşme – bireyleşme ikilisinden 'kimlikleşme'yi tercih etmenin hem bir yanlış anlaşılmanın önüne geçeceği hem de çalışma başlığında yer alan 'kimlik' ibaresiyle daha uyumlu olacağı düşünülmektedir.

Daha önceki bölümlerde hep bireysel ve toplumsal ayaklara oturtulan kimlik olgusunun, modern toplumlarda daha ziyade 'benlik' kısmına odaklanılmasının sebebi, günümüzde hemen her bireyin bu süreci, yani kimlikleşmeyi bir ön koşulmuşçasına yaşamasıdır. Geçtan, insanlık tarihine özetleyici ve sosyolojik bir açıdan baktığı değerlendirmesinde şöyle der:

İnsanın toplumsal tarihi, onun doğal dünyası ile olan birliğinden sıyrılarak, kendisini çevreleyen doğa ve diğer insanlardan ayrı bir varlık olmasını fark etmesiyle başlamıştır. Bu fark ediş tarihin ilk dönemlerinde belirsiz bir biçimde yaşanmış, birey uzun süre içinden çıkmış olduğu doğal ve toplumsal dünyaya sıkıca bağlı kalmıştır. Ayrı bir varlık olduğunu kısmen fark etmekle

birlikte, kendini dış dünyasının bir parçası olarak yaşamıştır. Bireyin asal bağlarından giderek kurtulmuş olmasını, tanımlayan ‘bireyleşme’ süreci günümüzde doruk noktasına ulaşmıştır (1980: 120).

Sosyolojik ve sosyal psikolojik analizlerle ele alınma ihtiyacı duyan bireysel kimliğin oluşabilmesi için ön koşul, kendine ve çevreye karşı mesafe kazanmaktır. Bu aşama ve sonrasında yaşanan süreci Gürses, Jung’a dayandırarak şöyle özetler:

Jung’un en önemli kavramlarından biri olan bireyleşme, genellikle psikolojik bir yolculuğa benzetilir. Bu yolculuk zahmetli ve yol ise tehlikelerle dolu olabilir. [...]

Jung’un, bireyin kişiliğinin bilinç ve bilinçdışı bölümlerini birleştirme girişimi olarak değerlendirdiği bireyleşme süreci “ayrılma-aşama-dönme” şeklinde formüle edilen aşama arketipinin bir tür gerçekleşme biçimidir. Buna göre ego başlarda “kendilik” (bilinç ve bilinçdışı öğeleri birleştiren nokta) ile birleşiktir. Sonra ondan uzaklaşır ve uzun bir seyrin ardından kendilik ile tekrar birleşir. Kendilik ve egonun tekrar birleştiği bu üçüncü dönem, çoğunlukla bir atılım ve aşama anı olarak sembolize edilir (2007: 83-84).

Aslında kimlikleşme, henüz ilk filizlerini verirken bile, belli bir gerilimi de beraberinde getirmektedir; bu, kimlikleşme ile toplumsal normları içselleştirme süreçleri arasında bir gerilimdir. Hatta Özel’e göre *Freudcu ruh çözümleme kuramı da kişinin doğumundan başlayarak bu kimlikleşme, kendi kendi gerçekleştirme ve toplumsallaşma süreçleri arasındaki gerilimlerin incelenmesine dayanmaktadır* (2000: 66). Birey bir yandan kendi kimliğini “var” kılan biricikliğine odaklanıp farklılaşırken, bir yandan da kendisini ‘kabul edilebilir’ veya ‘normlara uygun’ kılmak için onu aynılaştırmaya çalışan toplumsal olanla çatışmaktadır.

Bu bağlamda, kimlikleşme sürecinin doğurduğu, birey insan açısından diğer bir önemli sonuç da giderek artan yalnızlıktır (bkz. Geçtan, 1980: 121). Dolayısıyla birey ve toplum olmak üzere iki zıt kutba oturduğumuz kimlik olgusu özellikle de modern insan açısından bir sorundur. Çünkü kimlikleşme aynı zamanda farklılaşmak anlamına da geldiği için, kimlikleşme sürecinde bireyin ilk adım olarak topluma karşı edindiği mesafe, ne yazık ki yabancılaşma anlamına da gelmektedir.

4.3.1. Yabancılaşma

Yabancılaşma kavramı sosyolojik, psikolojik ve felsefi boyutları olan bir kavramdır. Bazı sosyologlara göre yabancılaşma kelimesi çoğu zaman *bir olumsuzluğu, kopukluğu ya da bağlantısızlığı vurgulamaktadır* (Kızılcılık ve Erjem, 1996: 597). Genellikle *yabancılaşma terimi, en genel çerçevesiyle bireylerin birbirlerinden ya da belirli bir ortam veya süreçten uzaklaşmalarını anlatır* (Marshall, 1999: 798). Günümüzde *başka birine veya şeye karşı bireyin kendini bir yabancı gibi hissetmesi* (Schmitt, 1991: 6) anlamında kullanılan yabancılaşma, felsefede ise şu anlamda kullanılabilen bir kelimedir:

şeylerin, nesnelerin bilinç için yabancı, uzak ve ilgisiz görünmesi... Benin kendi özünden uzaklaşması, kişinin kendi benliğiyle ya da zihin halleriyle, kendisi arasına duygusal bakımdan mesafe bırakması durumu, kişinin gerçek beniyile olan içsel temasını yitirdiğini anlamasının sonucu olan kendisinden kopma hali (Karacan, 2004: 1; Akt. Sevgili, 2005, 72).

Jung psikolojisinde toplumdan uzaklaşma, bireyleşme sürecinde “asimilasyon safhası” olarak adlandırılır; Jung’a göre *modern insan bütün zamanlarda yalnızdır, çünkü daha yüksek, daha geniş bir bilinçle doğru atılan her adım, onu [...] sürüden uzaklaştıracaktır* (1931; Akt. Bozdemir, 1998: 116). İnsanoğlunun uygarlaşmasının tarihini, bir anlamda da bireyin kendisine ve ‘öz’ünde barındırdığı değerlere yabancılaşmasının tarihi olarak gören Ecevit’e göre, *insanın yabancılaşması çağcıl edebiyatın ana sorunsalıdır* (1998: 45-46). Çalışma konusu olan “Bozkırkurdu” ve “Tutunamayanlar” romanlarının ana kahramanlarının de kendilerine ve içinde yaşamakta oldukları topluma, zaman dilimine yabancılaşmaları, aslında bir yandan da yeni bir ‘ben’ oluşumunun, kimikleşme sürecinin de doğum sancılarıdır.

Çalışmanın seyrinin bu noktadan itibaren, araştırmaya konu olan “Bozkırkurdu” ve “Tutunamayanlar” romanları üzerinden analitik bir şekilde, kimlik sorununun ele alınışlarını karşılaştırarak ilerlemesinin uygun olacağı öngörülmüştür.

5. BÖLÜM: “BOZKIRKURDU” VE “TUTUNAMAYANLAR” ROMANLARINDAKİ KİMLİK SORUNUNUN KARŞILAŞTIRILMASI

Bu bölümde kimlik sorununu, “Bozkırkurdu” ve “Tutunamayanlar” romanlarındaki ana kahramanların deneyimleri üzerinden değerlendirecektir. Daha önce belirtildiği üzere, karşılaştırmalı edebiyat biliminin farklı disiplinlerle çok yakın ilişkisi olmasının yanı sıra, karşılaştırmada temel alınan kimlik sorunu kavramının çok boyutlu olması, incelenen eserlerin psikoloji ve sosyoloji gibi ikincil kaynakların verilerinden de faydalanarak karşılaştırılmasını zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda, çalışmada karşılaştırmalı edebiyat bilimi inceleme yaklaşımlarından çoğulcu inceleme yönteminden yararlanılmıştır. Ayrıca çoğulcu, ya da diğer adıyla eklettik inceleme yöntemi, karşılaştırmalı çalışmalarda araştırmacıya daha rahat hareket imkânı sağlayan, incelenen eserlerin ağır basan özelliğine uygun düşen inceleme yöntemine ağırlık vermeyi mümkün kılan bir yöntemdir (bkz. Aytaç, 2003: 101). Nitekim, özellikle ilerleyen bölümlerde görüleceği üzere, çalışma yer psikanalitik yöntemin yer yer de tipolojik çizginin sınırlarına yaklaşmaktadır.

Önceki bölümde ‘Kimlikleşme’ başlığında gösterildiği gibi, bireyin kimlik edinme serüveni, aslında bir çeşit ‘farklılığının farkına varma’ adımı ile başlamaktadır. Bireyin kendini arayış yolculuğu, bir anlamda kendine ve topluma karşı kazandığı bu mesafe, ister istemez bir ‘yabancılaşma’ hissini de beraberinde getirmektedir. Bu noktadan hareketle, öncelikle “Bozkırkurdu” ve “Tutunamayanlar” romanlarında ana kahramanların yaşadıkları kimlik sorununun ilk ve en önemli göstergesi olarak ‘yabancılaşma’ üzerinde durulacaktır. Daha sonra her iki eserdeki ana kahramanların çıktığı kimlik arayışı yolculuğunda ‘kimlikleşme araçları’ olarak karşılıklarına çıkan ve etkileşime girdikleri unsurlara değinilecek ve ana kahramanların yaptıkları içsel yolculuk, geçirdikleri ‘kimlikleşme süreci’nin ardından geldikleri yeri karşılaştırılmaya çalışılacaktır. Son olarak “eserlerin yapısal kurgusal özellikleri ile kimlik sorunu ilişkisi” üzerinde durulacaktır.

5.1. “BOZKIRKURDU” VE “TUTUNAMAYANLAR” ROMANLARINDA KİMLİK SORUNUNUN BİR PARÇASI OLARAK YABANCILAŞMA OLGUSU

“Değişmek, yabancılaşmak demektir[r]”

(Atay, 2000: 324)

İnsanın kişisel yaşama olan şiddetli arzusu ile çevresinin uyum istemi onun kişiliğini şekillendiren karşıt iki güçtür der Hermann Hesse (www.barbuni.com). Bu iki güç karşılıklı savaşıyor, bireyi kendi tarafına çekmek isterler; denge kurulduğunda birey kimliği bütünleşir, değilse yabancılaşma başlar. Çünkü bireylerin kimlik oluşumları, bütünlüklü bir anlatı içerisinde, kişinin kendi hikâye ettiği dününü, algıladığı bugününü ve beklediği yarının toplumunkilere bağlayabildiğinde psikik fonksiyonunu yerine getirmektedir (bkz. McAdams, 1996; Akt. www.elestirelpsikoloji.org). Bu iki güç arasında dengesini yitiren Hesse'nin kahramanı, bir toplum dışı olur; bozkırlarda gezen bir kurt.

Türk edebiyatında da Oğuz Atay, ‘yabancılaşma’yı dış dünyaya ve içinde yaşanılan topluma ve değerlerine ‘tutunamamak’la özdeşleştirir. “Tutunamayanlar” romanının ana kahramanlarından biri olan Selim Işık, *Onlar da bilemezdi: görünüşümle insana benziyordum* (Atay, 2000: 616) sözleriyle, “Bozkırkurdu” romanının vahşi kurduna ne denli benzediğini hissettirir. Diğer insanların ihtirası, çok para kazanmaya çalışması ona göre değildir bu yüzden sorar kendi kendine *Bu gücü nereden buluyorlardı?* (a.g.e.: 628). Selim, böyle bir dünyada nasıl hayatta kalacağını bilmez, *bana yaşamasını öğretmediler* (a.g.e.: 620) diyerek isyan eder. Sonunda bir türlü nasıl yaşamasını öğrenemediği bu dünyadan kendi isteğiyle ayrılır. Ecevit, bu anlamda romanı şu sözlerle değerlendirir: *Tutunamayanlar tümüyle bir yabancılaşmanın romanıdır, erdemli tinselliğin, yozlaşmış maddeselliğe yabancılaşmasının öyküsünü içerir* (1998: 46).

Hem “Bozkırkurdu” hem de “Tutunamayanlar” romanlarında anlatılan yabancılaşmış birey, modern zamanların barındırdığı çelişkiyi, iletişimsizliği, birbaşnalığı, yaşama karşı zayıflığı, en derinlerinde yaşayan kişidir. Maddesel

değerler üzerine kurulmuş bir düzenle barışık olamayan bu bireyler, duygusal yanları ağır basan kişilerdir. Dış gerçeklere tümüyle sırt çevirmiş, içe dönmüşlerdir; çünkü yaşamla başa çıkacak gücü bulamazlar kendilerinde. Yaşamın somut tarafında yaşayabilmelerini sağlayacak donanımlar açısından zayıftırlar. Çıkar gözetmez, doğruluktan yana ve hem kendini hem de toplumu eleştirmeyi elden bırakmayan bir yapıları vardır. Tüm zayıflıklarına rağmen toplumla uzlaşmazlar, benliklerine ulaşmak için yok olma pahasına mücadele ederler.

Her iki romanda da yabancılaşma ilkin kesif bir yalnızlık duygusuyla başlar. Hem “Bozkırkurdu”nun kahramanı Harry Haller hem de “Tutunamayanlar”ın ana kahramanları Selim ve Turgut, insanlarla bedensel olarak birlikteyken bile içsel olarak yalnızdırlar. *Amaçlarından hiçbirini paylaşmadığım, sevinçlerinden hiçbirini bana bir şey söylemeyen bir dünyanın ortasında bir bozkırkurdu ve sefil bir münzevi olmayıp ne yapacaktım!* (Hesse, 1997: 32-33) diyen Haller’in sığınağı ‘münzevilik’, “Tutunamayanlar”da büyüyüp, dayanılmaz olan bir yalnızlık halidir:

'Önce Kelime vardı', diye başlıyor Yohanna'ya göre *İncil*. Kelimeden önce de Yalnızlık vardı. Ve kelimeden sonra da var olmaya devam etti Yalnızlık... Kelimenin bittiği yerde başladı; Kelime söylenmeden önce başladı. Kelimeler, Yalnızlığı unutturdu ve Yalnızlık, Kelimeyle birlikte yaşadı insanın içinde. Kelimeler, Yalnızlığı anlattı ve Yalnızlığın içinde eriyip kayboldu. Yalnız Kelimeler acıyı dindirdi ve Kelimeler insanın aklına geldikçe, Yalnızlık büyüdü, dayanılmaz oldu (Atay, 2000: 00-154).

Hem “Tutunamayanlar”ın Selim Işık – Turgut Özben ikilisi hem de “Bozkırkurdu”nun Harry Haller’i, farklılıklarını ve yalnızlıklarını anlayarak ilk adımını attıkları kimliklerini bulma sürecinde, karşılarında da karşıt figür olarak ilkin toplumu bulurlar. Her iki romanda da ana kahramanlar ve içinde yaşadıkları toplum arasında giderek büyüyen ve aşılması güç uçurum bireyleri yalnızlığa iter ve yabancılaştırır.

Trajik olan nokta ise dış dünyadaki engelleri aşma becerisine sahip olamayan bu bireylerin, bu uçurumu aşmak gibi bir arzularının da olmamasıdır zaten. Toplumla tüm bağlarını kopararak bunalıma düşen bireyin patolojinin sınırlarında gezinen bu halini Geçtan, çağdaş bir olgu olarak nitelendirir: *Bireyin sistem içerisindeki yerini bir hiçe indirgeyen böylesi bir dünyanın insanda yarattığı kopukluklar bazen*

davranış bozukluklarına neden olmaktadır. Aslında çağdaş toplumların en önemli ruh sağlığı sorunu da budur (1983: 22).

“Bozkırkurdu” romanının kahramanı Harry Haller’in daha ilk sayfalarda, girdiği odada *Oh, ne güzel kokuyor burası!* (Hesse, 1997: 6) demesi, tıpkı vahşi hayvanların yeni karşılaştıkları bir şeyi koklamasını andırır. Diğer insanlar, onun kendilerinde uyandırdığı ait olmama izlenimini *adeta yabancı bir dünyadan, örneğin deniz aşırı ülkelerden çıkıp gelmişti* (a.g.e.: 6) sözleriyle anlatırlar. Nitekim Harry de tıpkı Selim gibi, toplumun diğer ‘uyumlu’ üyeleri tarafından normal görülmez. Onlara göre Harry, *bir çeşit akıl hastası* (a.g.e.: 12) olmalıdır.

“Tutunamayanlar”ın ana karakterlerinden Selim, toplumdan kopukluğunu dile getirirken şöyle der:

Bana kitap kurdu, boş hayaller kumkuması, hayatın cılız gölgesi gibi sıfatlar yakıştırılabilir, şövalye romanları okuya okuya kendini şövalye sanan Don Kişot'a benzetebilirsiniz beni. Yalnız onunla bir fark var aramızda: Ben kendimi Don Kişot sanıyorum (Atay, 2000: 375).

Selim’in böyle bir şey söylemesi, toplumun onu ‘normal’ olarak görmediğinin, kendisinin de farkında olduğunu gösterir. Çevresiyle bütünleşememe, Selim’in çocukluğundan beri yaşadığı bir durumdur. Hatta çocukluğundan beri akrabalarının ona “anormal” dediklerini ve kendisinin de onlarla aynı fikirde olduğunu belirtir. Bu farkındalığın yol açtığı yabancılaşma hissini, *vatandaşlarıma benzemiyorum kendimi korumasını bilmiyorum* (a.g.e.: 474) sözleriyle dile getirir.

Selim annesiyle birlikte yaşadığı halde, onunla da hislerini ve yalnızlığını paylaşmaz. Bu duygusunu, *Bütün hayatımı birlikte geçirdiğim ve beni gerçekten seven bu insana hiç bir şey anlatamamak ne kötü* (a.g.e.: 603) sözleriyle ortaya koyar. *Mağaram* (a.g.e.: 403) dediği odasında saatlerce tavana bakarak düşünür. Selim’in, tıpkı Harry’nin vahşi tarafını andıran, insanlara karşı güvensizliği, *kuşkulu ve ürkektim. İnsanlara, ancak benim yanımda oldukları zaman güveniyordum* (a.g.e.: 652) ve *Oysa onlar gibi hissetmiyordum. Duyduğum bu yabancılığı, onlardan geri kalmak diye nitelendirdim* (a.g.e.: 621) cümlelerinde kendini ele verir. Bu yüzden

ölümünden sonra bulunacak olan günlüğünü gizli gizli yazar. *Kimseye, kimsenin varlığına dayanamıyorum. Beni hayata bağlayan tek şey bu günlük. Onun için yazıyorum* (a.g.e.: 625) diyerek yalnızlığını günlüğüyle paylaşır.

Harry *insanlardan kaçan biridir* ve bu yalnızlığı *bilinçli bir şekilde kendi yazgısı diye görüp* benimser (Hesse, 1997: 5). Selim de insanların hoyratlıkları karşısında, *Ben iç dünyama dönüyorum. Orada hayal kırıklığına yer yok* (Atay, 2000: 431) düşüncesiyle kendini içinde yaşadığı toplumdan izole eder; *İnsanların arasına karışıp onlara uyduğum için kendimden nefret ediyorum* (a.g.e.: 432) der kendi kendine. Bu anlamda Selim, *bu dünyada her türlü bağdan yoksun yabancı bir cisim gibi varlığını sürdüren* (Hesse, 1997: 155) Harry'den çok da farklı değildir.

Kendilerince “burjuva” veya “küçük burjuva” olarak niteledikleri sınıfın hayat tarzlarından duydukları rahatsızlık, kahramanları giderek toplumdan uzaklaştırmaktadır. Örneğin, bir akşam yemeği için davet edildiği evin salonunda, evin hanımına ait bir Goethe gravürünü *orta sınıfa mensup ailelerin evlerinde bir süs olarak* (Hesse, 1997: 86) görünce Harry Haller, bu nesnenin temsil ettiği şeyler yüzünden, sembolize edilen yaşam tarzından dolayı çok gerilir. Harry'nin aslında neyi sevmediğini şu sözlerinde daha iyi gözlemlenebilir:

Çünkü her şeyden çok kin beslediğim, nefret edip lanetlediğim buydu: Bu hoşnutluk, bu sağlamlık, bu rahatlık, burjuva sınıfının bu özenli iyimserliği, ortakararlılıkta, normalde sıradanlıkta bu verimli, bu başarılı disiplin (a.g.e.: 29).

Davet edildiği evde, içinde bulunduğu ortamın intizamına ve rahatlığına dayanamayan Harry'ye göre, bu gravürü üreterek ve evlerine asarak bu tip insanlar, Goethe'yi *dar kafalı salon Goethe'si* (a.g.e.: 89) haline getirmiştir; O'nun içini boşaltarak kendi istedikleri şeylerle doldurmuşlardır.

“Bozkırkurdu”ndaki aynı tavrı “Tutunamayanlar”da da görülür. Turgut'un evine dair aktarılan ayrıntılarda, Turgut'un alışkanlıklarına, sahip olduğu ve kullandığı eşyalara, hatta eşi Nermin'in sağladığı konfora karşı duyulan bu uzaklık açıkça hissedilir:

Duvarlar, resim yaptığı dönemden kalma ‘eserler’le doluydu. Nermin çerçeveletmiş hepsini; benimle öğünüyor. [...] Bir resim aşağıda, bir resim yukarıda; bir duvar resimle doldurulmuş, bir duvarın yarısı boş; simetriyi bozmak için. [...] Ev sahibi de kızmıştı duvarların bu renge boyandığını görünce ama belli etmemişti. Tavana kadar aynı renk, böylece düzlemler daha kesin beliriyor, modern sanatın burjuva yaşantısına katkısı. Efendim? Oysa ne güzeldi eskiden: tavana bir karış kala bir parmak kalınlığında koyu renk, yatay bir çizgi çizilirdi; duvarın rengi orada biterdi işte. [...] Tek parti devrinin kalıntısı, fazla askeri bir düzen (Atay, 2000: 26).

Harry *çağımızın, çağımızdaki bütün o yapmacık işgüzarlıkların, o bencil, açgözlü çabaların, kendini beğenmiş, sığ entelektüelliğin o yüzeysel oyunun içine* (Hesse, 1997: 11) bir türlü dâhil olamaz. Tıpkı Selim gibi, *bazı günler evden dışarı ayak atma[z]* (a.g.e.: 15). Harry’nin özellikle orta sınıfa olan uzaklığı, şu cümlelerde belirginleşir:

“Yer cilası ve hafif terpentın, maun büfe, yıkanmış bitki yaprakları ve bütün öbür şeyler birleşip nasıl da canım bir rayiha oluşturuyor! Orta sınıf insanların üzerine toz kondurulamayacak temizliği, özen ve titizliği, küçük çapta görev duygusu ve vefakârlığı (a.g.e.: 17).

“Tutunamayanlar”da ise zaman benzetmeleri yardımıyla hem Turgut Özben’in hayatının sıradanlığı, hem de yerleşik orta sınıf yaşantısının, can sıkıcı alışkanlıkların ve önemsiz sayılabilecek değerlerin üzerine kurulmuş olması, ince ince alaya alınarak okuyucuya sunulur:

Altı parke cilalanması geçti. Yok, o kadar değildi. İki yıkama-yağlama olacak. Daha fazla, en az dört salon şeklini değiştirme oldu. Durun bakayım; bir hesap edeyim. Bir kat satın alma, altı ev değiştirme eder. Ayrıca, iki yatak odası çalışma odası değiştirmesi daha var. Evet, tam üç perde yıkama ediyor. Çok iyi hatırlıyorum, başladığı zaman, perdeleri yeni almıştım. Alışılmış zaman ölçüleriyle hesaplanması güç bir süre. Ben o zaman koltukları pencerenin yanına koymuştum. İnsanın aklında kalmıyor ki: eşya akıp geçiyor. O zamanlar daha debriyaj kaçırmıyordu. Hey gidi günler! Parkelerde en küçük bir çizik yoktu. Yaşlanıyoruz: eşyalar eskiyor, demek dört hizmetçi kaçması oldu ha! (Atay, 2000: 338)

Harry, Selim ve Turgut, bir türlü kendilerini ait hissedemedikleri toplum ve tüm kurumlarını kıyasıya eleştirirler. Fakat onların *eleştiri oklarını yönelttiği, aşağılayıp yadsıdığı ilk kimse her zaman kendi[leri]* (Hesse, 1997: 13) olur. Öte yandan Selim ve Turgut’un aksine Harry *bu küçük burjuva toplumunu ve bu düzeni alaya almak aklımın ucundan geçmez[...] böyle bir şeyin hâlâ varoluşu içim şenlendiriyor*” (a.g.e.: 18) sözleriyle, eleştirdiği bu dünyaya ait olabilen insanlara bir

yandan da gıpta ettiğini itiraf eder. Bir anlamda gerçek bir ikilemin içinde boğuşup durmaktadır; tıpkı ‘insan-yanı’yla ‘kurt-yanı’nın Harry’yi ele geçirmek için sürekli boğuşması gibi.

Harry düşünen, düşündüğü için farklılığını görmeye başlayan insanın içine düşeceği yabancılığı ve bunun getireceği sancıyı şöyle özetler:

‘İnsanların büyük çoğunluğu yüzmesini öğrenmeden yüzmek istemez.’ Ne anlamlı bir söz, değil mi? Yüzmek istememeleri doğal, çünkü karada yaşamak için dünyaya gelmişler, suda değil. Ve düşünmek istememeleri de doğal, çünkü yaşamak için yaratılmışlar, düşünmek için değil! Evet, kim düşünürse, kim düşünmeyi kendisi için temel uğraş yaparsa, bunda ileri bir noktaya ulaşabilir; ne var ki, karayla suyu değiş tokuş etmiştir. Böyle biri ve bir gün gelip suda boğulur (a.g.e.: 19).

Harry’nin bu sözleri, düşünmekle başlayan yabancılığın sadece buruk bir yaşama tadı olmayıp, sonunda ölümü getirebileceğini ima etmesi şeklinde algılanabilir. Turgut’un, *Yaşamak ölmek gibi değil. Bazı zorlukları var bir kere. Daha çok tehlike karşısında insan. Çoğunlukta değiliz. Ezilebiliriz. Biz...* (Atay, 2000: 385) derken kullandığı “biz” ifadesi sadece Selim’i de kapsamakla kalmayıp, “Bozkırkurdu”nun Harry’sini de kucaklamaktadır. Etraflarında kimsenin görmediği, fark etmediği, sezse bile küçümsediği yabancılaşmış olmanın dayanılmaz ağırlığı, kahramanlara göre insanı ölüme götürebilecek varoluşsal bir hastalıktır.

“Bozkırkurdu” romanında ‘ölüm’ ve ‘intihar yoluyla ölüm’ motifleri önemli bir yer tutar. ‘Bozkırkurdu Üzerine İnceleme’ kitapçığında Harry gibi bireylerin intihara eğilimli tipler olduğu savunulur. İntihar herhangi bir ölüm biçimi değildir; bazı insanların *doğasının vazgeçilmez bir özelliğidir*; dolayısıyla, *kişiliksiz, güçlü bir karakter ve güçlü bir yazgıdan yoksun düzinelerce sürü insanı vardır ki, intihar sonucu yaşamlarını yitirmelerine karşın yaradılışları ve karakterleri* (Hesse, 1997: 51) bakımından intihar sayılmaz onlarınki. Öte yandan metafizik açıdan bakıldığında Harry gibi kişiler,

bireyselleşmeden kaynaklanan suçluluk duygusuna yakalanmış kişiler olarak, kendilerini geliştirip mükemmelleştirmeyi yaşamlarının bir amacı saymayan, tersine kendi kendilerini çözüp dağıtmayı, anne’ye dönmeyi, Tanrı’ya dönmeyi, evrene dönmeyi amaç edinen varlıklar olarak karşımıza çıkarlar. Söz konusu kimselerden pek çoğu gerçekten canına kıyacak güçten düpedüz

yoksundur, çünkü böyle bir eylemde saklı günahı tüm derinliğiyle kavramışlardır. Ama bizim için yine de, ‘canına kıyan’ kişilerdir hepsi, çünkü yaşamın değil, ölümün kendilerini esenliğe kavuşturacağına inanırlar hep; kendilerinden el çekmeye, kendilerini kaldırıp atmaya, kendilerini gözden çıkarıp yok etmeye hazır durumdadırlar (a.g.e.: 53).

Ayrıca *insanlaşmak*, bir anlamda *ölebilmenin, kabukları üzerinden sıyrıp atmanın, ben’deki değişim sürecine sonsuz teslimiyetin, kendini adamışlığın kendisini ölümsüzlüğe taşıyacağını görmek* (a.g.e.: 68) demektir.

Camus’un *Ontolojik mesele yüzünden ölen kimseye rastlamadım* düşüncesine karşılık Selim, *Biri bu yüzden ölmeli, intihar etmeli* (Atay, 2000: 364) der. Ellinci yaş gününü yaşamına son vereceği gün olarak tespit eden Harry gibi, intiharın sınırlarında gezinen Selim, aşağıdaki cümlelerden anlaşılacağı gibi, kendince intiharı edenleri haklı çıkarır:

neden aklımı ve ruhumu ve vücudumu kirlittim neden mutlak bir yola girmek için gerekli temizlikleri yapamadım içimde ve Tanrı ya da tabiat mutlak yola girmesini istediği yüz kişiden biri olarak yaşamak neden gerekli soruyorum herhalde tutunamayanların bir kısmına bu acı gerçeğin farkına varma ve hayattan istifa hakkı verilmiştir (a.g.e.: 505).

“Tutunamayanlar”ın diğer ana kahramanı Turgut’un yabancılaşma serüveni yakın arkadaşı Selim’in intiharından sonra başlar. *Herkesin kendine göre bir düzeni var. Bir sen miydin bu dünyada garip olan, Selim?* (a.g.e.: 302) diye soran Turgut, Selim’in yaşarken bilmediği yönlerini, deneyimlerini araştırma sürecinde kendi benini bulma gayretine düşer. Aslında bütün çabasının kendini bulma çabası olduğunu, *Ben ne dediğimi biliyorum. Benim, Turgut Özben’in özbenliği. Kelime oyunu yapıyorum, oyuna getiriyorum. Kendimi ele vermiyorum* (a.g.e.: 327) sözlerinde açık eder. Daha sonra da *Korkuyorum Olric. Kendimi ele vermekten korkuyorum* (a.g.e.: 569) diye itiraf eder.

Salt yaşama zorunluluğu olarak nitelediği duygunun altında gittikçe ezilen Harry de kendini artık sıkışmış durumda görüp, kafasında yine intihar düşünceleriyle başıboş sokaklarda gezinirken, *istasyon meydanına* gelir ve kendi kendine şöyle söyler: *Atla trene, çek git buralardan* (Hesse, 1997: 91).

Turgut aralarında yaşadığı insanlara sırtını dönüp kendi içine doğru bir yolculuğa çıkmadan önce duyduğu bunalımı şöyle açıklar: *Yurdumuzun semalarında ağır bir hava esiyor Olric, bu lanet hepimize bulaşacak. Bunu hissediyorum. Elini alınca götürdü: biriken terler eline bulaştı. Başını ağrıtmaya başladı: 'Hayallerle boğuşuyorum' diye söylendi* (Atay, 2000: 322). Turgut'un bu sözlerle de yansıtılan iç dünyasının çalkantıları ve topluma karşı yabancılığı, onun toplumdan tamamen kopup, trenden trene birbirine eklenecek yollara düşmesiyle son bulacaktır.

Görüldüğü gibi, “Bozkırkurdu” ve “Tutunamayanlar” romanlarını, yirminci asrın ilk ve son yarısından ve oldukça farklı iki ülkeden birey görünüşleri olarak değerlendirildiğinde, bu iki yapının ortaya koyduğu kendine ve topluma yabancılaşmış birey resimleri aslında birbirine oldukça benzemektedir. Nitekim Hesse, romanda yer alan ve yazarı belli olmayan ‘kitapçık’ta (Alm. Traktat), şöyle açıklar bu durumu: *Öyle çağlar vardır ki, bütün bir kuşağın insanları iki çağ, iki ayrı yaşam üslubu arasında sıkışıp kalır, her türlü doğallık, her türlü gelenek ve görenek, her türlü korunmuşluk ve suçsuzluk çıkıp gider elden* (Hesse, 1997: 25). Belki de coğrafyalar değişse de, “Bozkırkurdu”nun ve “Tutunamayanlar”ın ülkesinde bu çağlar ortak yaşanmıştır.

Güvenç, gelişmiş ülkelerdeki kimlik sorununu sanayileşmeyi takip eden teknolojik yeniliklere bağlarken, Türk toplumundaki kimlik sorununu *tarihsizliğe* bağlar (Güvenç, 1997: 12). Avrupa insanı, hızla şehirleşen hayat ve buna bağlı değişen toplumsal kültürün karşısında yabancılaşmıştır. Türk insanının yüz yüze kaldığı yabancılaşma sürecinde ise, bu değişikliklerin birdenbire ve yoğun yaşanmasından dolayı kendi tarihiyle, bazılarının *epistemolojik kopuş* (Kahraman, 1993: Akt. Eskin, 2000: 148) dediği türden kopukluklar yaşaması daha ciddi bir rol oynamış olabilir. Farklı sebeplerle ve şekillerde de olsa, Harry Haller, Selim Işık ve Turgut Özben, birey insanın evrensel sorununu paylaşırlar: kimlik sorunu. “Tutunamayanlar”ın *neredeyse her satırında hissedil[en] okuru Kafka'dan ya da Camus'den çok Atay'a bağlayan bu aidiyetsizlik* (www.degirmendergi.com), Selim'i, Turgut'u *referanssız kalmış ve boşlukta sallan[ır]* (Demiralp, 2005: 128) bir

vaziyette bırakan bu yabancılık, aslında neredeyse yarım asır önce ‘Bozkırkurdu Harry’de görünen şeyin bir yansımasıdır belki de.

“Bozkırkurdu” ve “Tutunamayanlar”ın kahramanları için yabancılaşma, bir yandan da belli bir işlevi olan bir süreçtir. Daha önce de belirtildiği gibi, aslında bir yandan da yeni bir ‘ben’ oluşumunun, kimlikleşme sürecinin de ilk sancılarıdır yabancılaşma. Bu anlamda Harry’nin de Turgut’un da ‘bir trene atlayıp buldukları ortamı terk etmeye’ yönelmeleri, çıkacakları içsel yolculuğun, bir sonraki başlıkta ele alınacak olan kimlik arayışı kimlikleşme serüveninin başlangıcını haber vermektedir.

5.2. “BOZKIRKURDU” VE “TUTUNAMAYANLAR” ROMANLARINDA KİMLİK ARAYIŞI

*“Türk romanının sorunu kişiliktir.
İnsanımızın kişilik kazanma savaşının
önemini henüz kavrayamamış olmasıdır”
(Atay, 1995: 226).*

Daha önce ‘Kimlikleşme’ alt başlığında değinildiği üzere, kimlikleşmeyi içsel bir yolculuğa benzetilebilir. Doğayı değiştirirken kendisi de sürekli değişen insanın yabancılaşmasının önüne ne yazık ki geçilememektedir. Fakat belki de bu durumda önemli olan, *insanoğlunun bu olgunun bilincine varıp onu sürekli olarak aşmak zorunluluğunu duymasıdır* (Edgü, 1968: 108). Bu anlamda, yabancılığının farkına varan ve bunun acısını en derinlerde yaşayan birey, kaçmak ve kendi benliğini bulmak zorunluluğu hisseder.

Jung’a göre benliğe ulaşmanın yolu bilinç ve bilinç dışımızın katmanlarını anlayıp onlarla uzlaşmadan geçer (bkz. <http://www.pelinhattatoglu.com/ph/analitik-psikoloji.html?ee9b54a400a894887e5b6a1faafd3194=aa074047e61c33248d24ef0e4cf7db35>). Bireyin bu uzlaşmayı bulmak üzere çıktığı yolculuk zahmetlidir ve çeşitli aşamalardan oluşmaktadır. Ancak sonunda kimliğin kazanılması gibi bir ödül söz konusudur. Fakat yine Jung’a göre *kişiliğin gelişmesi hem bir nimet hem de bir*

beladır, pahalıya mal olmaktadır, çünkü, insanı yalnız kılmaktadır. [...] Ancak tek başına ayakta durabilmek yetmemektedir. Her şeyden önce, insanın kendi yasına bağlı olması gereklidir (Gürol, 1991: 70). İnsanın kendi yasını bulması ise, ancak ‘ben’ini, yani kimliğini bulmasıyla mümkün olabilmektedir.

İnsanın kendini arayışı ve bir kimlik tesis etme çabası demek olan *benlik arayışı, zihnin labirentleri içinde sürekli açmazlarla sonuçlanan ve belli bir yol izlemeyen bir yolculuktur* (Başokçu, 2006: 17). Bu yolculuk er ya da geç her bireyin yöneldiği bir süreçtir. Mustafa Kınış, insanların arayışa yönelişlerini şöyle ifade etmektedir:

Arayışın asıl amacı; ihtiyaç duydukları yaşama zemini, zamanı ve imkânı bulamadıkları öteki ‘ben’ veya ‘benler’ini bularak dengeye, dolayısıyla huzura kavuşmak ve mutlu olmak. Ancak bu girişimin başarıya ulaşabilmesi için, öncelikle onlara hayatı zehir eden, yaşanmaz kılan, onları delirme/intihar etme uçurumunun en kritik noktasına kadar getiren mevcut ‘ben’lerinden kurtulmaları gerekmektedir (2000: 470).

“Bozkırkurdu” ve “Tutunamayanlar”ın anlattığı hikâye de işte bu arayışın hikâyesidir. Kahramanlarımız başka türlü var olamadıklarını hissettikleri için, kendi öz kimliklerinin bütünlüğüne kavuşmaya yönelik arayışa koyulmuşlardır. Şimdi bu arayış serüveninde etkileşime girdikleri unsurlara ve tecrübe edilen kimikleşme süreçlerine değinmek yerinde olacaktır.

5.2.1. “Bozkırkurdu” ve “Tutunamayanlar” Romanlarında Kimlikleşme Araçları

Çalışmanın bu kısmında “Bozkırkurdu” ve “Tutunamayanlar” romanlarında ana kahramanların karşılıklarına çıkan, onların yaşadığı süreç üzerinde etkisi olan kimikleşme araçları değerlendirilecektir. Bu aşamada, bir noktayı daha en başından netleştirmekte yarar görülmektedir: kimikleşme araçlarının sarmal yapısı. Ele alınacak olan kimikleşme araçları arasında, öncelik-sonralık sırası veya alt birim-üst birim ilişkisi gibi bir ayrım söz konusu değildir. Tüm bu araçlar birbirlerinin hem kapsayanı hem de kapsananı durumundadır bir yerde. Aslında bahsedilen, daha çok

birbirine geçmiş organik bir bağ ya da sarmal bir yapıdır. Bu çalışmada, kimikleşme araçları arasında, aşağıda gösterilen şekilde bir ayrıştırmaya gidilmesinin tek nedeni, konu edilen eserlerdeki kimlik sorunlarının ele alınışları arasındaki ortaklık, benzerlik ve farklılıkların belirleme sürecini daha düzenli bir hale koyma çabasıdır. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, bu düzenlemeler başka şekillerde yapabilir, hatta bazıları çıkarılıp, yenileri eklenebilir.

5.2.1.1. Yolculuk

Yolculuk aslında insanlık tarihin ana konularından biridir. Kavimler göçünden tutun da Haçlı seferlerine kadar bilinen tarihin büyük kısmı göçlerin, seferlerin ve bir yeri terk edişlerin hikâyesidir bir bakıma. Dolayısıyla da dini kıssalardan mitolojiye, mitolojiden efsaneye, hikâyeden şiire kadar edebiyat metinlerinin vazgeçilmez bir ana teması olmuştur yolculuk.

Yolculuk teması Avrupa edebiyatında da karşımıza çıkar. Örneğin, Alman edebiyatçılarının dünyayı tanıma arzusuyla Hindistan'a, Çin'e ve Uzakdoğu'ya yolculuklar yapmaya ve oryantalizm bilgisine ulaşmaya yöneldiğini, yolculuk ve arayış romanlarının yazıldığını, Hermann Hesse ve Thomas Mann'ın bu dönemin yazarları olduğunu belirten Şerife Yalçınkaya, genel olarak Doğu ve Batı edebiyatlarında yol metaforunun kullanımına ilişkin şu değerlendirmeyi yapar:

Yolculuk bir yere varmak, bir şeyleri aramak ya da kaçmak için yapılabildiği gibi bir serüven/macera da olabilir. Bazen sebeptir, bazen de sonuç. Doğunun yolculuklarında yolculuğun temel sebebi *arayıştır*. Aramak aktif, beklemek pasiftir. Godot beklenir, Simurg aranır. Hal bu olunca da arayış yolculuğun bir parçası hâline gelir. Çünkü klasik kültürün yolculuğu aktif bir arayıştır. Batıninki ise daha çok buluş, yüzleşme veya kaçmadır. Bilinene özlem, bilinmeyene hayal ve sezgi yöneltir. Bu anlamda *kaçış* da Batılı bir metafordur. Doğu düşüncesi felsefesini *kaçmak* üzerine kurmaz. Bu anlamda daha çok mücadele ya da tevekkülle kabulleniş içerir” (2007: 9).

Bu bağlamda, “Bozkırkurdu” ve “Tutunamayanlar”da yukarıdaki gibi bir Doğu-Batı ayrımı yapmak, mümkün görünmemektedir. Çünkü yolculuğun yukarıda

sayılan arayış ve buluş/yüzleşme/kaçış niteliklerine her iki romanda da rastlanmaktadır.

“Bozkırkurdu”nda Harry Haller, kendi memleketinden, ailesinden ve insanlardan *kaçar*. Parçalanmış benliğinin bütünlüğünü sağlamanın yollarını *arar*. Şehirden şehre, ülkeden ülkeye gezinir durur. Harry çıktığı bu yolculuğun, son dönemeci olan “Sihirli Tiyatro”ya ulaştığında kendi benliğinin kayıp ya da bastırılmış parçalarını *bulur* ve onlarla *yüzleşir*.

Aynı şekilde “Tutunamayanlar”da Selim ve Turgut, kendilerini bir türlü ait hissetmedikleri insanların arasından uzaklaşıp kendi “mağara”larına *çekilirler*. Sürekli bir kimlik *arayışı* içindedirler. Kendilerini *bulma* uğrunda ölümle bile *yüzleşirler*. Romanın başından sonuna dek bir yolculuğa ortak edilir okuyucu. Bu yolculukta, tutunamayan bireyin *çatışan/çözülen/değişen hali*, romanın ana kronik yapısını *biçimler adeta* (Balacan, 2003: 26).

Öte yandan yolculuk sadece fiziksel düzlemde gerçekleşmez. Bazen asıl önemli olan, ruhsal düzlemde bir yerden başka bir yere ulaşmak, bir olgunlaşma yolculuğu yaşamaktır. Örneğin Yunus Emre’ninki, hem il il dolaşması ile maddesel anlamda, hem de hamlıktan pişme ve olma aşamasına varması ile mana düzleminde bir arayış yolculuğunun hikâyesidir.

“Bozkırkurdu” ve “Tutunamayanlar”daki yolculuk kavramı da yer yer kazandığı farklı anlamlarla farklı düzlemlerde gerçekleşir.

Daha ilk sayfalardan itibaren Harry Haller’in, sürekli ilden ile dolaştığını, geldiği bu yeni kentte birkaç ay *kalıp kitaplıklardan yararlanacak, ayrıca kentteki eski eserleri gezip görecek* (Hesse, 1997: 8) olan biri olduğu anlaşılır. Anlaşılan yolculuk Bozkırkurdu Harry’nin hayatında önemli bir yer tutmaktadır:

İki gün sonra bir arabacı Harry Haller isimindeki yabancı adamın eşyalarını getirdi. Pek güzel kocaman yassı bir gardırop bavulu ise gerilerde kalmış uzun seyahatleri çağrıştırıyordu, en azından üzerine denizaşırı ülkelerin de

aralarında bulunduğu değişik yerlerdeki otellerin ve nakliyat şirketlerinin sararmış etiketleri yapıştırılmıştı (a.g.e.: 9-10).

“Tutunamayanlar”da Turgut’u, daha romanın ilk sayfasında yolculuk olgusuyla birlikte ortaya çıkar: “Sonun Başlangıcı” başlıklı ilk önsözde (çünkü iki önsöz vardır), romanın asıl kısmını oluşturan sayfaları yayımlayan gazeteci, Turgut’la *bir tren yolculuğunda* (Atay, 2000: 17) tanıştığını söyler.

“Bozkırkurdu” ve Tutunamayanlar”ın başından sonuna dek okuyucuya eşlik eden “yolculuk” motifi, romanların ana kişilerinin kimlikleşme süreçlerindeki en önemli araçtır. Aslında bir arayıştır yolculuk. Yolculuğun asıl işlevi ‘ben’i sınırlayan zaman ve mekân olgularının aşılmasına yardımcı olmasıdır. Harry de, Turgut da evini, ailesini, her şeyi geride bırakır. Kimliklerini bulabilmeleri için, ‘toplumsal ben’i, çizilmiş olan kişilik sınırlarını aşmaları şarttır. Yolculuğun yönü ise hiç kuşkusuz içe dönüktür. Burada söz konusu olan, kendi olma yolunda, ‘ben’e doğru yapılan bir yolculuktur.

“Bozkırkurdu”nda Harry Haller de roman boyunca bir arayış içindedir. Kendisi ile sürekli bir iç hesaplaşma içinde olan Haller, iç dünyasını aydınlatabilmek için yolculuklara çıkar. Haller’in bu yolculukları aslında *gerçek hayatta kendini bulma isteğini* (Selen, 1998: 37) simgelediği düşünülebilir. Yolculuklarla örülü bu arayış süreci elbette kolay olmayacak, Haller için benliğinin bütünlüğünü sağlayarak kendi olabilmenin de bir bedeli olacaktır. Bu girişim şu sözlerle tanımlanır “Bozkırkurdu”nda:

Kelimenin tam anlamıyla bir cehennem yolculuğu, karanlıklara gömülmüş bir ruh dünyasının karmaşası içinde yapılan bir yolculuk, cehennemden geçiş, karmaşanın karşısına dikilerek, kötüyü sonuna kadar yaşama istemiyle yürüyerek cehennemi boydan boya katediş anlamı taşıyor (Hesse, 1997: 25).

“Tutunamayanlar”da hikâyenin dramatik kurgusu, Turgut Özben’in yolculuğu üzerine kuruludur. Turgut, Selim’in intihar nedenini anlayabilmek için, ilkin kendisinde kalan Selim’e ait ya da Selim’le beraber yazdıkları metinleri okur. Sonra, sırasıyla, Selim’in annesine, Süleyman Kargı’ya, Metin’e, Günseli’ye ve Esat’a uğrar; her biri ona, yazılı ve/veya sözlü bilgiler verirler. Bu süreçte, hem fiziksel hem de içsel bir yolculuk yapan Turgut her durakta adım adım değişerek, Selim’i

anlamaya, anladıkça da kendini bulmaya yaklaşır. Son olarak, Günseli'nin verdiği Selim'e ait günlükleri yanına alan Turgut, *Artık arkaya bakmaya lüzum yok Olric* (Atay, 2000: 574), *Selim'in doğduğu topraklara gidiyoruz.*' (a.g.e.: 575) diyerek dönüşü olmayan bir yola çıkar.

Bozkırkurdu Harry'nin düşsel yolculuğunun en önemli dönemeci olarak "Sihirli Tiyatro" deneyimi ortaya çıkar. "Sihirli Tiyatro", Harry'nin kendini bulmasını, kimlikleşme sürecini etkileyen en kapsamlı aşamadır. Çeşitli zorlukları aşan Harry, ancak 'kendi'ne ilişkin belli bir tecrübe edindikten sonra davet edilir buraya.

Hermine'nin Harry'yi davet ettiği Maskeli Balo, Bozkırkurdu'nun kimlik arayışında bir kırılma noktası teşkil eder. Harry'nin baloya girerken, paltosunu vestiyere bırakması, daha sonra vestiyer fişini bulamayıp bir başkasının fişini ne yaptığının *farkında olmadan* (Hesse, 1997: 177) almasıdır, Harry'nin palto ile sembolize edilen benliğinden, diğer bir ifadeyle içine girdiği kişilik kalıplarından vazgeçmeye hazır bir kıvama geldiğinin bir işareti olarak algılanabilir. Nitekim Harry daha sonra fişe baktığında, üzerinde hiçbir numara yazmadığını görür. Fişin üzerinde sadece karalanmış bir biçimde, "Sihirli Tiyatro" davetiyesini görür. Harry'nin, benliğinin parçalarını bir araya getirmesi sürecinde en son ve önemli aşamayı kaydedeceği yer olarak okuyucuya başından beri sürekli hissettirilen "Sihirli Tiyatro" için artık hazır olduğunu görülür. Harry, gerekli deneyimleri edinmiş, acılardan geçmiş ve olaylara mizah ile bakmasını bir parça da olsa öğrenmiş biridir artık. "Sihirli Tiyatro", Harry'nin iç dünyasına giden yolun son dönemeci olarak onu beklemektedir.

Kendisi için bir "şenlik"e dönüşen Maskeli Baloda kendinden geçen ve bunu *şenliğe katılan kalabalığın esrikliği, bireyin kalabalık içine gömülü yok oluşu* (a.g.e.: 182) olarak niteleyen Harry, hayatında ilk kez diğer insanlarda görüp duyduğu ama ona hep uzak gelen bu kaynaşma duygusuyla tanışır. Paltosundan vazgeçerek eski kimlik diye nitelediği kalıplardan vazgeçmeye hazır olduğunu göstermiş olan Harry, bu ortamda eski kimliğinden ya da bir başka deyişle Bozkırkurdu'nun zincirlerinden

kurtulmuştur artık: *Ben, ben olmaktan çıkmıştım artık; kişiliğim şenliğin esrikliğinde suda eriyen tuz gibi çözülüp dağılmıştı* (a.g.e.: 183).

Bu aşamada dikkate değer bir nokta da Atay'ın “Tutunamayanlar” romanında, *Selim gibi oturmuş bir kimlikten yoksun edebi bir karakteri yaratmak için* (Talay, 2008: 69) oldukça sık metinlerarasılığa başvurmasıdır. Romanda, dikkatli okuyucunun kolaylıkla fark edebileceği çok sayıda metinlerarası alışveriş (anıştırma, öykünme vb.) söz konusudur. Hatta tüm yaşantısını kitaplar üzerine kuran Selim'in, sürekli olarak metinler arasında bir yolculuk halinde olduğu görülür roman boyunca. Bu tür alışverişler sayesinde “Tutunamayanlar” çok zengin bir roman haline gelir, çünkü Atay yer vermiş olduğu her şeye kendi damgasını vurup onları kendi öz malı haline getirerek onları yeniden üretmiş ve son derece özgün bir roman yaratmıştır (bkz. Seyppel, 1989: 45). Bu konuda sadece bu kadarını söylemekle yetinmenin uygun olacağı düşünülmektedir, çünkü aslında “Tutunamayanlar”ın bu özelliği de başlı başına ayrı bir araştırma konusu olabilecek bir potansiyele sahiptir.

Yine de yukarıda bahsedilen açıdan bir değerlendirme yapıldığında, “Bozkırkurdu” ve “Tutunamayanlar” romanları arasında sanki bir çeşit diyalog gerçekleştiği söylenebilir. Harry gittiği maskeli baloda kendinden geçer ve daha sonra balonun vestiyerinde paltosunu kaybeder. Balodan sonra “Sihirli Tiyatro” girişinde Pablo Harry'yi kişiliğini *vestiyere bırakmaya* (Hesse, 1997: 191) davet eder. Turgut'un aşağıdaki sözlerinin, bu davete, tutunamayanların ülkesinden verilen bir cevap olduğunu düşünmemek için bir sebep görülmemektedir:

Beni bıraktın bu makinenin çarkları arasında. Ben de dişlilere ceketimi kaptırdım. Eteğimin ucundan bağlandım bu düzene. Ceketini çıkarmadan olmaz. Ceket çıkarma talimatı da verilmedi daha. Çıkar üstündekileri, kurtul bu düzenden. Olmaz Selim: çırılçıplak kalırım sonra. Tutunacak bir yer bulamam sonra. Düşünceler göklere yükseliyor, fakat vücut toprağa bağlı (Atay, 2000: 312).

Anlaşılan, tutunamayan insanın düşünceleri Bozkırkurdu Harry'ninkiler gibi göklere yükselse de, Turgut'un hayat gerçekliğinden kopması, Harry'nin yaptığı kadar kolay olamamaktadır. Bunun sebebi ise Turgut ya da Selim'in yeterli cesarete veya kararlılığa sahip olamaması değildir. Sadece kendilerince içinde buldukları

ikilem çok daha derindir. Çünkü bir taraftan onlar da akıl kavramını bir kenara bırakmaktan yanadır. *Akıldan uzaklaşmak istiyorum. Aptalca duyulanmaktan korktuğum için çevremi akılla doldurmuşum* (a.g.e.: 2000: 608) sözleri de aslında bu özlemi dile getirmektedir “Tutunamayanlar”da.

Öte yandan Harry Maskeli Balo’da artık iyiden iyiye kendinden geçer. Daha sonra ortaya çıkan Pablo, ikram ettiği kendi tarifi bir içki ile Harry’yi kendine getirir, kendi ifadesiyle onu ‘diriltir’. Artık “Sihirli Tiyatro”ya girmeye hazırdır Harry. “Maskeli Balo”dan “Sihirli Tiyatro”ya geçiş, Harry’nin *eski kişiliğinden vazgeçmesi açısından* (Bozdemir, 1998: 232) son derece önemlidir. “Sihirli Tiyatro”ya girmeden önce şunları söyler Pablo:

Sizi bugün biraz ağırlayabilmekten, sevgili Harry, kıvanç duyuyorum. Yaşamaktan sık sık bezgin düştüğünüz günler oldu, bu dünyadan çekip gitmeye baktınız öyle değil mi? Bu zamana, bu dünyaya, bu gerçeğe sırt çevirip kendinize daha uygun bulduğunuz bir başka gerçek içinde, zamanın yer olmadığı bir başka dünyada yaşamayı özlediniz. Özlediğiniz şeyi yapın şimdi, sevgili dostum Harry, sizi bunu yapmaya davet ediyorum. Bu başka dünyanın gizli olduğu yeri, aradığımız dünyanın kendi ruhunuzun dünyası olduğunu biliyorsunuz çünkü. Özlemimi çektiğiniz o gerçek yalnızca kendinizde yaşıyor. Ben size kendi içinizde var olandan başka bir şey veremem, ruhunuzdakinden bir başka galeriyi buyur edip çıkaramam önünüze. Size sunabileceğim tek şey söz konusu adımı atmanız için bir fırsat, bir ilk vuruş, bir anahtardır. Kendi dünyanızı görebilmenize yardım edebilirim, o kadar! (Hesse, 1997: 189)

Pablo’nun bu sözlerini değerlendirirken, Sihirli Tiyatro’nun tanıtım yazısını hatırlamak faydalı olacaktır. Şöyle diyordu ifade: *yalnızca kaçıklar için – giriş ücreti: akıl* (a.g.e.: 177). Harry’nin Sihirli Tiyatro’ya girebilmesinin koşulu bu durumda, “akıl” kavramını bir yana bırakması, “insan” ve “kurt” olarak ikiye bölmüş olsa da halen etrafına katı bir sınır çizdiği “kendi/özbeni” hakkında bir anlamada dogmatik, katı düşüncelerinden tümüyle vazgeçmesidir. Coşkusuna kapılmaktan Harry gibi bir insanın bile kendini alıkoyamadığı o baloya girerken, Harry’nin paltosunu vestiyerde bırakması; ilerleyen sahnelerde, Pablo’nun Harry’yi Sihirli Tiyatro’dan içeri kabul ederken, dilediği zaman geri almak üzere kişiliğini *vestiyere bırakmaya* (a.g.e.: 191) davet edişi ve tiyatroya giriş ücretinin akıl olması gibi ayrıntıların tümü, bireyin o ana kadar cebinde biriktirdiği dış dünyaya dair gerçeklikten vazgeçerek, Pablo’nun dışarıda bir yerde değil, kişinin kendi içinde olduğunu söylediği bir tür içsel gerçekliğe işaret etmektedir.

“Sihirli Tiyatro”ya girerken, Harry’nin gözü hemen girişe yerleştirilmiş büyük bir duvar aynasına kendi görüntüsüne takılır. İlk önce bilip tanıdığı Harry’yi görür, ama kendisini tanınmasıyla birlikte görüntü dağılıp parçalanır ve ikinci bir kişi çıkar içinden. Bunu diğer kişiler takip eder ve *aynanın yüzü baştanbaşa Harry’lerle ya da Harry’nin parçalarıyla* (a.g.e.: 193) dolar; farklı yaşlarda ve durumlarda Harry’ler. Bu değişik Harry biçimleri, Harry Haller’in bastırılmış yönleri olarak yorumlanabilir. Belki de Harry’nin yapması gereken şey, benliğinin yapay ama katı kabuğunu kırarak, kişiliğinin ortaya çıkamamış yönlerine bir şans vermektir.

İlerleyen bölümlerde (sahnelerde) Harry, üzerlerinde çeşitli yazılar yazan kapılardan geçerek, tiyatronun değişik sahnelerini tecrübe eder. Üzerinde “Kişiliğin Kurulmasına Rehberlik – Başarı Garanti Edilir” sahnesinde, Harry’nin Pablo’ya benzettiği kendisini bir satranç oyuncusu olduğunu söyleyen bir adam, önünde satranç tahtasına benzer bir şeyle oturur haldedir. Harry’den *sözde kişiliğinin dağılmasıyla oluşan taşlardan* (a.g.e.: 208) ona birkaç düzine vermesini ister ve daha sonra Harry’ye yaşamının çok yönlü şekillenebilir olasılıklarıyla oynamayı öğretir. Bu oyunda bireyin kendi parçalarıyla sınırsız sayıda çeşitleme yapması mümkün gözükmektedir. Harry’nin o ana dek sadece insan ve kurt yanının mücadelesi şeklinde duyumsadığı çelişki aslında çok daha fazla sayıda boyuta sahiptir. Nitekim satranç oyuncusu Harry’nin bu görüşünü *İnsanın sözde sürekli bir birlik ve bütünlüğü içerdiğine ilişkin o yanlış ve sakıncalı görüş* (a.g.e.: 208) olarak tanımlar. Harry’nin anlaması gereken kişilik oluşumunun bundan çok daha karmaşık olduğudur. Yaşamını gözden geçirip tüm olasılıklara yer vererek Harry değişime hazır hale gelmelidir. Nitekim Harry bu oyunu kendisi oynamaz; oyuncu ona sadece nasıl oynandığını gösterir ve ileride kendisinin de oynayabileceğini söyler. Çünkü Harry bu deneyime henüz hazır değildir.

Yukarıda bahsi geçen ben’in parçalılığı konusunda Ecevit, *Atay’ın altmışların son yıllarında okuduğunu ve çevresindekilere sözünü* (2005: 178) ettiği bilinen “Bozkırkurdu”nun Harry’si ile Selim arasındaki benzerliğe çeker dikkatimizi. Selim’in bıraktığı izleri takip ederek kendi benliğinin peşinde bir yolculuğa çıkan Turgut *Birçok Selim var ortada. Bunları nasıl birleştirsem?* (Atay, 2000: 385) diye

sorar. Bu arada sadece Selim'in değil, kendi bütünlüğünden de emin olamaz içsel yolculuğunun duraklarında ilerledikçe. Roman ilerledikçe *Selim'i düşünen Turgut'tan başka bütün Turgutlar, birdenbire onu yalnız bırakıyordu* (a.g.e.: 408) diye düşünmeye başlar:

Demek, diyordu Turgut, kendi kendine, bugüne kadar gereğinden fazla vermişim. Almadıkları bir sürü Turgut vermişim onlara. Bu kadarıyla da idare edilebilirmiş. Eski Turgutlara acıdı. Yalnız ben yaşamışım o Turgutları demek. Ben, bir sürü Turgut'u kendime sakladığımı sanıyordum" (a.g.e.: 409).

Öte yandan "Bozkırkurdu"nda ise Harry kendi içsel yolculuğunun mola yerlerinde yeni deneyimler edinmektedir. Şimdi, her biri Harry'yi kendi kimliğini aydınlatmada birer ipucu teşkil edecek bu aşamalara kısaca değinmekte fayda görülmektedir.

"Bozkırkurdu'nun Terbiye Mucizesi" adlı sahnede, önce bir kurdun daha sonra da bakıcısının sırayla yer değiştirerek birbirlerine eziyet ettiklerini görür Harry. Bu sahne sayesinde Harry, kendi içindeki karanlık tarafın ne kadar vahşileşebileceğini görür. Savaşa karşı duran, savaş fotoğrafları karşısında dehşete düşen naif düşüncelerinin aslında ne kadar da "çocukça" olduğunu keşfeder. Çünkü Harry'nin kendi içinde savaştaki kötülüklerden çok daha fazlasını yapacak karanlık bir yan hep vardır.

"Bütün Kızlar Senindir" isimli sahnede Harry, o ana dek yaşamış veya gönlünce yaşayamamış olduğu bütün ilişkilerini yeniden yaşama fırsatı bulur. Bu sahnede Harry görmezden geldiği ve hep bir kenara attığı tensel hazların doyumuna varır. Çünkü insanın bir tarafı da yadsıyamayacağı, cinsellikten keyif alan yanıdır. Oysa Harry'nin eski yaşamında bunlar "ancak seyrek istisnalar olarak" tanıdığı olgulardır. Harry için şehvet ve cinsellik *hemen her vakit suçtan oluşan buruk bir yan tadı, aydın bir kişinin kendini kollaması gereken yasak meyvedeki hoş, ama korkulu lezzeti* (Hesse, 1997: 170) içermiştir. Öte yandan "Sihirli Tiyatro"nun bu sahnesinde yaşadıkları Harry'ye kendisinin acınası durumda gördüğü aşk hayatının zengin ve dolu dolu yaşanabileceğini gösterir.

Harry artık *bin yüzlü mitolojideki son kişi* dediği Hermine'nin isteğini yerine getirebilmek için *yeterince pişip yeterince olgunlaşmış* bir kıvama gelmiştir (a.g.e.: 220). Harry Sihirli Tiyatro'da ilk dördünden oldukça farklı olan ve üzerinde "Sevgi için nasıl öldürülür" yazan kapıya geldiğinde yazıyı okuyunca ürperir. O anda Hermine'nin daha önce yaptığı, Harry'nin elinden ölümü tadacağına dair konuşmayı hatırlar. Bu son kapıyı açtığında Hermine ve Pablo'yu *sevi oyunundan alabildiğine yorgun düşmüş* (a.g.e.: 227) bir vaziyette çıplak olarak uzanırken bulur. Hermine'yi oracıkta bıçaklayarak öldürür. Daha sonra Harry, "Harry'nin İdamı" adında son bir sahne içinde bulur kendini. "Sihirli Tiyatro"yu kötüye kullanıp, mizahtan yoksun bir davranışla tiyatroyu intihar aygıtı olarak kullanma hevesine kapılmakla suçlanır. Harry başarısız olmakla suçlanır. Hermine'nin ölümünün böyle yorumlanabileceği doğrudur. Fakat

diğer taraftan psikanalist yorum bağlamında bu ölüm, pozitif olarak da değerlendirilebilir. Ayna'daki resmin kırılması, katılaşmış benlik sınırlarının aşılması, yeni bir ben-oluşumunun başlangıcı olarak değerlendirilirse şayet, o zaman Harry'nin kişiliğinin bir parçası, üstelik benliğinin dışında olan bir parçası anlamındaki Hermine'yi öldürmesi iç çatışmasının sona ermesi, bir tür bütünleşme olarak algılanabilir. Çünkü Hermine, daha en başından onu öldürmesini istemiştir Harry'den. Bir anlamda amaçlanan bir ölümdür bu (Bozdemir, 1998: 239).

Bu yorumda doğruluk payı elbette vardır. Çünkü Hermine'nin soğuk ve katı vücuduna bakarken Harry ürperir ve bu hissi *aynı zamanda mutluluk gibi bir şey olan* (Hesse, 1997: 229) bir ürperti olarak tasvir eder. Bununla birlikte, Harry'nin kendisine sorduğu gibi *Hermine'yi neden başka zaman değil de bir başkasının kollarında çırılçıplak* (a.g.e.: 232-3) gördüğü an öldürmüştür? Çünkü kıskanmıştır; bu durumu kabul edememiştir. Romanda ilk ortaya çıkışından son ana kadar sürekli Harry Haller'in bir parçası olduğu işaret edilen Hermine'yi öldürmesi, Harry'nin kendi kimliğinin bir parçasını inkâr etmesi ve belki de bilinçaltına atması olarak algılanabilir. Parça parça, adım adım kimliğini bulma sürecinde ilerleyen Harry bu aşamada takılmıştır.

Öte yandan "Tutunamayanlar"ın içsel yolculuğu, psikanalist yorum bağlamında bir okumaya tabi tutulduğunda, Selim'in ölümü de farklı bir pencereden değerlendirilebilir. Belki Selim Işık'ın ölümü de en başından 'amaçlanan' bir

ölümdür. Zaten, Camus'un *Ontolojik mesele yüzünden ölen kimseye rastlamadım* (Atay, 2000: 364) düşüncesine karşılık *Biri bu yüzden ölmeli, intihar etmeli* (a.g.e.: 364) diyen de Selim'den başkası değildir. Ayrıca ilerleyen bölümlerde ayrıntılarıyla ele alınacak olan, Harry-Hermine bütünlüğünün bir benzerini gösteren Selim-Turgut aynılığı da tüm roman boyunca gözler önüne serilmektedir. Selim beden olarak ölmüş olsa da fikirleri Turgut'la beraber hayatta kalmakta ve aynı arayış, aynı yolculuk birbiriyle özdeşleşen iki bireyde tek süreç olarak ilerlemektedir.

“Tutunamayanlar”ın anlattığı yolculuğa dönecek olursak, Turgut Özben için arkadaşının intihar sebebini araştırmak, kendini tanımak/bulmak için çıktığı çileli bir yolculuğun dış görünüşüdür sadece. Duraklar, tıpkı Harry'nin yolculuğunda olduğu gibi, Turgut'un yolculuğunda da söz konusudur. Turgut için çileli yolculuğun mola yerleri, Selim'le ilgili bilgilerdir. “Tutunamayanlar”daki kimlik arayışının, iç burkan bir ayrıntısı, Selim ve Turgut'un derinlerinde hissettiği aidiyetsizliğin bir resmidir bu durakların niteliği:

Belki de asıl dram, bu durak mola yerlerinin seçimindedir. Roman boyunca Rusya'dan İspanya'ya pek çok yazar ve eser adı geçer. Turgut Özben ise bunların her birinden birer parçadır. Turgut Özben'in kişilik değişimiyle ilgili yolculuğunda kendi toplumundan kimseye rastlamaması/danışmaması, bildik bir yere uğramaması belki asıl tutunamama sebebidir (Öztürk, 1995: 8).

Selim'e dair Turgut'un eline geçen son şey, bir nevi günlük olan notlarıdır. Turgut bir dağ başında, Selim'in Günseli'den aldığı notlarını okumaya koyulur. Süleyman Kargı'nın gönderdiği, Selim'e ait şiirlerin eline ulaşmasından sonra, günlerce kaldığı bir motelde yazdıklarını bir zarfa koyup postalayıp arabasını bir şehre bırakarak bankadaki son parasını çeker ve trenden trene uzayıp giden bir yolculukla bilinmeze doğru ilerler. Hem fiziksel hem içsel bir rotası olan bu yolculuğun iki amacı olmalıdır:

Birincisi Selim'e; Selim'i intihara/kurtuluşa götüren ruha, anlayışa, mizaca ulaşmak; Selimleşmektir. Turgut bunu şu cümlelerde ifade eder: “Olur ya bir gün tam senin gibi hissederim, senin heyecanların benim heyecanlarım olur: o zaman seni bütünüyle yaşarım, kim bilir?” İkinci amaç ise sanatsal yaratıcılığa ulaşmak; Selim'den geriye kalan bilgi ve belgeleri kendi yazdıklarıyla birleştirip Tutunamayanlar romanını tamamlamaktır (Sarıçiçek, 2009: 545).

İlk amacı gerçekleştirmek için Selim'den geride kalan izleri takip eden Turgut, adım adım yabancılaşacak, yabancılaşırken değişecek ve değişirken de sonunda Selimleşecektir. Kendi kendine şöyle der *şu beyaz buluta benzetiyorum kendimi Orluc: esen rüzgâra göre biçim değiştiriyorum. Hafif, beyaz ve yuvarlak bir Turgut'um ben. Pamuk gibiyim: Köşelerimi kaybediyorum* (Atay, 2000: 594). Yolculuğun, Turgut'un değişimine katkısını şu iç konuşma cümlelerinde daha da net anlarız:

Direksiyonunu istediğim doğrultuya çevirebileceğim bir arabanın arkasında yatan ve beni sana tarif edemeyeceğim bir biçimde ilgilendiren bu yazıları uzun bir yolculuk boyunca okumak niyetindeyim. Uzun ve hazin bir yolculuk olacak: geçmişten geleceğe uzanan bir yolculuk. Bu yolculukta ben gelişimimi yaşayacağım (a.g.e.: 568).

İkinci amaç ise yolculuğun sonunda Selim'in notlarının bir esere dönüştürebilmesidir. “Önsöz”den anlaşıldığı üzere bu da trende tanışılan gazeteci aracılığıyla başarılıdır.

Bozkırkurdu Harry, içsel yolculuğunun her sahnesinde edindiği deneyimlerle ben'inin parçalanma ve bölünmesi süreçlerini yaşamıştır. ‘Kişilik’ denen uğraşıya ancak ‘mizah’ ile yaklaşırsa aşama kaydedeceğini öğrenmiştir artık. Bunu başardığında, kaybettiği bütünlüğüne ulaşması mümkün olacaktır. Kaydedilen bu aşama Harry'nin şu sözlerinden net olarak anlaşılmaktadır: *Bir gün gelecek ben'in parçalarıyla oynanan bu satranç oyununu daha iyi oynayacaktım. Bir gün gelecek, gülmesini öğrenecektim* (Hesse, 1997: 236). “Bozkırkurdu” romanı, *bu karşılaşmayı merkezleyerek, kozmik bir düzleme doğru uzanan bir yolculuğu anlatır* (Selen, 1998: 40).

“Bozkırkurdu” ve “Tutunamayanlar”ın ana kahramanlarının yolculuklarında uğramadan edemedikleri ‘edebi dünya,’ sadece maneviyat anlamında değil, fiziksel anlamda bir uğrak yeri olur. Bu kitaplıklar ve kitapçılar sayesinde olur. Harry *kitaplıklardan yararlanmak için uğradığı yerlerde kitaplıklardan paket paket alıp getirdiği [...] kitaplardan büyük bölümü bilimsel içerikli değildi[r], çoğunluğunu çeşitli dönem ve ulustan edebiyatçının yapıtları oluşturmakta[dır]* (Hesse, 1997: 14). Harry ve Selim gibi kitaba düşkün olan Turgut'un gittiği bir kasabada rastladığı

kitapçıdan aldığı kitaplar aslında bize çıktığı yolculuğun niteliği hakkında bir fikir verebilir. Turgut, kitapçıdan aldıkları arasında Oblomov, Don Kişot, ve Kafka'nın, Dostoyevski'nin romanları vardır. *Bu kitapların hepsinin aklın macerasını, bireyleşmeye ket vuran olguları sorguluyor oluşları, Turgut'un kaçışının ne anlama geldiğini göstermektedir. Turgut da artık Selim gibi çağdaş bir Pikaro'dur* (Apaydın, 2007: 65).

Son olarak, her iki eserde de merkezi bir konumda bulunan yolculuğun Harry Haller'i ve Turgut Özben'i nereye getirdiğine değinmekte fayda vardır. Harry belki Sihirli Tiyatro fırsatını kullanamamış olabilir; sonuçta yaşadığı kimlik bunalımını çözememiştir. Fakat artık bir umudu vardır. Yapması gereken *bu yaşamın mizahına, bu yaşamın kara mizahına akıl erdirme[ktir]* (Hesse, 1997: 234). Bozkırkurdu'na Mozart şöyle seslenir: *Aklınızı başınıza toplayacaksınız artık. Yaşamasını öğrenecek, gülmesini öğreneceksiniz* (a.g.e.: 235). Geçmişte yapılan tüm hatalara ve yaşanan hayal kırıklıklarına rağmen, Harry Haller için gelişimin ve yaratıcılığın kapıları hala açık olduğunu şu sözlerinden anlamak mümkündür: *Bir gün gelecek ben'in parçalarıyla oynanan bu satranç oyununu daha iyi oynayacaktım. Bir gün gelecek, gülmesini öğrenecektim. Pablo beni bekliyor, Mozart beni bekliyordu* (a.g.e.: 236). Kolaylıkla anlaşılacağı gibi, Harry *uyum içinde bir özben'e ulaşamamıştır* (Stelzig, 1988: 224), sadece bu yolda bir adım atmıştır. Harry yaptığı hataya rağmen umutludur gelecekte. “Bozkırkurdu” romanı, işte bu açık sonla biter. Hesse kitabın sonunu açık bir soru olarak bıraktığı için, son sayfaların da bir çözüm sunuyormuş gibi okunmaması gerekir (bkz. Mayer, 1971: 10). Belki de böyle bir sonla “Bozkırkurdu”, okuruna kendi çözümünün kendi içinde olduğu, dolayısıyla da kendi “bireysel kimlik arayışı” yolculuğunu kendinin tamamlaması gerektiği mesajı vermek istiyordur.

Romanı, bir çeşit kendini tanıma dünyasının yoluna koyulan, “kendini sınamak için serüvenler arayan ve kendi özünü bulmaya çalışan bir ruhun öyküsü” olarak tanımlayan Lukacs (2000: 117), en azından Hesse'nin “Bozkırkurdu” ve Atay'ın “Tutunamayanlar” romanları örneklerinde haklı çıkmış gözükmektedir.

Okurunu ve yolcusunu ulaştırdığı nokta açısından “Tutunamayanlar”, yolculuğun bir başka dikkate değer özelliğini de ön plana çıkarır. Bu özellik sonuçtan çok sürece odaklanma anlamında, yolculuğun kendi içinde bir amaç oluşudur. Elbette kendi ‘ben’inin parçalarını bulup onlarla bütünleşerek kendini gerçekleştirmek ve gerçek bir kimlik kazanmak bir amaçtır. “Tutunamayanlar”ın yolculuğu da tıpkı “Bozkırkurdu”nunki gibi açık bir sonla baş başa bırakır bizi. Bir trende tanışma hikâyesiyle başlayan Turgut’un hikâyesi yine bir tren sahnesiyle ve şu sözlerle çerçevesiz: *Yolcular ve Turgut, trenin arkasında kayboldular* (Atay, 2000: 727). “Tutunamayanlar”da yolculuğun sona ermemesinin, bir anlamda birey için asıl olanın, yolculuk yani arayışın ta kendisi olduğuna işaret ettiği düşünülebilir.

5.2.1.2. Bozkırkurdu’nun Kitapçığı ve Selim’in Metinleri

“Bozkırkurdu” ve “Tutunamayanlar”ın ana kahramanları için sırasıyla Bozkırkurdu’nun kitapçığının ve Selim’in metinlerinin, bir takım farklılıklar sergilemekle birlikte, genel anlamda benzer birer kimlikleşme aracı olduğu açıktır.

“Bozkırkurdu” romanının ana kahramanı Harry Haller, bir gece yarısı amaçsızca sokaklarda gezinirken, satıcıya benzer bir adamdan panayır broşürlerini andıran bir kitapçık alır. Kitapçığın üzerinde “Bozkırkurdu Üzerine. Yalnızca Kaçıklar İçin” yazmaktadır. Bu kitapçık sayesinde, kederli bir arayış içerisinde kıvranan Harry kendisi hakkında *serinkanlılıkla çizilmiş bir portre* (Hesse, 1997: 73) elde etmiş olur. Bu şekilde Kitapçığın ortaya koyduğu şey, *tüm romana hâkim olan, yön veren, kişilik çatışmasıdır ve [kitapçık] bunu bir kurt ve bir insan olarak somutlaştırır* (Zengin, 2002: 224).

“Tutunamayanlar”da önceleri Turgut, ‘henüz Olric’in olmadığı’ hayatında kendi halinde yaşayıp gitmektedir. Kendini, devlet dairesinde bir iş, bir aile, ev-araba taksitleri gibi orta-sınıfa has kaygıların akışına bırakmıştır. Selim Işık’ın “arkasından bir de herkesin bu durumlarda yaptığı gibi, mektuba benzer bir şey bırakarak bu dünyadan birkaç gün önce kendi isteğiyle ayrılıp gitm[esi]” ile birlikte anlatıcının

“olay” dediği şey başlar (bkz. Atay, 2000: 25). Turgut’a Selim’in “olay”ını haber veren gazete sayfası ve *Selim’in titrek bir yazıyla karaladığı satırlar* olarak nitelenen *mektuba benzer* kâğıt (a.g.e.: 25), çalışmanın bu bölümünden itibaren ‘Selim’in Metinleri’ olarak bahsedilecek, Selim’in kendisi ya da bir başkasıyla beraber yazdığı bir dizi metnin ilk sayfalarıdır.

Öncelikle hem Bozkırkurdu’nun kitapçığı hem de Selim’in metinleri, anlatılan kimlik arayışı yolculuğunu başlatan, bir anlamda tetikleyen metinlerdir. Bununla birlikte şöyle bir fark söz konusudur: Bozkırkurdu’nun kitapçığı, Harry’ye zaten uzunca bir süredir yoğun olarak hissettiği ama bir türlü ifade edemediği hislerini, kendisi hakkında “serinkanlılıkla çizilmiş bir portre” olarak sunar. Turgut Özben ise Selim’in ölüm haberini ve “mektuba benzer” şeyi aldığı anda, hiçbir şeyin farkında değildir henüz. Yabancılaşmış bireyler olarak Harry ve Selim, toplumdışı olma durumlarını çoktan içselleştirmiş olmalarına rağmen, Turgut’un bir kimlik arayışı yolculuğuna çıkmaya ihtiyaç duymasına neden olacak, ‘topluma ve kendine karşı mesafe kazanma’ anlamında bir yabancılaşma duygusuna kapılması ancak Selim’in metinleri ile mümkün olur.

Öte yandan Bozkırkurdu’nun kitapçığından farklı olarak, Selim’in metinleri çeşitli biçim ve üsluplarda yazılmış birçok metinden oluşur. Bu anlamda, Selim’in metinlerinin tek işlevi bir kimlik edinim sürecini ateşlemesi değil, aynı zamanda bu süreç boyunca Turgut’a ışık olması ve ona belki de “Bozkırkurdu”ndaki gibi “serinkanlılıkla çizilmiş bir portre” sunmasıdır. Nihayetinde, “Tutunamayanlar” bir son ile başlayan ve izler üzerinden kendini değiştiren bir karakterin hikâyesini (de) anlatan bir romandır; Selim’in kendi kişisel tarihinin sonu olan intihardan itibaren Turgut Özben, *Selim’in arkasında bıraktığı metinleri takip eder; gerçeği arar bu metinlerde; hakikî olan hakkında bilinçlenmek ister* (Aygün, 2008; 95). Selim bir amaç, metinleri ise bir araç haline gelir.

“Bozkırkurdu” romanında bir yandan anlatım ilerlerken araya giren Bozkırkurdu’nun kitapçığı, Harry’ye yaşama dair sorunlarını, hatalarını anlatmanın yaşadığı ikilemlerden kurtulması yolunda Bozkırkurdu’na yardımcı olamayacağını,

çünkü eksik olan şeyin, durumun bilincinde olmaması değil, değişikliğe yol açacak deneyimlerden yoksun olması (Bozdemir, 1998: 216) olduğunu anlatır.

Neredeyse bilimsel bir üslupla ve romanın diğer kısımlardan farklı bir yazı karakteriyle (italik) yazılmış olan Kitapçık, romanın diğer kısımlarından ayrı bir inceleme yazısı olarak okurun karşısına çıkar. Kitapçığı okuduktan sonra Harry bu tarzı şu sözlerle niteler:

ileri derecede nesnellik görünümü taşıyan serinkanlılıkla çizilmiş bir portre. İşin içinde olmayan biri tarafından, dışarıdan ve yukarıdan bakılarak çizilmiş, benim hakkımda bazı bakımdan benden çok, bazı bakımdan benden az şey bilen biri tarafından kaleme alınmış (Hesse, 1997: 73).

Kitapçığın bir durum tespiti yaptığı teorik bilgi verdiği doğrudur, ama Harry'nin kendisinin de farkında olduğu üzere bazı yönlerden de eksiktir. Çünkü Harry'nin durumunun ne olduğunu bilmek belki hem okuyucu hem de Harry'nin kendisi için bir başlangıç noktası oluştursa da, kimlik sorununun asıl çözümü ancak Harry'nin aktif bir şekilde bir içsel yolculuğa çıkarak bazı şeyleri deneyimleyerek öğrenmesi, okuyucunun da bu yolculukta Harry Haller'e yarenlik etmesidir. Sonuçta "Bozkırkurdu" romanının nihai amacı da, yaşam değiştiren bu arayış yolculuğunu anlatmak olmalıdır.

Kitapçık, Harry'nin bütünlükten uzak kimliğinin 'insan' ve 'bozkırkurdu' yönlerini tasvir etmekte ve onun yaşadığı kimlik bunalımının boyutları hakkında ipuçları sunmaktadır. Harry'nin 'kurt' ve 'insan' yönleri çoğu zaman kavgaya tutuşmakta, fakat çok nadir olsa da barış zamanlarında Harry bütünleşmiş bir benlik hissine kavuşabilmektedir.

Harry'nin benliğinin bozkırkurdu yanı, özgürlüğüne düşkün olduğu için hiçbir kuralı, yapıyı tanımaz. Bu yüzden de yerleşik kent toplumuna karşı duyduğu iğrenme duygusu onu bir anlamda yalnız bırakır, 'toplumdışı' bir konuma iter. Aslında sorun bu toplumdışı kalmışlık hissinden ziyade, bir yanıyla da kent toplumunun rahatına ve düzenine duyulan özlem hissini tiksinti hissiyle çarpışarak bir

karmaşa yaratmasıyla başlar. *Böylece varlığının bir yarısıyla savaştığı ve yadsıdığı şeyi öbür yarısıyla benimseyip onayl[ar]* (a.g.e.: 56).

“Tutunamayanlar”ın anlattığı yolculuğun Selim’in geride bıraktığı metinler üzerinde seyrettiğinden bahsedilmişti. Bozkırkurdu’nun kitapçığundan farklı olarak Selim’in metinleri, çok sayıda metinden oluştuğu ve tüm romana yayılıp, romanın genel yapısına kemikleşmiş bir bağla bağlandığı için bütünlüklü bir yapı sergilemezler. Bu yüzden Selim’in metinlerine öncelikle derleyici kısa bir özet halinde değinmekte yarar var.

Turgut’un Selim’in metinleri arasında ilk okuduğu kısım, Selim’in kendisi tarafından kaleme alınmış olan yapmacık bir Turgut biyografisidir. Oldukça alaycı bir dille yazılan bu kısımda Turgut’un önceleri yüzeysel bilgili ve fırsatçı olarak tanımlanan karakteri hicvedilir.

Turgut’un, Selim’in annesinin yanına gittiğinde bulduğu notlar arasındaki “Ne Yapmalı” başlıklı metin Selim’in metinleri arasındaki ikinci metindir. Başlığın da göndermede bulunduğu üzere, Selim için bir eylem arayışı söz konusudur. *Kendi değerini eksiksiz bilen ve her an bu değeri, yeni şartların ışığında eleştirebilen bir kişi ne yapmalı, ne yapmalı diye bocalamaz* (Atay, 2000: 98). Benlik algısı ve onun üzerine geliştirilecek eleştirel bir tutumun, doğru eylem içinde olmanın temel şartı olarak gösterildiği bu metinde, Selim kendini böyle bir durumun uzağında görmektedir.

Ne yapmalı? Bugüne kadar sürdürdüğüm gibi, çevremdeki kişilerin davranış ve tutumlarını bilinçsiz bir aldırmaçlıkla benimseyerek bu renksiz, kokusuz varlıkla yetinmeli mi; yoksa başkalarından farklı olan, başkalarının istediğinden çok farklı, köklü bir eylem isteyen gerçek bir insan gibi bu miskin varlığı kökten değiştirmeli mi? (a.g.e.: 95)

Aynı yazıda, bu değişimi gerçekleştirmek için “kendini çözmek” gerektiğini vurgular. Bu çözümlenmenin önkoşulu ise “özvarlığını koruma” isteminden kurtularak “gerçek zaafarla” yüzleşmektir: *Bilimsel bir kuşkuyla önce bütünü zaaflarını çekinmeden ortaya atacaksın! Olmadık bir yerde ortaya çıkmalarını önleyecek ve toplumsal eylemdeki ortaklarını umutsuzluğa düşmekten böylece kurtulacaksın*

(a.g.e.: 96). Bu bağlamda *bireyin kendini oluşturmak için yapması gereken çalışmaları* da şöyle sıralar: *kendini iyi tanımak, gereksiz yakınmalarla geçiştirmeden özeleştiriyi yapmak ve dış etkenlerin uyutucu durgunluğuna kapılmamak* (a.g.e.: 98).

Selim'in metinlerinde yer alan “özvarlığın koruma isteminden kurtulma” mesajının benzeri, aslında Bozkırkurdu'nun kitapçığında yer alan bir düşüncedir. Bu noktada, bir önceki bölümde değindiğimiz Ecevit'in, Atay'ın “ben'in çok parçalılığı” konusunda Hesse'den esinlenmiş olabileceği şeklindeki yorumu hatırlamakta yarar var.

Anlattığı tüm bu ‘kurt-insan’ ikilemi açıklamalarının ardından, kitapçığın bilinmeyen yazarı hoş bir manevrayla okuyucuyu şaşırtır. O ana kadar sergilenen, insanın iki-üç parçadan oluştuğu şeklindeki yaklaşım, olsa olsa ilkeldir ve sonuçta bir yanılgıdır. Bunun sebebine gelince;

Harry iki ayrı varlıktan değil, yüz varlıktan, bin varlıktan kurulup çatılmıştır. Yaşamı (her insanın yaşamı gibi) yalnızca iki kutup, örneğin içgüdü ve us ya da ermişlik ve zevkperestlik arasında değil, binlerce hatta sayılamayacak kadar çok kutup çiftleri arasında salınıp durur (Hesse, 1997: 63).

Kitapçığa göre insanın kendi ‘ben’ini kurgulaması onun karşı çıkabileceği ya da değiştirebileceği bir yazgı değildir. İnsanoğlunu içinden söküp atamayacağı bir ihtiyaçla doğar; *buna göre herkes kendi ben'ini bütünlük içinde tasarlar* (a.g.e.:1997: 63). Ne var ki çözüm, örneğin ‘insan-kurt’ ya da buna benzer bir ikilik kadar basit değildir. Gerçekte her insan son derece karışık katmanlardan oluşan bir karmaşadır.

Kitapçıktan yapılabilecek çıkarımlara göre, ‘kendini oluşturmak’ bireyin yadsıyamayacağı bir amaçtır ve ‘kendi/özben’ denilen şey çok boyutlu olup, kişinin ‘tamam artık, kendi bütünlüğümü sağladım’ diyebileceği bir sondan çok sürekli değişim ve gelişim gösteren dinamik bir süreçtir. Bu durumda kişiye (Harry'ye) düşen naif çabasından vazgeçip, kendini sürekli değişime hazır olmaya adamaktır.

Romanın tamamı bir benin yaşamını tehdit eden kimlik krizi içinde, kendi yanılgılarının zayıflıklarının bilincine varması ve aynı zamanda yaşayarak kendi sınır ve olasılıklarından emin olması deneyimi olarak görülürse, o zaman

Kitapçık, bu ben-analizinin bir parçası olarak yeni bir anlam kazanır: Kitapçık, Günce ve Büyülü Tiyatro karşılıklı yansımalarıyla hepsi birlikte ortak bilinci oluştururlar (Bozdemir, 1998: 222-223).

Bu arada Selim de, ne kadar dağınık görünseler de birlikte başka bir ortaklık oluşturan, Selim'in metinlerini oluşturan notların peşindedir. Turgut'un zihninde akıp geçen yarım kalmış bir yığın metin, *bütün bir kültürün eksik yaşamıdır sanki* (Parla, 2000: 210).

Turgut, Selim'in arkadaşı Süleyman Kargı'dan "Dün, Bugün, Yarın" başlıklı şarkı sözleri biçiminde başka bir metin alır. Bu metin Süleyman ve Selim tarafından beraberce yazılmıştır. Öztürkçe'den Osmanlıca'ya varan geniş bir yelpazede her türlü dil ve biçim kullanımının sergilendiği bu bölümde en çok öne çıkan mesaj, kültürel dünyası bin parçaya bölünmüş Türk insanının, bu karmaşa da kimliğini yitirdiğidir. Selim'in simgelediği bireyin, o güne kadar süregelen hayatındaki sıkıntı ve çelişkiler özeleştirel bir tutumla yansıtılır. Örneğin bir bölümde şöyle yazar:

Selim Işık tek ve Türk. Ve duygulu, amansız.
Sabırsız ve olumsuz, yaşantısında cansız
Sanılırdı; gerçektir, hayır gerçek değildi.
Tutunamayanların tarihine eğildi...(Atay, 2000: 116)

Bu ve arkasından gelen diğer şarkılarda Selim'in tüm eğitim hayatını ve ülkesinin genel koşullarını gözler önüne serer. Anlatılan bu koşullarda bir birey oluşturmaya çabalayan Selim'in izinde Turgut da aynı çıkmazı hisseder.

Tüm bunlar bir yana, "şiir açıklamaları" bölümünde, "Mısra 10" için yazılan açıklamanın taşıdığı başlık oldukça ilginçtir: *Garip Yaratıklar Ansiklopedisinden* (a.g.e.: 152). Selim'in metinleri olarak adlandırılan metin dizisinin bu bölümünde kullanılan dil ve içerik, sanki "Bozkırkurdu" romanında merkezi bir rol oynayan Bozkırkurdu'nun kitapçığına bir gönderme gibidir. Bozkırkurdu'nun kitapçığı şöyle başlar: *Bir zamanlar Bozkırkurdu takma adıyla Harry isminde biri vardı. İki ayak üzerinde yürüyor, insanlar gibi giyinip kuşanıyorsa da aslında bir bozkırkurduydü* (Hesse, 1997: 44). Kitapçığın ilerleyen bölümlerinde, *ılıman iklimde yaşamaya çalışan orta sınıf insanı* (a.g.e.: 57) şu sözlerle betimlenir:

(...) yaradılışları bakımından orta sınıfa mensup biri güçsüz bir yaşam dürtüsüyle donatılmıştır, korkaktır, kendisini elden çıkarmaktan çekinir, kolay yönetilecek biridir. Dolayısıyla, güç yerine çoğunluğu, şiddet yerine yasayı, sorumluluk yerine oylamayı geçirmiştir.

Sayıları ne çok olursa olsun bu güçsüz ve korkak varlıkların ayakta duramayacağı, söz konusu özelliklerinden dolayı başıboş ortalarda gezip duran kurtlar arasında bir kuzu sürüsünden başka bir rol oynayamayacakları açıktır” (a.g.e.: 57-58).

Hermann Hesse oldukça bilimsel bir dil kullanır ve böylece kitapçığa gerçek süsü vererek, okuyucuya kurgunun gerçekliğinin oturtulması için sanki ansiklopedik bir bilgi verecekmiş izlenimi verir. Bununla birlikte kitapçığın “Yalnızca Kaçıklar İçin” şeklindeki alt başlığı ve “Bir zamanlar” diyerek masalları andıran bir deyişle başlaması, okuyucuda bu incelemenin nesnellğine dair şüpheler uyandırmaktadır. Okuyucunun Harry’nin kimlik sorununa doğrudan bir çözüm bulduğu inancına kapılmaması için Hesse’nin bunu kasıtlı yaptığı düşünülebilir.

Şimdi bir de Selim’in şarkılarının (şiirlerinin) açıklamaları için verilen, sözde “*Garip Yaratıklar Ansiklopedisinden*” alınan tanıma bir göz atmak gerekir:

Tutunamayan (disconnectus erectus): Beceriksiz ve korkak bir hayvandır, insan boyunda olanları bile vardır, ilk bakışta, dış görünüşüyle, insana benzer. Yalnız, pençeleri ve özellikle tırnakları çok zayıftır. Dik arazide, yokuş yukarı hiç tutunamaz (...) Gözleri çok büyük olmakla birlikte, görme duygusu zayıftır. Bu nedenle tehlikeyi uzaktan göremez.

Erkekleri, yalnız bırakıldıkları zaman acıklı sesler çıkarırlar. Dişilerini de aynı sesle çağırırlar. Genellikle başka hayvanların yuvalarında (onlar dayanabildikleri sürece) barınırlar. Ya da terk edilmiş yuvalarda yaşarlar. (...) Toplu olarak yaşamayı da bilmezler ve dış tehlikelere karşı birleştikleri görülmemiştir. (...) Başka hayvanlarla birlikte yaşarken onların getirdikleri yiyeceklerle geçinirler. (...) Bütün huyları taklit esasına dayandığı için, başka hayvanların yemek yediğini görmezlerse, acıktıklarını anlamazlar. (Bu sırada çok zayıf düştükleri için avlanmaları tavsiye edilmez.) Kendilerini korumayı bilmezler. Fakat –gene taklitçilikleri nedeniyle- başka hayvanların dövüşmesine özenerek kavgaya girdikleri olur. Şimdiye kadar hiçbir tutunamayanın bir kavgada başka bir hayvanı yendiği görülmemiştir” (Atay, 2000: 152-153).

Hesse’nin oynadığı oyunu, Oğuz Atay da oynar bu kısımda: yine ansiklopedi havası verilir, ama öyle bir dil kullanılır ki, hiçbir inandırıcılığı kalmaz metnin. Selim’in metinlerinin bu bölümünde verilen “tutunamayan” özneyi adlandırma denemesini, *bir kavramsallaştırma niyeti olarak* (Aygün, 2008: 79) okumak mümkündür. Tutunamayan özne, burada “*disconnectus erectus*” ifadesiyle, mümkün olan en “gülünç” biçimde pasifleştirilmiş, parodileştirilmiştir. Belki de Atay, aslında

kastettiği birey tipini oldukça başarılı betimlese de, kullandığı parodileştirme kavramın içini boşaltarak, ne roman kahramanlarının ne de okurun özdeşleşebileceği veya kimlik olarak benimseyebileceği bir hale sokar.

İçsel yolculuğunun belirli bir aşamasından sonra Turgut için, Selim'in metinleri artık sadece takip edilen bir kimlikleşme aracı değildir. Bir noktadan sonra Turgut'la Selim'in metinleri arasında karşılıklı etkileşime dayalı bir ilişki ortaya çıktığı görülür. Turgut, *Bu önemli geceye tarih düşürmeyi unutmadan, ellerinin titremesine engel olmaya çalışarak* altı yüzüncü satırda biten Selim'in şarkısını sürdürür:

Mısra 601 ve sonrası:
Sanmam bu, dil-i biçarenin aşka meylidir,
Takib-i macera-i Selimdir bütün şiir" (Atay, 2000: 294)

Selim'in metinleri üzerinden yaşadığı deneyim, Turgut'u bu yolculukta belli bir yere getirmiştir artık; kendini daha iyi tanımaya başlamış, örneğin içindeki yazma kıvılcımını ortaya çıkarmıştır. Hatta Selim'in sevgilisi Günseli'nin eklediği metinde Turgut da yer alır. "Tutunamayanlar" romanının dört yüz altmış sekiz ve beş yüz kırk beşinci sayfaları arasında; noktasız, virgülsüz, soluksuz ilerleyen bir aşk hikâyesidir anlatılan. Parla, "Turgut-Günseli-Selim metni" olarak tanımladığı bu metnin Günseli'nin üslubuyla Turgut tarafından tamamlanmasını ilginç bulur; *Turgut'un metninin bu yarım metne eklenmesiyle birlikte kadın ve erkek sesleri [Günseli-Selim-Turgut] birleşir ve cinsiyetsizleşir* (2000: 217). Görünen o ki, Selim'in metinlerinde daha önce vurgulanan özvarlığını koruma isteminden kurtularak kendini çözmek gerekliliği bu kesintisiz metnin geçtiği sahnede yerine getirilmektedir.

Öte yandan daha kat edilecek uzun bir yol vardır. Selim'in metinlerinin uzayıp gitmesi bir yana, birçok kayıp parça söz konusudur hala. Örneğin Selim'in Esat'a gönderdiği mektuplar yakılmıştır. Selim'in metinlerinin kayıp metinlerin peşinde geçen arayış boyunca, Turgut çevresine daha da yabancılaşır. Selim'in metinleri arasında son okuyacağı yine bir eksik metin olan "Selim'in günlüğüdür." Selim'in günlüğünü alınca Turgut Selim'den yardım ister. Böylece Selim'in 'ışığında,' 'özbenliğini' bulmaya bir adım daha yaklaşmış olur.

Sonuç olarak, “Bozkırkurdu” ve “Tutunamayanlar” romanlarında Bozkırkurdu’nun kitapçığı ve Selim’in metinleri, aralarındaki bir takım farklılıklara rağmen, genel anlamda benzer kimlikleşme araçları olarak benzer işlevler yerine getirmektedir.

Kitapçık sayesinde Harry, yaşama ilişkin kendi sorununa dışarıdan, belli bir mesafeden bakma olanağı yakalar. Harry Haller’in notları ve Kitapçık, kendini bulma ve kimlik çatışması deneyimini, iki ayrı anlatım, yazı karakteri ve bakış açısıyla bildirilen pencerelerden aktarırlar. Bütünsel bir eser olarak “Bozkırkurdu” romanının bir araç olarak okuyucu için gördüğü işlevi, kitapçık Haller için gerçekleştirir: ana kişiye kendini tanıyabilmesi için ayna tutar.

“Tutunamayanlar”da, Selim Işık’tan geride kalan metinler sayesinde, Turgut Özben sürdürmekte olduğu derin ve kimliksiz uykudan uyanır. Bu notlar, ona özbenliğini bulma yolunda ışık tutar. Keşfettiği her yeni metinle önce kendine ve içinde yaşadığı topluma bakışında bir mesafe yakalayan Turgut’un yabancılık hissi giderek artar. Fakat, ancak bu yabancılaşma sayesinde bir kimlik arayışı yolculuğuna çıkma ihtiyacı hisseder. Metinler arasında ilerledikçe aidiyetsizliğin köklerine iner Turgut. Turgut’un kendisini “Tutunamayanlar Ansiklopedisi”ne son madde olarak eklemesi, Selim’in intiharından sonraki süreci *yazması gittikçe Selimleşmeye, en azından benzer bir kimlik düzlemine doğru yönelmeye başladığının göstergeleridir* (Aygün, 2008: 98). Önceden böyle bir şeyin varlığından bile haberdar olmayan Turgut, bir birey olmanın önündeki engelleri, yavaş yavaş daha iyi görecektir. Bu sürecin sonunda da kendini daha iyi tanımaya ve özvarlığını koruma isteğinden vazgeçerek kendini çözmeye başlar.

Hem Bozkırkurdu’nun kitapçığında hem de Selim’in metinlerinde işlenen sorun olan, kentli toplumla onun karşısında toplum dışı kalan, kendine özgü bireyin ilişkisi, her ne kadar “Bozkırkurdu” romanının yazıldığı 1920’li yıllardan veya “Tutunamayanlar”ın yazıldığı 60’ların sonundan bu yana değişikliğe uğramış olsa da, her iki metin de hala evrensel varoluşsal bir sorundan bahsetme niteliğini

taşımaktadır: toplumla bütünleş(eme)me ve bireyleşme/kimlikleşme. Bu sorun, kentliliğin yeni değil artık bir norm olduğu günümüzde bile, eskimek bir yana, belki de eserin yazıldığı günlerden bile daha fazla hissedilen güncel bir olgudur.

Özetlemek gerekirse, Bozkırkurdu'nun kitapçığı ve Selim'in metinleri ana kişilerin yaşadığı kimlik sorununu, dışarıdan bir göz olarak nesnelleştirmenin yanı sıra, bir sonraki bölümde ele alınacak olan diğer kimlikleşme araçlarının ortaya çıkışına da bir zemin hazırlar.

5.2.1.3. Hermine/Pablo ve Selim/Olric

Şu ana kadar, “Bozkırkurdu” ve “Tutunamayanlar” romanlarındaki ana kahramanların deneyimledikleri kimlik edinim süreçlerinde karşılına çıkan, etkileşime girdikleri araçlardan ‘yolculuk’ olgusuna, ‘Bozkırkurdu’nun Kitapçığı’na ve ‘Selim’in Notları’na değinildi. Bir sonraki adım olarak, Hermine ve Pablo adındaki yan karakterlerinin Harry Haller için ve Selim Işık ile Olric adındaki yan karakterlerinin Turgut Özben için öneminden bahsetmek faydalı olacaktır.

Doğrudan bu isimlere geçmeden önce, bu isimlere birer kimlikleşme aracı olarak neden yer verildiğini açıklamaya gerek duyulmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi, ne “Bozkırkurdu” ne de “Tutunamayanlar” romanı birer eylem/aksiyon romanı olarak nitelendirilebilir. Her iki roman da neredeyse tamamen kahramanların iç dünyalarına yöneldiği için, zaten karşılaştırmalı edebiyat bilimi verilerinin üzerinde temellenen bu çalışmada, disiplinlerarası paylaşım kaçınılmaz olmuş, özellikle “kimlik sorunu”nun teorik altyapısına değinen 2. Bölüm’de sosyal psikoloji, sosyoloji ve felsefeden yararlanılmıştır. İnceleme konusu eserlerde yer alan Hermine, Pablo, Selim ve Olric figürlerinin kimlikleşme araçları olarak oynadıkları rolün daha iyi anlaşılması için bir kez daha diğer disiplinlerin yardımına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda, çalışmanın amacı “Bozkırkurdu” ve “Tutunamayanlar”ın psikanalizimin verileri ışığında bir okumasının yapılması olmamakla birlikte, biraz yardım almanın da bir sakıncası olmayacağına inanılmaktadır.

Çalışmada, yazarların yaşamöyküleri kısmında belirtildiği gibi, Hesse'nin, Jung'un bir öğrencisi olan Dr. Lang'ın yanında psikanaliz tedavisi gördüğü ve Jung'un onun hayatında önemli bir yer tuttuğu bilinmektedir (bkz. Serrano, 1997). Bu tedavi parçalanmış ben'in yeniden bir birliğini yakalama çabalarının bir göstergesi olarak nitelenebilir (bkz. Middell, 1982: 111; Akt. Zengin, 2002: 217). Birçok kaynağa göre, Hesse'nin eserlerinde psikanalizin izlerini görmek her zaman olasıdır. Hatta Zengin'e göre, *Bozkırkurdu*"nda göze çarpan önemli bir özellik de "Hesse'nin psikanaliz yöntemini çok belirgin bir şekilde uygulamış olmasıdır (Zengin, 2002: 214).

Benzer bir ilişki, "Tutunamayanlar" romanı için de söz konusudur. Emre, "Tutunamayanlar" romanını *psikolojinin bilimleşmesinden sonra psikoloji metinlerinden yazar-öznenin doğrudan etkilenmesi yoluyla gerçekleşen etkilenmeler* (2009: 352) arasında anmaktadır. Bu durum şöyle açıklanabilir:

Burada, özellikle Oğuz Atay metinlerinde yer alan kişilerin soyadlarının doğrudan doğruya psikoloji terimlerini çağrıştırması edebiyat-psikoloji ilişkisinin 1970'li yıllarda hangi boyutlara varmış olduğunun en açık göstergesidir. Öz-ben, Ben-ol gibi soyadlar soyad olmanın ötesinde bir kimlik arayışının, modern toplumda bireyin dışı değil içi doğru yaptığı sayısız yolculukların da bir sonucu, mütemmimidir" (Emre, 2009: 335).

Edebiyat-psikoloji ilişkisini ortaya koyan yaklaşımlardan biri de arketipsel yaklaşımdır. Özellikle "Bozkırkurdu" söz konusu olduğunda, Hermine ya da Pablo'yu ve romandaki diğer birçok unsuru Jung'un arketipleri bağlamında yorumlayan birçok kaynak söz konusudur (bkz. Bozdemir, 1998; Selen, 1998; Webb, 1971; Zengin, 2002). Benzer bir biçimde, örneğin Ecevit'e göre "Tutunamayanlar" romanının odağına yerleşen insanın iç dünyasıdır ve insan bilincinin kıvrımları, bilinçaltının kıvrımları, bilinçaltının labirentleri ve Carl Gustav Jung'un deyişiyle, onun ortak bilinçaltının arketipleri imgeleşir roman dokusunda" (2005: 86). Bu noktada 'arketip' kavramını biraz açmakta fayda görülmektedir.

Arketip, içeriği itibariyle birden çok disiplinin kendine özgü anlamlar yükleyerek kullandığı, başka bir deyişle disiplinlerarası kesişim noktasında duran bir kavramı ifade eder. Arketip, en basit şekliyle "kendinden sonrakilere modellik eden

ilk örnek” olarak tanımlanabilir. Sözcüğün özellikle Jung'un analitik psikoloji ile yaygınlık kazandığını söylemek mümkündür. Arketipçi eleştiriye göre, arketipler kolektif bilinç dışında yer alırlar ve evrenselidirler. Kimlikleşme sürecinin sonucunda bu arketiplerden bazıları dönüşerek ve özelleşerek kişinin kendine özgü bir nitelik kazanır. Bazı arketip örnekleri “self, animus, anima, persona, ayna, ana, kurt, bilge ve gölge”dir (bkz. Selen, 1998: 29-37).

Çalışmanın bu kısmında ele alınacak olan “Bozkırkurdu” ve “Tutunamayanlar” figürleri Hermine, Pablo, Selim ve Olic'in arketip işlevleri sayesinde, kahramanların bireyleşme süreçlerinde kendi kimliklerinin öteki, eksik, yitik veya bastırılmış yönlerini ortaya çıkarmada birer kimlikleşme aracı olduğu düşünülmektedir. İçlerini kaos kaplamış kahramanların bütün çelişkilerinin çözümü kendilerini tanımaktan geçecektir. Kendileriyle, kimliklerinin yüzeye çıkmamış/çıkamamış bütün yönleriyle yüzleşmeleri gerekmektedir. Örneğin “Bozkırkurdu”nda Harry Haller kendi benliğini tanıma peşindedir ve

Bunu sağlayabilmesi ya da belki her şeye karşın sonunda gereken sıçrayışı göze alıp evrenin sinesinde soluğu alabilmesi için Bozkırkurdu'nun bir ara kendi kendisiyle yüz yüze gelerek ruhundaki keşmekeşi enine boyuna görüp varlığının tastamam bilincine ulaşabilmesi gerekir (Hesse, 1997: 61).

Ecevit'e göre Hesse ile Atay'ın yolları, kahramanlarını kendi içlerindeki bastırılmış yönleriyle yüzleştirmeleri anlamında kesişmektedir: *Atay'ın yazarlarından biri olan Hesse'nin tüm romanlarında karşısına dikilen karanlık bileşen, 'Bozkırkurdu'nda bir kurda dönüşür. Hesse, insanın üst insana evrilebilmesi için içindeki kurtla yüzleşmesini ön koşul olarak görür* (Ecevit, 2005: 337). Şimdi Hermine, Pablo, Selim ve Olic'in nasıl birer kimlikleşme aracına dönüştüklerini görmek gerekir.

“Bozkırkurdu”nda Hermine ilk bakışta görüleceği üzere bir hayat kadınıdır. Deneyimleri sayesinde daha ilk karşılaştıklarında Harry'nin neye ihtiyacı olduğunu anlar. Aralarında hemen bir yakınlık oluşur. Aslında Harry, Hermine'de kendisini bulur: *Bana öyle geldi ki, bütün bunlar Hermine'nin değil, benim kendi düşüncelerimdi* (Hesse, 1997: 166). “Bozkırkurdu” romanındaki kimlikleşme

araçlarından biri olarak gördüğümüz yolculuk temasının bir adımı olan “Sihirli Tiyatro” deneyiminde, Harry’nin kendisiyle karşılaşması da öncelikle Harry’nin yine kendisinin bir yansıması olarak Hermine’nin gözlerine bakmasıyla başlar:

Ruhum Hermine’nin gözlerinden bana bakıyordu adeta, bu bakışlar karşısında gerçek tümüyle çöktü, yıkıldı. Hermine’ye duyduğum şehvetin gerçekliği de aynı yolu izledi. Büyülenmiş gibi birbirimize bakıp durduk; benim zavallı küçük ruhum da Hermine’nin gözlerinden bana baktı (a.g.e.: 187).

Artık Hermine, Harry’nin tüm umudu olur. Hermine’nin yüzü ona ‘büyülü bir ayna’ gibi gelmektedir, *çünkü o aynaya baktığında kendini, başkasını, - ona yabancı olan ama yeni tanımaya başladığı Haller’i – geçmişini, geleceğini aynı anda görüyordur* (Selen, 1998: 38).

“Tutunamayanlar”da Selim Işık, özbenliğini aşarak kişiliğini bulmaya, oluşturmaya çalışan Turgut Özben için bir ışık, rehber vazifesi görür. Selim’i ışık yapan ise kendini derin bir *özeleştirici ve sorgulama sürecinden geçirmesi ve bu deneyimin yoğunluğu ve sarsıcılığında kendini yok etmesidir* (Ertuğrul, 2003: 92). Tıpkı Harry Haller gibi içinde yetiştiği sınıfın yaşama biçiminin bir parçası olmayı reddeder; bozkırlarda gezen bir kurt gibi, bir tutunamayan olmayı yeğler. İlkokul yıllarından başlayıp, askerlik hizmeti ve sonrasına kadar geçen süre boyunca kendi oluşumunu ve onu çevreleyen ülkenin toplumsal ve kültürel koşullarını sürekli özeleştiriyeye tabii tutar ve kendi bağımsız kimliğini oluşturmaya çabalar.

Hermine Harry’ye karanlıktan aydınlığa çıkmayı, keder içinde sürünmek yerine ‘gülmeyi’ ve dans etmeyi öğretir. Haller, diğer yarısı gibi gözükken Hermine sayesinde, benliğinin ihmal ettiği yanlarını yeniden keşfeder, kendini bulmaya biraz daha yaklaşır. Kendinde gördüğü değişikliği şu sözlerle anlatır: *Dış görünüşlerin altında yatan ilişkileri ve düşmanlıkları sezmeye başlamış, bu dünyada her türlü bağdan yoksun yabancı bir cisim gibi varlığını sürdüren ben yavaş yavaş söz konusu dünyaya aşına olmuş, gizlerinde ortak edilmiştim* (Hesse, 1997: 155).

Turgut’un Kütüphanesi, Selim’e özenerek aldığı, okunmayı bekleyen kitaplarla doludur. O, yaşamını Selim’in gizini çözmeye adanmıştır. Turgut, Selim’in

vardığı noktaya varma amacındadır. Çünkü Selim, imrenilen bir yere, tutunamayanların ulaşabileceği son noktaya ulaşmıştır. ‘Tutunamayanlar’ın şairi Selim Işık, öldükten sonra da Turgut Özben’in bilincinde yaşar. Selim’in yokluğunda, daha doğrusu, Selim öldüğünde Turgut’un durumu, şöyle betimlenir:

Büyük bir karanlık hissediyorum” dedi. “Tanıdığım Selim’i göremiyorum bu karanlık içinde. Benimle konuşmuyor. Sorularıma cevap vermiyor. Beni suçluyor. Kendimi suçluyorum. Sustu. Beni yanlış anlayacak; sonra hiç konuşmayacak. Aceleden şaşırıyorum. Beklemesini bilmiyorum. Masanın yanındaki aynaya takıldı gözü. Orada zavallılığını gördü, ‘büyük ve güzel’ şeylerin yokluğunu gördü yüzünde. Yıllarca yanı başında yaşayan Selim’in, bu yüzü güzelleştirmesine nasıl izin vermediğini, sunulan zenginlikleri nasıl kör bir inatla geri ittiğini gördü (Atay, 2000: 113).

“Bozkırkurdu”nda, tartıştığı profesörün evinden ayrıldığında hemen o gece intiharı tasarlayan “Harry’yi anlayarak, ona yol gösteren Hermine, Harry'nin bir parçası, sığınağı olur. Hermine ile karşılaştığında Harry hayattaki ruh eşiyle, onu anladığını söyleyen öbür yarısı ile tanışır. Artık bir bütün olurlar.

“Tutunamayanlar”da da benzer bir durum söz konusudur. Roman kahramanları, hayata karşı ‘tutunamamış,’ bu nedenle de yabancılaşmış bireylerdir. Selim, Turgut’un bir sığınağı olur. *Turgut’un ve Selim’in iç içe anlatılan serüveninde çoğu kez Selim, Turgut’un olmak istediği kişilik durumundadır* (Gülendam ve Sürelli, 2003: 33). Turgut, Selim ile özdeşleşebilme arayışındadır:

Hayatında ilk defa başka bir insan olma özlemini duydu. Hiç bilmediği içkinin susuzluğu gibi bir duygu. Değişebilmek. Kendinin bile tanıyamayacağı yeni bir varlık olmak. Bütün canlıların olanca güçleriyle karşı koydukları bir değişim, bir başkalaşım. Korkutucu ve aynı zamanda çekici bir eğilim” (Atay, 2000: 323-324).

Selim bu yolculukta, geride bıraktığı metinleri ve anlarıyla, Turgut’un benliğini arayış yolculuğunun hem bir aracı hem de istikameti olur; onun kendi içine bir ayna tutmasına yardımcı olur. Sonunda Turgut, bütünleşmesi gereken kimliğin bir tutunamayanlık, bir Selimlik hali olduğunu anlar. Bunu şu sözlerinden anlayabiliriz: *Olur ya, belki bir gün tam senin gibi hissederim, senin heyecanların benim heyecanlarım olur: o zaman seni bütünüyle yaşarım, kim bilir?* (a.g.e.: 380).

Bozkırkurdu'nun düşsel yolculuğunun son dönemeci olan “Sihirli Tiyatro” sahnesinde, Harry Hermine'yi, onun daha önce kendisinden istemiş olduğu gibi öldürür. Bozdemir, psikanalist yorum açısından bu ölümü, *katılmış benlik sınırlarının aşılması veya bir tür bütünleşme olarak* (Bozdemir, 1998: 238) yorumlar. Aslında Harry'nin, Hermine'nin ölümünden sonra hissettiği şeyi *aynı zamanda mutluluk gibi bir şey olan* (Hesse, 1997: 229) bir ürperti olarak nitelemesi, bu yorumu destekler niteliktedir.

Hatırlanacağı üzere, Turgut'un silkinişi Selim'in ölümü ile başlamaktadır. Aslında Hermine'nin ölümü ile Selim'in ölümü, zamandizinsellik açısından birbirlerinin ters uçlarında durmaktadırlar – yani biri hikâyenin başında, diğeri ise sonunda verilmektedir. Bununla birlikte, kimikleşme süreçlerinde oynadıkları olumlu rollerle iyi bir amaca hizmet ederler. Harry-Hermine bütünlüğünün bir benzeri olan Selim-Turgut özdeşliği, böylece Selim'in bedensel ölümüne rağmen aynı kimlik arayışın tek süreç olarak ilerlemesini sağlamaktadır.

“Bozkırkurdu”nda Hermine'nin, arketipsel bağlamda Harry'nin ‘anima’sı olarak işlev gördüğü düşünülebilir. Çünkü ‘anima’ kolektif bilinçaltında var olan ‘erkeğin kadın biçiminde görüntüsü’ veya ‘her erkekte bulunan dişil’ yöndür (bkz. Jung, 1992: 117). Bu arada, Hermine isminin yazarın adı olan Hermann'dan türetilmesi de ayrıca anlamlıdır. Hermine ile eksik yönlerinden birine, karşıt kutbuna kavuşmuş olan Harry'nin kişiliği aydınlatma yolculuğu umut vaat etmeye başlar. Ayrıca Hermine'de somutlaşan ‘ana arketipi’ Bozkırkurdu Harry'ye *yeniden hayat verir ve bundan sonra hayatını devam ettirebilmesi için de Haller'in ruh eşi* (Selen, 1998: 37) olur. Tabi bu şekilde, Hermine sadece Harry'nin hayatını sürdürmesine değil, onun kimliğini bulma serüveninde bir adım daha atmasını sağlamış olur; hem onun eksik bir yanını tamamlar hem de onunla özdeşleşir.

Jung bir de ‘gölge arketipi’nden bahseder: *Kişiliğin seçilmiş bilinçlilikle başa çıkamadıkları için yaşam sürecinde kendilerini ifade etmelerine izin verilmeyen*” (Jung, 2001: 19) unsurlarıdır bunlar. Bu bağlamda “Tutunamayanlar”da, Selim Işık, Turgut Özben'in karanlıkta kalmış, bastırılmış kişiliği olarak okunabilir. Belki de

tıpkı Harry'nin Hermine'yi öldürmesi gibi, Selim'in ölümü de, Turgut Özben'in kişiliğinin sanatsal üretim yapmak isteyen parçası olan Selim Işık'ı bastırması, öldürmüş olmasına yorulabilir.

Daha önce bir kimikleşme aracı olarak yolculuk olgusuna değinildiği bölümde, Turgut'un yolculuğunun ikinci amacının *sanatsal yaratıcılığa ulaşmak* (Sarıççek, 2009: 545) olabileceğinden söz edilmişti. Cemal Sakallı da Selim'in, bir 'gölge arketipi' anlamında, Turgut Özben'in "edebi kişiliği" olabileceğine işaret ederek *Selim Işık, toplum tarafından ilgi görmemiş, keşfedilmemiş, böylece Selim Işık, bir başka deyişle, Turgut Özben'in edebi kişiliği öldürülmüştür, söndürülmüştür* (Sakallı, 2005: 183) demektedir. Turgut Özben ve Selim Işık'ı birbirlerinden ayırt etmenin olanaksızlığı, özdeşlikleri şu alıntıda kullanılan anlatıcı açısı ile örneklenebilir:

Turgut eve girince bir koltuğa yavaşça yığıldı. İnsan, iki gün falan böyle hissetse kendini, Dostoyevski'yi kıskandıracak eserler yazar. Değil mi Selim? Turgut, münasebetsizlik etme. Ederim Selim. Ben artık dünya çapında büyük bir adam oldum. Bir bilseler... Allahtan bilmiyorlar. Bir de bilselerdi... Konuşturdun beni... yoruldum işte. Dehamı kaybettim. Hepinizi mahkemeye vereceğim. Süründüreceğim sizi, kendim de sürüneceğim. Daha beter olacağım. Gördünüz mü, iki gün sürmez demiştim size. İki saat bile sürmedi (Atay, 2000:109).

Yukarıdaki özdeşliğin "Bozkırkurdu"nda görülen başka bir hali olan Hermine-Harry ilişkisinde, daha önce bahsedilen 'anima' ve 'ana' arketiplerine ek olarak Hermine, Harry'nin kendini bulma serüveninde son derece önemli olan bir 'ayna' işlevi de üstlenir. Romandaki *büyülenmiş gibi birbirimize bakıp durduk; benim zavallı küçük ruhum da Hermine'nin gözlerinden bana baktı* (Hesse, 1997: 187) sözleri bunun en iyi kanıtıdır. Harry, Hermine'de – diğer yarısında – kendini bulur. Ancak bir ayna kişiye kendisi hakkında, kendisinin bilmediği şeylerle yüzleşmesi konusunda yardımcı olabilir.

Romanın genel kurgusu açısından, Hermine'nin Harry'nin kimikleşme sürecindeki işlevine bir de şu açıdan bakılabilir: Hermine, Harry'ye dans etmeyi öğretir, insanların arasına karışarak Maria adında bir kızla arkadaşlık etmesini ve

yeni deneyimler edinmesini sağlar. Onu “kişilik çözülmesi” yoluyla bireysel kimliğinin yapılanmasını sağlayacak “Sihirli Tiyatro”ya, dolayısıyla da Pablo’ya hazırlar. Belki de Hermine’nin şu sözleri, Harry’nin kimlikleşme sürecinde sıranın Pablo’ya geldiğini haber vermektedir:

Güleceksin ama, belki dostum Pablo da gizli bir ermiştir diye düşündüğüm oluyor çocuk. Ah, Harry, evimize varmamız için pek çok pislik ve saçmalık içinden bata çıka yürümemiz gerekiyor. Üstelik bize yol gösterecek kimsemiz de yok, tek kılavuzumuz içimizdeki özlemdir (a.g.e.: 166).

Belki de Hermine’ninkine benzer bir arketipsel işlev, belki daha da önemli bir kimlikleşme aracı rolü, yaşam biçimi ve karakteri ile Harry’nin tam tersi gibi gözükken Pablo için de geçerlidir. Pablo da tıpkı Hermine gibi Harry’ye ayna olur. Uyku ile uyanıklık arası bir anda Harry, kendi kendine şöyle sorar:

İyi ama neden Hermine’nin rengi öyle soluktu? Ne diye Pablo habire konuşuyordu? Yoksa onu konuşuran ben miydim? Onun ağzından konuşan ben mi? Onun siyah gözlerinden de sadece benim kendi ruhum, yolunu kaybetmiş bir ürkek kuş, tıpkının Hermine’nin gri gözlerinden olduğu gibi bana bakıp durmuyor muydu? (a.g.e.: 188).

Harry kendi arayış sürecinde kendi içindeki gerçekliğe yaklaştıkça diğer insanlarda kendinden parçalar bulur, onlarda kendini yeniden tanır. Webb’e göre, sadece Hermine değil Pablo da Harry’nin kimlikleşme gelişiminde birer rol üstlenir (bkz. 1971: 119-121). Harry kendisine ayna tutan Hermine sayesinde, kendisi hakkında her geçen gün daha çok şey öğrenirken, Pablo sayesinde edilgenlikten tamamen sıyrılıp benliğini ve hayatını düzene sokma işinde daha etkin bir rol oynamaya başlar.

“Bozkırkurdu” romanının final sahnelerine doğru, “Sihirli Tiyatro”nun girişinde Pablo’nun Harry’ye verdiği ayna ve onu yönettiği tiyatro sayesinde, Harry kişiliğinin bastırılmış veya gizli kalmış bütün yönleriyle yüzleşir. Sahneler ilerledikçe, *her şeyi daha önceden bilen bir bilge, giderek Tanrı rolündedir Pablo* (Selen, 1998: 40). Tiyatro’nun her sahnesinde, oynanan her oyunda, geri planda Pablo’nun varlığı hep hissedilir; bu rolü, ‘bilge’ arketipini çağırıştırır.

Kimlikleşme aracı olarak ikinci bir bireyin devreye girmesi elbette “Tutunamayanlar”da da ortaya çıkar. Romandaki sözde önsözlerden sonra, asıl romanın başladığı kısmın daha ikinci cümlesinde *o zamanlar daha Olrıc yoktu, daha o zamanlar Turgut’un kafası bu kadar karışık değildi* (Atay, 2000: 25) sözleriyle ve daha sonra yine aynı sayfada *O zamanlar, henüz, Olrıc yoktu; hava raporları da günlük bültenlerden sonra okunmuyordu. Henüz durum, bugünkü gibi açık seçik, bir bakıma da belirsiz değildi* (a.g.e.: 25) ifadesi, okuru Olrıc’in gelişine hazırlar. En çok da, ilerleyen bölümlerde, *Durum kötüye gidiyordu. Turgut’a yardım edecek kimse yoktu. Henüz Olrıc ufukta görünmemişti* (a.g.e.: 253) sözleriyle ifade edilen yardım talebi, “Bozkırkurdu”nda Hermine’nin Pablo’nun ermiş olabileceğinden dem vurup, *bize yol gösterecek kimsemiz de yok* (Hesse, 1997: 166) şeklinde ifade ettiği Pablo’dan beklenen yardımı hatırlatmaktadır. Belki de “O zamanlar daha Olrıc yoktu” derken, Turgut’un henüz böyle bir deneyim için yeterli olgunluğa gelmediği anlatılmak isteniyordur. Tıpkı, Harry’nin Pablo ve Sihirli Tiyatro deneyimlerinden önce bir takım aşamalardan geçmesi gerektiği gibi.

Anlaşılan, bu arayış yolculuğunda kişilik bölünmesini anımsatan kimlik krizi sadece Selim’le ortaya çıkmamaktadır. Turgut’un içinde psikanalitik bağlamda ‘gölge’ arketipinin ortaya çıkışı Olrıc figürüyle devam etmektedir. Özgüven, Selim’i Turgut’un ‘öteki ben’i olarak nitelerken (bkz, 1984); Parla, hem Selim’in hem de Olrıc’in, *oldukça farklı ‘öteki’ler” sergileseler de Turgut Özben’in ayrı ayrı ‘öteki ben’leri olduğunu* (2000: 220)s avunur. Aydoğdu ise, psikanalizden de yararlanan Atay’ın, Olrıc’i Turgut’un yaşadığı yabancılaşmadan kaynaklanan kişilik bölünmesinin doğurduğu bir ‘iç ben’ olarak tasarladığı görüşündedir. (bkz. 2003: 30-31). Diğer bir görüşe göre de, Turgut’un yaşadığı sadece bir Selim’le özdeşleşme süreci olmayıp, Olrıc Turgut’un içindeki ikinci bir kişiliktir (bkz. Gülendam ve Sürelli, 2003: 33). Olrıc her ne kadar bir kişilik parçalanmasına işaret etse de, Ecevit’e göre Turgut’un ikinci bir kişiliğini ifade etmez, çünkü Olrıc Turgut’un *bastırılmış veya saklı bir niteliğini* (1989: 29) yansıtmamaktadır. Daha ziyade Turgut’un iç dünyasına yönelişini müjdeleyen hayali bir figürdür. Gölge, öteki ben, iç ben, ikinci bir kişilik, kişilik parçalanması ve benzeri ifadelerden hangisi tercih

edilirse edilsin Olric, Turgut'un tecrübe ettiği kimlik krizinin, başka bir ifadeyle *bu iç dramın yansıdığı aynadır* (Öztürk, 1995: 8).

Selim'in intiharıyla ölüm olgusuyla tanışan Turgut, iç hesaplaşması yapmaya başlar. Eski konforlu yaşamı yerini kendini sorgulama, suçluluk, acı çekme, yalnızlık gibi yabancılaştırıcı duygulara bırakır (bkz. Sevgili, 2005: 166). İçindeki ses ile konuşması giderek çoğalan Turgut'un içinde yaşayan ikinci biri gibi olur Olric. Turgut'un aşağıdaki sözleri bu sürecin bir ifadesidir:

Daha düne kadar başka bir yaşantı sürdüren ben, ölümden kaçarken ölümün kucağına düşen ben, ucuz yaşantıların asıl kahramanı, ucuz şövalye romanlarının nesli tükenmiş son temsilcisi ben, bunu nasıl yapacağım? Ucuz geçmişimi nasıl inkâr edeceğim? Son aylarda kurmuş olduğum Yumuşakçalar Krallığının nimetlerini nasıl terk edeceğim? Yas yakışır Turgut Özben'e diyerek gülünç karalar mı giyeceğim? Oysa ne şenlikler yapıldı onun ölümünden sonra; ne ihanetler yaşandı. Günahlarımın ağırlığına dayanamıyorum Olric. Neden beni uyarmadın? (Atay, 2000: 354).

Olric, romanda gerçeklikten tamamen kopuşu, içe doğru bir yolculuğu ve soyuta adım atışı simgelemektedir. Bu yolculukta Turgut, toplumun belirlediği beklentilere uygun kişiliğinden sıyrılacak, yaşamında ilk kez kendini yaşayacak, kendisiyle hesaplaşacaktır. Olric, belki de tüm bu iç düzlemde ortaya çıkanları somutlaştırmak için ikinci bir kahraman olarak ortaya çıkarmıştır. Amacı *bir bakıma Turgut'un belirginleşmesini sağlamak* (Odacı, 2007: 241) olabilir. Turgut'un kimikleşme sürecinde Olric'in önemini Balcı şöyle ifade eder:

Romanda bilhassa Turgut'a bağlı olarak kurulan bir bilinçaltı dili daha ağırlıktadır. Bu dil roman ilerledikçe öylesine ağırlık kazanmaya başlar ki, bilinç/akıl seviyesindeki Turgut'tan ayrılarak bir iç ben halinde kimikleşir, romanın bir kahramanı pozisyonunu alır. Turgut'un Olric adını verdiği bu iç ben Turgut'un karşısında parçalanmış bir kimliğin, bilinçaltının sözcüsü olur (2009: 72).

İlerleyen bölümlerde ve özellikle Turgut içsel yolculuğuna fiziksel bir boyut kattıktan sonra Olric, Turgut'un *yazıp yazmama konusundaki iç çatışmasında kişiliğinin yazmak isteyen yönünü temsil eder ve yüreklendirir onu* (Moran, 1989: 9). Hikâyenin sonunda, Turgut iç hesaplaşmalarının, özeleştirilerinin sonucunda özgürleşmiş olarak yolculuğa çıkar Bu bir gelişim yolculuğudur. Kendisini bulması ve kendisiyle bütünleşmesi ile sonuçlanmasını umduğu bu yolculuktan önce Turgut

şöyle der: *Yaşamalıyım ve görmeliyim. Bilmediğim bu ülkeye yolculuktan korkmamalıyım* (Atay, 2000: 324).

Görüldüğü gibi “Bozkırkurdu”nda Hermine ve Pablo, “Tutunamayanlar”da Selim ve Olic figürleri, Harry ve Turgut’un kimlikleşme süreçlerinde kayda değer roller oynar. İrzık’ın bu durumu “Tutunamayanlar” için kahramanların “kendi içlerinde barındırdıkları çelişkilerin çift kişilikler, öteki benler biçiminde kutuplaştırılıp dramatize edilmesi” (1995: 45) yorumunu “Bozkırkurdu” için de doğru kabul edilebilir aslında.

Öte yandan, Selim ancak ölümünden sonra bir hayal olarak, Olic de olsa olsa bir iç ses olarak Turgut için birer kimlikleşme aracı olmuş gibi görünebilir. Bu anlamda gerçek bedenleriyle birer insan gibi sunulan Hermine ve Pablo’dan farklı oldukları da düşünülebilir. Fakat Hermine ve Pablo’yu, Harry’nin kendi içerisinde yaratmış olması da dışlanmaması gereken bir olasılıktır. Hermine’nin kendisi Harry’ye *Hepsini sen kendin yaptın* (Hesse, 1997: 117) der. Ayrıca ne Hermine’nin ne de Pablo’nun romandaki varlığı hiçbir zaman doğrulanmaz; Harry Haller’in odasında bıraktığı notlar onun kendi kişisel deneyimlerinin etrafında dönmektedir. Hatta Harry, Hermine’ye adını sorduğunda, Hermine bir cevap vermekten kaçınarak, adını Harry’nin tahmin etmesini ister. Harry, Hermine’nin kendisine çocukluk arkadaşı Hermann’ı hatırlattığını söyleyerek adının Hermine olması gerektiği sonucuna varır.

Burada dikkati çeken bir nokta, “Tutunamayanlar”da belirgin bir “anima” arketipinin yer almasıdır. Günseli de tıpkı Hermine’nin Harry’ye yaptığı gibi, Selim’le ilgilenmek ister, tıpkı Hermine gibi ona dans öğretmeye çalışır. Hatta Selim Günseli’ye sadece kendisinin onun benliğini bulmasına yardım ettiğini söyler. Fakat tüm bu çabalara rağmen, Günseli olay örgüsünün akışını değiştiremez (bkz. Sarıççek, 2009: 547). Aslında on beşinci Bölümde Günseli’nin anlatımıyla başlayıp, ilerledikçe Selim ve Turgut’un seslerinin de eklenerek hepsinin sarmal bir şekilde birbirine girdiği bölümde, adı geçen bu kahramanların ulaştığı bir bütünleşme ima ediliyor gibi gözükmektedir. Bu kısımda, söylenen kelimeler okur tarafından

duyulmasına rağmen, sesler birbirine karışır; sanki aynı anda Selim-Turgut-Günseli konuşur, ki bu da “Bozkırkurdu”nun Harry-Hermine-Pablo üçlüsünün bütünlüğünü çağırıştırır. Fakat yine de romanın geneline bakıldığında, Günseli’nin bir kimikleşme aracı olarak değerlendirilebileceğini söylemek, özellikle Hermine’nin baskın rolü ile kıyaslandığında, zordur.

Her iki romanda da, ortaya çıkan kahramanlar bir bütünün parçaları olarak okunduğunda, gerçek hayatta anlatılan olayların, bireyin içinde gerçekleştiği ve figürlerin karşılaşmalarının bireyin derindeki yanlarıyla karşılaşması olduğu ortadadır:

Çağdaş dünyamızda da öyle yapıtlar vardır ki, kişi ve karakter oyunun perdesinin gerisinde yazarın kendisi de pek fazla bilincine varmaksızın bir kişiler zenginliği sergilemeye çalışır. Bunu görmek isteyenlerin söz konusu yapıtlardaki kişilere ayrı ayrı varlıklar değil, yüce bir bütünlüğün parçaları, tek bir bütünlüğün değişik yön ve cepheleri olarak bakmaya karar vermesi gerekir (Hesse, 1997: 65).

Sonuç olarak, hem “Bozkırkurdu”nda hem de “Tutunamayanlar”da yer alan söz konusu figürler sayesinde, kahramanların kimlik arayışlarında, kendi iç dünyalarına daha sağlıklı bir bakış atma şansı yakalarlar. Bu yan kahramanlar, ana kahramanlara, kendilerini daha iyi tanımaları ve kişiliklerinin eksik, kayıp veya bastırılmış yanlarını ortaya çıkarıp, onlarla yüzleşmeleri konusunda yardımcı olurlar. Her iki eserin de kurgusunda kayda değer bir yer işgal eden, “ben”in kendi ruhunun içerdiği imajlarla karşılaşması durumu, aslında sosyolojide de kimikleşme/bireyleşme süreci dâhilinde üzerinde durulan farkında oluş eksikliğinin giderilmesine hizmet etmektedir (bkz. Arkonaç, 1993: 83). Bu imajlar, kendini gerçekleştirme yolculuğunda bireyin bilinçaltı tarafında üretilen, bireyin tamamlanması gereken özelliklerini barındırırlar.

5.2.2. “Bozkırkurdu” ve “Tutunamayanlar” Romanlarında Kimlikleşme Süreçleri

“Bozkırkurdu” ve “Tutunamayanlar” romanlarında, yaşadıkları kimlikleşme süreçlerinin sonunda, Harry ve Turgut’un kendilerine bakış açıları değişir. Bu sürecin başında, kahramanların her şeyden önce mevcut durumunun farkına varması gerekir. Ancak bu şekilde değişime yol açacak deneyim için hazır hale geleceklerdir.

“Bozkırkurdu”nda Harry’nin kimlik krizini başlatan olay orta sınıfın kentli yaşamıyla olan ilişkisidir. Bu ilişki Harry için bir açmazı temsil etmektedir: çünkü bu kent toplumunun dünyasını ne sevebilmekte ne de “Tutunamayanlar”da şehirlere yakın yerlerde yaşadıkları söylenen *connectus diserectus* (bkz. Atay, 2000: 154) gibi veya şehre inen bir kurt gibi onun çevresinde dolaşmaktan vazgeçebilmektedir. Harry’nin kendini bu toplumun içinde yabancı, hatta toplum dışı bir birey olarak görmesi, bir bakıma onun kendini nasıl tanımlıyor olduğunun da temelini oluşturmaktadır.

“Tutunamayanlar”da ise kimlik sorunu Turgut’un, romanın diğer ana kahramanı olan Selim Işık’ın intiharını haber almasıyla başlar. O ana kadar kendini konforlu hayatının akışına bırakmış olarak, hiçbir şeyi sorgulamadan yaşayıp giden Turgut’un içinde yavaş yavaş bir huzursuzluk büyümeye başlar. Görünürde arkadaşının intihar nedenini anlamaya çalışan Turgut, aslında kendi iç dünyasını keşfetmeye başlamak üzeredir. Turgut da Harry gibi, gün geçtikçe hem kendine hem de topluma karşı duyduğu bir yabancılaşma hissini ağırlığı altında kıvrılmaya başlar. Fakat gerekli bir adımdır bu, çünkü ancak bu yabancılaşma sayesinde bir kimlik arayışı yolculuğuna çıkma ihtiyacı hissedecektir.

Bundan sonra hem Harry hem de Turgut için içsel bir yolculuk olan kimlikleşme süreçleri başlar. Her biri kendi içinde, rotası yine kendi benlikleri olan uzun, zahmetli ama ödülü büyük bir yolculuğa çıkarlar.

Bir arayış içinde başıboş gezinen Harry'nin imdadına ilkin “Bozkırkurdu Üzerine İnceleme” başlığı taşıyan Kitapçık yetişir: İnsanların içinde temel bir ihtiyaç olarak *kendi ben'ini bütünlük içinde tasarlama* (Hesse, 1997: 63) eğilimi vardır. Fakat kitapçığa göre bu eğilim olsa olsa bir çılgınlık ya da bir kuruntudur. Dolayısıyla Harry'nin kendini yarı-insan yarı-kurt olarak betimlemesi, hatta bu ikilemden dolayı çektiği onca acı da bir fayda sağlamayacaktır Harry'ye. Çünkü benlik, bundan çok daha karmaşıktır. Harry'nin kişilik arayışı serüveninde daha kat etmesi gereken çok yol vardır.

Turgut'un ise yapabileceği tek şey Selim'in geride bıraktığı yaşamışlıklarının ve metinlerinin izini sürmektir. İlkin bu metinler sayesinde, kendini de daha net görmeye başlar Turgut; içine baktığında gittikçe hatları daha da keskinleşen bir resim görmeye başlar. Yabancılığının farkına varan Turgut, iç dünyasında son derece devingen olmaya başlar, iç hesaplaşmasının ne olduğunu öğrenir. Artık o da, var oluşunun bilincine ulaşmak istemektedir. Kendi benliğini bulma savaşımı verirken, ancak bu savaşında başarılı olduktan sonra, kendi dışındaki sorunların çözümünde tutarlı olunabileceğini öğrenir. Örneğin; Selim, metinlerinden birinde şöyle seslenmektedir: *kendini çözemeyen kişi, kendi dışındaki hiçbir sorunu çözemez* (Atay, 2000: 95). Selim'in metinleri sayesinde, Turgut bir birey olmanın önündeki engelleri daha iyi görmeye başlar. Bu sürecin sonunda da kendini daha iyi tanımaya ve kendini çözmeye başlar.

Harry ve Turgut, birer kimlikleşme aracı olarak Bozkırkurdu'nun kitapçığı ve Selim'in metinleri sayesinde, yaşadıkları kimlik sorununun, dışarıdan bir göz tarafından yapılan betimlemesini elde ederler. Ayrıca, söz konusu unsurlar, ana kahramanların kişiliklerinin çeşitli yönleri olarak yorumlanabilecek olan diğer kimlikleşme araçlarının (Hermine-Pablo ve Selim-Olric) ortaya çıkışına da bir zemin hazırlar.

Harry intiharın kıyısında gezerken Hermine ortaya çıkar. Hermine, Harry'ye özleyip durduğu değil, bilakis hep kaçındığı bir dünyanın kapılarını açar: Harry'nin aşağı gördüğü gündelik dünya. Fakat Harry'nin tüm içgüdülerini serbest bırakarak

içindeki tüm bastırılmış eğilim ve olasılıkları tanıma fırsatı bulması ancak Hermine'nin onu daha önce karşı çıktığı dünyaya sokmasıyla başlar. Önceleri ilk defa denize giren bir çocuk gibi ürkek davranan Harry, deneyimleri arttıkça o ana kadar sahip olduğu çelişkili dünya görüşünün aslında onun için fazladan bir ağırlık oluşturduğunu anlamaya başlar. Fakat bu süreç sadece dünyevi nimetlerden zevk alma anlamına gelmez;

Kimikleşme, Haller'in deyimiyle "yaşamayı öğrenmek", onun için yalnızca yaşamın o zamana kadar uzak durduğu eğlencelerine katılmak değil, daha çok, kendi beninin tam olarak tanımadığı çok sayıdaki birbirine karşıt ve canlı olanaklarını yaşayarak görmek anlamına gelmektedir (Bozdemir, 1998: 254).

Kimlik arayışı yolculuğunun son dönemesinde Sihirli Tiyatro ve Pablo'nun bu tiyatrodaki tasarladığı sahneler için hazır hale gelen Harry, bir anlamda da kendisiyle yüzleşmeye hazırdır artık. Gündelik gerçeklikten çok farklı bir düzlemde yer alan bu dünya, aslında bireyin kendi iç dünyasından başka bir yer değildir. Harry burada aradığı gerçekliği, 'ben'i yalnızca kendi içinde bulabileceğini ve bu meselelere 'mizah' ile yaklaşması gerektiğini öğrenir.

"Tutunamayanlar"da Selim ve Olric benzer bir rol üstlenirler. Roman kahramanları, hayata karşı 'tutunamamış' ve bu yüzden de yabancılaşmış bireylerdir. Selim Işık, Turgut Özben için bir sığınak olur. Turgut ve Selim hikâyeleri iç içe anlatılır; çünkü Selim, Turgut'un olmak istediği kişiliktir. Bu yüzden Selim ile özdeşleşebilme arayışındadır. Selim bu yolculukta Turgut'un benliğini arayış yolculuğunda hem araç hem de amaç olur; Turgut'un kendi içine bir ayna tutmasına yardımcı olur. Sonunda Turgut, özdeşleşmesi gereken kimliğin bir 'tutunamayan' olma hali ya da bir çeşit 'Selim' olma hali olduğunun farkına varır. Daha sonra ortaya çıkan Olric ise, Turgut'un kimliğini belli sınırlarda tutmasına sebep olan dış dünya gerçekliğinden kurtarır onu. Kimliğinin bir sebeple karanlıkta kalmış yönlerini – örneğin, yazma isteğini – açığa çıkarma konusunda yüreklendirir Turgut'u. Selim ve Olric ikilisi sayesinde Turgut,

sıradanın ve kötünün başarısını acı bir tebessümle karşılayan; iyinin kimliksizliğini veya kimlik yitimini gören; hem görünenin hem de görünmeyenin arkasındaki ağır ve değişmez kütleyle içinde taşıyan, iddia ve hiçlik arasında beyni ve ruhu çatlayan kişinin hikâyesinde kendi varlığının yaratılmasını görür adeta (Narlı, 2009: 905).

Kimlikleşme süreçlerinin sonuçları açısından ele alacak olursak, tüm bu kimlik arayışı serüveninin sonunda “Bozkırkurdu” dengeli bir çözüme ulaşamaz. Ancak Harry Haller’in de artık eskisi gibi bir çelişkinin esiri olarak derin acılar içinde olduğu söylenemez. Haller, karşısına çıkan sınavları başaramaz, ama bu yüzden umutsuzluğa da kaptırmaz kendini Yeni bir bakış açısı kazanmış olan Harry Haller, kişilik arayışının asla sona ermeyecek dinamik bir süreç olduğunu ve bu sürece ondan keyif alarak, mizahla yaklaşması gerektiğini anlar. Bozkırkurdu romanı da bunu işaret eden bir açık sonla biter.

“Tutunamayanlar” da çok farklı değildir bu anlamda; o da bireyin yabancılığına uyanışını, kendini arayışını ve sonunda kimliğini nasıl araması gerektiğini anlamasının öyküsünü anlatır. *Ve kitap Turgut’un vardığı bu anlamlı noktada son bulur. Yani misyonunu keşfettiği noktada* (Moran, 1997: 215). Bir tren karşılaşması ile açılan sahne yine bir tren sahnesiyle kapanır. “Tutunamayanlar”daki bu bitmeyen yolculuk teması, tıpkı “Bozkırkurdu”ndaki gibi açık bir sona işaret eder. Bu anlamda birey için asıl olanın, yolculuk, yani arayışın ta kendisi olduğuna işaret ettiği düşünülebilir.

5.3. “BOZKIRKURDU” VE “TUTUNAMAYANLAR” ROMANLARININ YAPISAL KURGUSAL ÖZELLİKLERİ VE KİMLİK SORUNU İLİŞKİSİ

Çalışma konusu olan “Bozkırkurdu” ve “Tutunamayanlar” romanlarında, Hermann Hesse ve Oğuz Atay tarafından tercih edilen anlatım açısı, inşa edilen kurgusal temel, dil kullanımı ve yer verilen motifler gibi unsurların, bu romanların tema edindikleri “kimlik sorunu” ile ilişkili olabileceği düşünüldüğü için, çalışmanın bu bölümünde, söz konusu eserlerin yapısal kurgusal özellikleri ile kimlik sorunu ilişkisi üzerinde durulacaktır.

5.3.1. Anlatım Açısı ve Tarzı

Hem “Bozkırkurdu” hem de “Tutunamayanlar” romanları, birbirini tamamlama özelliği taşıyan çeşitli bakış açılarından kurgulanır okuyucunun gözlerinde.

Harry Haller’in hikâyesi üç ayrı bakış açısından anlatılmaktadır: Yayımcı, Harry Haller ve Bozkırkurdu Üzerine İnceleme’nin bilinmeyen yazarı. Bu bakış açılarının her biri, özellikle *Haller’in notları, birbiri ardına değişen alt bakış açıları içerse de sonuçta ayrı bir anlatım açısı ortaya çıkar; her biri diğer ikisinde tekrar görünür ve yansıtılır* (Stelzig, 1988: 209). Giriş niteliğinde bir önsözle başlayan ilk kısmı, “Harry Haller’in Notları” takip eder ve bu notların arasına “Bozkırkurdu Üzerine İnceleme” kitapçığı girer. Farklı bildirim biçimleri olsalar da hepsi, Harry’nin kendini bulma çabasını farklı mesafelerden anlatan hikâyenin birer parçasıdır. Net bir biçimde birbirinden ayrılan, üç bakış açısından verilen bu üç bildirim şekli romanın iskeletini oluşturmaktadır. Şekil açısından birbirine karışmayan ve hatta yazı karakterleri bile birbirinden farklı tutulan bu üç anlatı şekli, her nasılsa içerik olarak birbirini tamamlar.

“Tutunamayanlar” da tıpkı “Bozkırkurdu” gibi birbiri içine geçmiş metinlerden oluşur. Yalnız, bu kurgu biçimi bir adım daha öteye taşınır. En dışta sözde iki önsözle kitabın hikâyesi anlatılır. Ortada “Tutunamayanlar” romanını teşkil ettiği söylenen metin ve en sonda Turgut Özben’in mektubu yer alır. Yine “Bozkırkurdu”nda olduğu gibi, bu parçaların hepsi birleşerek farklı mesafelerden katkılarla Turgut’un Selim’in izinde çıktığı kendini arayış yolculuğuna anlatır.

Birbirini çevreleyen ve tamamlayan metin kullanımının, her iki eserde içerik olarak işlenen, kimliğin farklı parçalardan oluşan, yüzeyde veya derinde katmanlardan oluşan yapısı olduğu fikrinin, kurguya yansıtılmış hali olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. İçeriklerdeki, kişilerin birbirlerini tamamlama olgusu, kurgusal anlamda, metinlerin de birbirlerini tamamlaması şeklinde ortaya çıkar. “Bozkırkurdu”nda kurmaca bir yayımcı, dağınık parçaları birleştirerek derler romanı.

Hatta bu duygunun gerçekliğini arttırmak için Hesse'nin isteğiyle Bozkırkurdu kitapçığı Almanya kopyalarında *farklı bir kâğıda, eski tarz yazı karakteriyle, normal cildin içinde iki sarı yaprak arasında ciltlenmiş olarak* (Freedman, 1997: 287) basılmıştır. “Tutunamayanlar”da Turgut sürekli metinleri birleştirir. Birleştirdikçe de kendi kişiliğini parçalarını toplamış olur. Atay'ın bu konuda Hesse'den etkilenmiş olabileceği düşünülmektedir (Ecevit, 2005: 178, 247).

Kurgu düzlemlerinin hayal ve gerçekliğin iç içe geçmesinden oluşması da, iki romanın en önemli ortak paydalarından biridir. Sürekli gerçek ve kurgu arasında geçişler her iki romanda da anlatıların yapısal bir ögesi haline gelmiştir. Bu özellikleri eserleri romantik çizgiye yaklaşırsa da, bir yandan her iki romanda da ‘üstkurmaca’ tekniğine yer verilmiştir. *Kurmacaya dair kurmaca* (Baldick, 1990, 133) olarak kısaca özetlenebilecek üstkurmaca sayesinde hem metne karşı okur yabancılaştırılmakta hem de yazarlık kimliği irdelenmektedir. Örneğin “Bozkırkurdu” romanında “Bozkırkurdu Üzerine İnceleme” kitapçığında hem yarı-kurt yarı-insan olayının sadece daha iyi anlaşılın diye uydurulan bir kurgudan ibaret olduğu söylenmekte, hem de bu kitapçıkta yazınsal yapıtlardaki ‘kişilik tekliliğinin aktarımı’ gibi bir konu üzerinden kurmaca ele alınmaktadır(bkz. Hesse, 1997: 63-65).

Yaşamın bizzat kendisiyle sanatın, gündelik gerçeklikle kurmaca düzlemlerinin eşzamanlı birlikteliğinden doğan üstkurmaca romanlarda “çokkatmanlı” bir yapı, üst kurmacanın uygulanabilmesinin ön koşuludur. “Tutunamayanlar” romanı da, tıpkı “Bozkırkurdu” romanı gibi, içinde yazan ve yazma sorunlarını tartışan kişilerin yer aldığı, başka edebiyat ürünlerine göndermelerle dolu bir metindir. *Bu bağlamda edebiyatımızda üst kurmaca özelliği taşıyan ilk romandır* (Ecevit, 2001: 101). Her iki romanda da neyin gerçek neyin kurmaca olduğunu belirsiz kılan ve birden çok anlam katmanında gezinmeyi mümkün kılan imgesel bir doku söz konusudur. Buzul parçalarını andıran bir şekilde oynak, yüzergezer durumdaki gerçeklik katmanlarının, farklı disiplinlere dayalı anlamların ve romanlardaki figürlerin sınırları silikleşerek bölünme/parçalanma veya birbirlerinin içinde erime eğilimi gösterirler.

“Bozkırkurdu” ve “Tutunamayanlar” romanlarını bu bağlamda değerlendirildiğinde, kimlikleşme araçları ve süreçleri bölümlerinde ayrıntılarıyla değinilen, kişilik bölünmesi veya kahramanlarının birbirleriyle özdeşleşmeleri gibi tematik hususların, her iki romanın da kurgusuna oldukça başarılı bir şekilde yansıtıldığı ortadadır.

Kurgusal anlamda ana hatlarıyla bu şekilde benzeşen iki roman, biraz daha yakından okunmaya başlandığında farklar da belirmeye başlar. “Bozkırkurdu”nda bir tankın paleti gibi düzenli ilerleyen, pek şaşırtmayan anlatıma “Tutunamayanlar”da rastlamak mümkün değildir. “Tutunamayanlar”ın karmaşık bir yapısı ve anlatım yöntemi vardır. Romanının bu tarzı “atektonik” olarak nitelenmektedir (bkz. Aytaç, 1990: 184; Ecevit, 1989: 5; Yalçınpınar, 2002: 12). Atektionik tarz, açık veya esnek doku olarak da isimlendirilir ve hikâyeyi belli bir sonuca doğru tutarlı ve doğrusal bir olay ağı içinde değil, tıpkı bir yapbozun parçaları gibi konu birimleri halinde ve dağınık bir halde aktarır (bkz. Ecevit, 1989: 5-6). Atay’ın “Tutunamayanlar”da böyle düzensiz bir anlatımı seçmesindeki amaç, insan ruhundaki tutarsızlıkları ifade edebilmek (bkz. Özarıkça, 2003: 50) olmalıdır. İnsan benliğinin çok parçalılığı, Turgut’un izini sürdüğü sayısız metinde vücut bulur sanki.

“Bozkırkurdu”nda sadece içeriğe yansıyan diğer kahramanlarla özdeşleşme durumu, ‘Tutunamayanlar’da kullanılan anlatım açıları ile de sağlanır. *Anlatıcı ile Turgut Özben, Turgut Özben ile Selim Işık özdeşleşirler. Çünkü, benzeşiktirler* (Sakallı, 2005: 183). Hatta on beşinci bölüm Günseli’nin anlatımıyla başlayıp, ilerledikçe Selim ve Turgut’un seslerinin de eklenerek, hepsinin perspektifinin birbirine sarıldığı, noktasız virgülsüz yetmiş sekiz sayfa süren bir metindir. Bu metinde arada *Günseli Günseli seli seli Selim Selim* (Atay, 2000: 473) şeklinde bir ifade barındıran ve son iki kelimesi *Günseli Selim* (a.g.e.: 545) olan metnin, kimliklerin özdeşleşmesinin yapısal olarak mükemmel bir şekilde yansıtılması olduğunu düşünmemek için bir sebep göremiyoruz.

Son olarak her iki roman da kapalı, okurun üzerinde karar verebileceği bir sonla değil, açık birer sonuçla biter. Burada ‘bitmek’ kelimesini zorunlu olarak kullanılıyor, çünkü aslında her iki romanın da sözde sonu, matematikçilerin ifadesiyle sonsuza uzanıyor. Bu sonlar kimlik sorunuyla yakından ilgilidir. Bir anlamda ana kahramanlar yolculuğuna devam eder, belirli bir sona ulaşılmaz. Bunun da şu mesajı verdiği düşünülebilir: kimlik gibi karmaşık ve dinamik bir sürecin tek bir çözümü veya reçetesi yoktur; her birey kendi eşsiz yolculuğuna kendi çıkmalı ve bu yolculuğun asla bitmeyeceğini unutmamalıdır.

5.3.2. Semboller ve Motifler

Hem “Bozkırkurdu” hem de “Tutunamayanlar” romanlarında sembol ve motiflerin ilişkisinden oluşan bir ağ belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu ağları oluşturan unsurlar arasında bir sembol olarak kullanılan hayvanlar (kurt ve connectus diserectus), yolculuk, ayna, ölüm, oyunlar ve mizah gösterilebilir (bkz. Bozdemir, 1998).

“Bozkırkurdu” romanındaki en önemli sembol elbette kurt sembolüdür. Kurt hemen hemen bütün toplumların hikâyelerinde kötü, düzeni bozan ve uzak durulması gereken bir canlıdır. Bununla birlikte evcilleştirilemeyen bir başına buyrukluğu ve yalnızlığa olan düşkünlüğü simgeler. Ayrıca halk hikâyelerinde görülen kurt adam anlatıları da, insanın içindeki hayvan olarak kurt imgesi üzerinde eğilmektedir. Hesse’nin ‘kurt’ imgesi ile “Bozkırkurdu” romanında, toplumun belirlediği kuralların dışında yaşayan, toplumun dışında bireyi anlatmaya çalıştığını söylemek gayet akılcı olacaktır.

Buna karşılık “Tutunamayanlar”da bir hayvan imgesi olarak “*Tutunamayan (disconnectus erectus)*” verilir, bu da tamamen bir parodileştirme çabasıdır. Aslında kendisi var olmayan bir hayvan üzerinden, Atay’ın bireyleri kendi durumlarını alaya alarak, benliğin fazla ciddiyetle önemsenmemesi gereken bir kavram olduğunu

vurgulamak isterler belki de. Bu alay bir yerde daha da ileri giderek kurt sembolünden *ülkücü tutum* (Atay, 2000: 483) diye bahsedilir.

Daha önce kimlikleşme araçları arasında ayrıntılı olarak bahsedilen yolculuk motifi, her iki eserin hem fiziksel hem de manevi seyrini anlatan en iyi olgudur. Burada temsil ettiği kaçış, arayış, buluş ve yüzleşme süreçleriyle yolculuğun bir motif olarak “Bozkırkurdu” ve “Tutunamayanlar”daki öneminden dolayı burada anmakta yarar görülmüştür.

Harry Haller’in kimliğini arayış sürecindeki bir diğer önemli sembol ise ‘ayna’dır. Aynanın işlevi insana kendini göstermektir. Roman boyunca Harry’ye, kendi içine bakışı konusunda yol gösterir aynalar. Görüldüğü gibi ayna kavramının sağladığı yansıma, bireyin kendi içine bakış olarak, kendi görüntüsünü kendisine sunma ve kendi ruhuyla karşılaşmasını sağlama işlevinin yanı sıra bilinçaltını da gün ışığına çıkarmaktadır. Bu sembole ancak dolaylı olarak rastlanır “Tutunamayanlar”da. Turgut’a özbenliğini bulma yolunda bir içe bakış olanağı yaratmaları anlamında Selim’in metinlerinin ve Olric’in ayna işlevi gördüğü düşünülebilir.

Her iki eserde de ‘ölüm’ ve ‘intihar yoluyla ölüm’ motifleri de önemli bir yer tutar. İnsanın zamana ve mekâna bağımlılığını kırmak anlamıyla ölüm motifi, Harry Haller’in gelişimine yön vermektedir. *Çünkü insanın mükemmelleşmesi, ancak sonsuza dek değişimle olanaklıdır* (Bozdemir, 1998: 293). Aslında “Tutunamayanlar”da kullanılan ölüm veya intihar yoluyla ölüm yüceltilen ya da çözüm olarak sunulan bir yol değildir. *Hayat bir oyun olarak sunulduğu için ölüm bu oyunun bir sonucudur. Aslında kullanılan ölüm teması yaşama tutkusunu vurgular, ölümsüzleşme isteğini belirtir* (Kaya, 2001: 78). Selim’in şiirinde bu duygu oldukça net aktarılmaktadır:

Selim Işık [...]
Kelime ve yalnızlık hayatın tadı tuzu
Kucaklamak isterdi ölümü ve sonsuzu (Atay, 2000: 116).

“Bozkırkurdu Üzerine İnceleme” kitapçığında, kurmaca anonim yazar üzerinden, Hesse şöyle der *Uzman kişiler, bugüne kadarki yazınsal sanatlar içinde en çok oyun türüne değer verirler ve bunda da haklıdır, çünkü oyun sanatı ben'in çok parçadan oluşmuş biçimde anlatımına en büyük olanağı sağlar ya da sağlayabilir* (1997: 64). “Oyun”, Oğuz Atay için de anahtar bir kavramdır. “Tutunamayanlar” romanında “oyun” kelimesi tam yüz doksan bir defa geçmektedir (bkz. Aygün, 2008: 32).

“Bozkırkurdu”nun en önemli sahnesi olan “Sihirli Tiyatro” bölümünde, Harry kişiliğinin bir sebeple derinlerde kalmış yönlerini oyunlar sayesinde yüzeye çıkarır. Hatta kapanış cümlelerinde, kimlik arayışı sürecinden “ben'in parçalarıyla oynanan bu satranç oyunu” olarak bahsedilir.

“Tutunamayanlar”da günlük yaşamın tekdüzeliklerinden ve katlanılmazlığından bir kaçıştır oyun kahramanlar için. Tutunamadıkları bir dünyadan bir kaçış. Bu kaçış yaşamdan kaçış değildir elbette. Aksine bu eylemin amacı, kurmaca olsa bile, kimliğini bir üst yaşam biçiminde oluşturmaktır. Öte yandan “Tutunamayanlar” oyun ögesini kullanma bakımından “Bozkırkurdu”ndan önemli ölçüde ayrılır. “Bozkırkurdu”nda oyun sadece içerik olarak kullanılırken, “Tutunamayanlar”da oyun hem teknik düzeyde hem de tematik bir sorun olarak ele alınır (bkz. Sarıçiçek, 2009: 559). Örneğin “o-anlatı” perspektifi, birdenbire tiyatro oyunu metnine dönüşür. Okura oynanan oyun bir yana, figürlerin roman kahramanı olarak kimliği, birden tiyatro oyunu figürüne dönüştürülerek, onlar da bir kimlik sorunuyla yüz yüze bırakılır.

Son olarak değinilmesinde fayda görülen motif ise ‘mizah’tır. Mizah her iki eserde de önemli bir yer tutmaktadır, elbette önemli bir farkla. “Bozkırkurdu” romanını okurken sürekli bir mizah tavsiyesi vardır. Sağlıklı bir kimlikleşme süreci için mizahın öneminden dem vurulur daima. Hermine’yi öldürdüğü için suçlu bulunduğu, Harry’nin cezasının bir kısmı da *kendisiyle bir kez gülünüp alay edilme* (Hesse, 1997: 234) olur. Ölümsüzlerden Mozart ona bu yaşamın mizahına akıl erdirmeye tavsiyesinde bulunur. Kimliğini bulma umudunu yitirmeyen Harry *Bir*

gün gelecek, gülmesini öğrenecektim (a.g.e.: 236) der sondan ikinci cümlesinde. Bu örnekler uzayıp gider. Okur için ilginç olan nokta, içerikteki tüm bu mizah vurgusuna rağmen, “Bozkırkurdu”nun bir kez olsun güldürmemesi, gülme tavsiyesini gayet asık bir suratla yapması.

“Tutunamayanlar” ise hemen her sayfasına yayılmış ironi, hiciv ve mizah unsurları ile sürekli gülümsetir okurunu. Bu noktaya değinirken, çeviri ve kültür farkı gibi etmenleri de göz önünde bulundurarak bir değerlendirme yapmaya gayret edildiğini belirtmek gerekir. *Mizah üzerine yaptığı tüm vurguya rağmen, belki de Hesse'nin bir yazar olarak eksiği de budur* (Stewart, 1993: 94). Kurt Tucholsky, “Bozkırkurdu”nda Hesse'nin tutumunu “Almanlara özgü bir içlilik ve mizah yoksunluğunun ifadesi” olarak nitelediği makalesinde şöyle der:

Bu tipik Almanda bir ineğin, bir köpeğin, bir mobilya parçasının hayvansı ciddiyeti var. Bu gibi şeyler gülmezler. (“Bozkırkurdu”nun el kitabı” adlı bölümü kastederek) Kendisiyle alay ettiği o garip makaledense söz etmek bile istemiyorum (Tucholsky, 1981: Akt. Bozdemir, 1998: 197)

Aslında mizah konusunda iki eser arasında böyle bir farka değinilmesinin sebebi, “Tutunamayanlar”da hiciv ve mizah motiflerinin şaşırtıcı derecede bir çeşitlilikte kullanılmasının roman kurgusuyla sıkı bir ilişki içinde olmasıdır. Diğer bir deyişle, yukarıda oyun ögesi için kullanılan ‘hem teknik düzeyde hem de tematik bir sorun olarak ele alınma’ durumu, öyle görünüyor ki mizah motifleri için de geçerlidir. Her motif, Selim’in, Turgut’un veya genel anlamda söylenirse, bireyin *topluma tutunamayışının sebeplerini açığa çıkarmaktadır* (Apaydın, 2007: 23). Selim’in *hayata dayanamadığımız için espri yapıyoruz* (Atay, 2000: 81) demesi bu durumu net bir biçimde özetler aslında. Bize göre, “Tutunamayanlar”ın yer verdiği bunca ironi, hiciv ve mizah unsurunun bir amacı da okur’un kahramanlardan herhangi biriyle özdeşleşmesinin önüne geçmek olmalı (Aslında kimlik sorunuyla ilgisi, kimlik ve özdeşleşme kelimelerinin İngilizce karşılıklarda daha belirgin; identity: kimlik, identification: özdeşleşme). Başka bir deyişle, bu unsurlarla okur uzak tutuluyor ve okura da tutunacak herhangi bir şey bırakılmıyor, o da bir kimlik sorunuyla baş başa bırakılıyor.

5.3.3. Dil

“Bozkırkurdu”nda vurgulanan kişiliğin bölünmüş bütünlüğü, kitabın temelde birbirini tamamlayan parçalarının diline de yansır. Bu arada, bu çalışmada temel alınan roman metninin Almanca aslından çeviri olduğunu belirtmekte fayda var. Sözde yayıncının, Harry Haller’in, kitapçığın bilinmeyen yazarının, Hermine ve Pablo gibi romanda adı geçen kişilerin aynı dili farklı biçimlerde kullanmaları, romanın dil düzleminin de çok katmanlı olduğuna işaret eder. “Bozkırkurdu”nun dili *son derece yakalayıcı ve etkilidir; özellikle karşıt kavramların bir arda kullanımı, birbirlerine zıt cümle yapıları, Harry’nin bireysel kimlik arayışını, kimlik krizini ve içine düştüğü çelişkileri sürekli canlı tutmaktadır* (Bozdemir, 1998: 297). Bu bağlamda, “Bozkırkurdu”ndaki dil özelliklerinin, ele aldığı kimlik sorunuyla ilintili olduğu değerlendirilebilir.

“Tutunamayanlar”da da dil kullanımının benzer bir şekilde kullanıldığı söylenebilir. Romandaki ana tema olan bireysel kimlik meselesine eşlik eden ulusal kimlik ya da diğer bir deyişle kolektif bilinçaltı da roman kurgusunun başka bir parçası ve bireyin kendine doğru olan yolculuğunun başka bir durağıdır. Söz konusu kolektifliğin bilinçaltındaki kimlik meselesinin ifadesi, özellikle dil kullanımında belirginleşmektedir. “Tutunamayanlar”da, Nurdan Gürbilek’in *dil curcunası* (1999: 13) olarak adlandırdığı çok renkli dil kullanımı, romanın diğer yapısal özelliklerine ek olarak, Orta Asya’dan günümüze Türk tarihinin ana hatları, Doğu-Batı kültür etkileşimi, din ve dil gibi bireysel kimliğin oluşumunda önemli rol oynayan önemli etmenler kurgusal olarak ‘kimlik sorununun’ hizmetine sunulmuştur. Tüm bu unsurlara kuşkuyla yaklaşılarak, yapı-söküm olarak nitelendirilebilecek bir süreç girilir ve bu kavramların güvenilirliği konusunda okuyucu sarsılır.

Atay’ın dili kullanımındaki sınır tanımazlığın, kültürel ve toplumsal yaşamdaki parçalanmışlığın dilini kurmaya yönelik olduğunu savunan Balacan’a göre Atay’ın dil ile oynarken sergilediği yapı bozuculuk onun *ironisinin bir yansımasıdır aslında* (Balacan, 2003: 24). Oğuz Atay “Tutunamayanlar”da bir tez çalışmasına konu edilecek sayıda çeşitli dil, söylem ve tür kullanmıştır (bkz. Oruç,

2006). Romanda Türkçenin yanı sıra İngilizce, Fransızca ve hatta Latince gibi dillere; Osmanlıca (*Beyanınız hilaf-ı hakikattir. Mahsulünüz garibe-i hilkattır.* Atay, 2000: 58), Türkçe, Öztürkçe (*yumurtasal*; a.g.e.: 148), gibi çeşitli üsluplara ve biyografi, ansiklopedi (*Garip Yaratıklar Ansiklopedisi*'nde *connectus diserectus*'un anlatıldığı bölüm; a.g.e.: 149-151), günlük, şiir (örneğin hece vezni ironisi için, *Yıl bin dokuz yüz elli üç, baktı Turgut vaziyet güç; mantık yardım etmedi hiç. Oldu tam bir eyyamgüder. Bana göre, oldu heder.* a.g.e.: 63 ve halk şiiri örneği olarak, *Dolaştım yedi düvel dört iklim, bulamadım bir tane daha Selim.* a.g.e.: 585), tiyatro, mektup gibi çeşitli söylemlere ve kütüphanelerdeki kataloglama sistemi (*British Museum'a gidilecek. Marx gibi çalışılacak... istersen sakal da bırakırım. Kataloglar içinde kaybolacaksın Turgut, de. Bir dene bakalım. C/17760 8.P 158 6c CD lit Vic-ne. 1949 mus. o. 96. Hemen arar bulurdum.* a.g.e.: 90), reklam dili (*Gürkan diyor ki ben formumu Yama nebati margarinlerine borçluyum...* Atay, 2000: 504) gibi dil kullanımlarına rastlanır.

Atay'ın böylesi zenginlikte bir dil kullanımı ironiye katkı sağlar ve romanı anlatım yönünden zenginleştirir elbette. Ama bundan daha önemlisi, Oğuz Atay'ın "Tutunamayanlar"da kullandığı ve hiçbir kullanım şekline tutunamayan bin-yüzlü dil, evde, okulda, sokakta, dolmuşta, hastanede, adliyede ve akla gelecek hemen her yerde farklı hayatlar yaşayıp farklı diller konuşan; aynı ailedeki iki kuşağın bile birbirine yabancı kalmaktan kurtulamadığı bir toplumun bireylerinin pençesinde kıvrandıkları parçalanmışlık ve aidiyetsizlik hissinin dile gelmiş, çığığa bürünmüş ve patlamaya dönüşmüş halidir. Ve sorar Selim tüm tutunamayanlar adına:

Cranium fibula radius
 Sacrum patella carpus
 Nasıl ezberlenir Allahım
 Arapça dua eden insanın Latince kemikleri? (Atay, 2000: 128)

Görüldüğü gibi, "Bozkırkurdu" romanında ve özellikle de "Tutunamayanlar" romanında farklı dil kullanımlarının birlikteliği söz konusudur. Kimliğin önemli bileşenlerinden biri olarak düşünüldüğünde, dil olgusunun, "Bozkırkurdu" ve "Tutunamayanlar" romanlarında sürekli bir değişim içinde olmasının, her iki romanın da temelinde yattığı düşünülen kimlik sorunuyla ilintili olduğu söylenebilir.

6. BÖLÜM: SONUÇ

Bu çalışmanın amacı her iki romanı, merkezlerinde yer aldığı düşünülen “kimlik sorunu” konusunu ele alışları bakımından temelde karşılaştırmalı edebiyat bilimi ölçütlerine göre ve özelde çoğulcu inceleme yöntemine göre karşılaştırmak; aralarındaki ortak, benzer ve farklı noktaları saptamaktır.

Hem “Bozkırkurdu” hem de “Tutunamayanlar” romanlarında ‘olaylar’ son derece basit olmasına karşın içerik çok karmaşıktır. Bunun nedeni her iki eserin de tamamen kahramanların iç dünyalarına, onların bu iç dünyalarda verdiği, ‘birey insan’ kimlik edinme mücadelesine odaklanmasıdır.

“Bozkırkurdu” ve “Tutunamayanlar” romanlarının içeriğini toplumla ve kendisiyle bir türlü bütünleşemeyen birey insanın, kendi kimliğini kazanma amacıyla çıktığı arayış yolculuğu oluşturur. Bireyin kimlik edinme serüveni, “kendi durumuna dair bir çeşit aydınlanma/bilinçlenme” yaşaması ile başlamaktadır. Bu anlamda, Harry’nin de, Selim’in de ve tabii ki Turgut’un da kendilerine ve içinde yaşadıkları topluma yabancılaşması söz konusu. Aslında burada şöyle bir fark da ortaya çıkıyor iki eserin kahramanları arasında: “Tutunamayanlar”ın kahramanlarından farklı olarak, “Bozkırkurdu” Harry bir yanıyla nefret ettiği yaşam tarzından bir yanıyla da vazgeçemez. Bu farka rağmen, sonuçta her iki eserin de kahramanları, toplumdan, arkadaşlarından, sevgililerinden uzaklaşmak ve yalnız kalmak isteğiyle bir yolculuğa çıkarlar.

Yolculuklarında benzer rotalar takip eden kahramanlara, kimlikleşme süreçlerinde yine benzer araçlar eşlik eder. Bozkırkurdu Harry’nin elinden kitapçık, Hermine ve Pablo tutar ve kişiliğinin bir sebepten derinlerde kalmış tüm yönlerini gösterirler ona. Turgut da “tutunamayanların prensi” Selim’den geride kalan metinler ve anılarının ışığında benliğinin peşine düşer. Selim’den sonra bir de Olric çıkar ortaya ve bu uzun arayış yolculuğunda yoldaş olur Turgut’a onun iç sesi olur, onun kendi içine bakmasına yardım eder.

“Bozkırkurdu” ve “Tutunamayanlar”ın anlattıkları yolculuklarının sonları ise benzer ve farklı yanlar taşır. Bozkırkurdu nihai nokta olarak mizaha ulaşıyor. Tutunamayanlar’da ise mizah yalnızca en son varılan yer değildir; mizah romanın başından sonuna dek bir an olsun eksik olmaz. Ne var ki, mizah ile karışık sunulsa da, Selim yine de intiharı seçer. Harry de intiharın kıyısında dolaşmasına rağmen, asla emin olamayız bunu yapıp yapmadığından. Öte yandan Selim’in intiharı yine de bir umutsuzluk göstergesidir. Çünkü “Tutunamayanlar” romanının diğer ana kahramanı Turgut, Selim’in bıraktığı kendini arayış yolculuğunda bayrağı artık devralır. Selim ölse de Turgut devam edecektir.

Her iki eser de, ana kahramanlarının yaşamlarında uzun bir süre boyunca kat ettikleri gelişimi aktarmaktan ziyade, ana kişilerin hayatlarından bir kesit şeklinde görece daha kısa zamanları ele almışlardır. Bu süre zarfında kahramanların kendi içlerinin derinliklerine doğru yaptıkları yolculuk, ruhsal bir deneyim olarak anlatılır. “Bozkırkurdu” romanının başında sözde yayımcı, ana kişi Harry Haller’in kimliğini arayışını aktardığı notlarını bir cehennem yolculuğu olarak niteler. “Tutunamayanlar” romanında da yolculuk motifi önemli bir işlev üstlenir. Romanın merkezindeki hikâye, Turgut’un hikâyesi, Turgut’un diğer yolcularla birlikte trenin arkasında kaybolmasıyla sona erer.

Her iki romanın ana kahramanları, üstlendikleri toplumdışılık rolleriyle bir taraftan toplumu eleştirirken bir taraftan da kendileriyle bir hesaplaşma içindedirler. Toplumun diğer bireylerine olan mesafeleri kadar romanlardaki diğer figürlerle olan ilişkileri de kurgusal açıdan benzeşmektedir.

Arketipçi eleştiri gözüyle bakıldığında, “Bozkırkurdu” romanında Hermine kahramanının dışı kişilik (anima) işlevinin, “Tutunamayanlar” romanında – Günseli hafif kıyısından geçse de – bir karşılığının olmadığı görülmektedir. Öte yandan, kahramanların bastırılmış yönünü simgelemeleri bakımından Pablo’nun Harry Haller için yerine getirdiği ‘gölge’ işlevini, “Tutunamayanlar”da diğer ana kahraman Selim Işık ve yan kahraman Olric yerine getirmektedir. Her iki eserde de bu ‘gölge’lerin kahramanlarla olan ilişkilerinde öğretici bir ton öne çıkmaktadır.

Hem “Bozkırkurdu” hem de “Tutunamayanlar” çerçevelerle anlatırlar hikâyelerini. “Tutunamayanlar”da kullanılan çerçeveler sayı ve nitelik olarak “Bozkırkurdu” romanından farklı olsalar da, iki eserde de benzer kurgu şemaları vardır: romanın başında, kurmaca yayımcılar, asıl roman yazarının ortadan kaybolduğunu bildirir. Olayların gerçekliğini şüpheye düşüren açıklamalar gelir ardından. Gerçi Atay, iki önsöz birden yazarak ve roman sonuna da çerçeveleyici bir mektup koyarak, bu kurguyu bir adım öteye taşır ve okuru biraz şaşırır. Öte yandan “Bozkırkurdu”nda eserin bölümleri, bu bölümlerdeki anlatıcıların değişmesi, anlatım tutumu ve konumunun her bölümde farklı olması gibi özellikler, “Tutunamayanlar”da benzer ama geliştirilmiş ve zengin bir biçimde ortaya çıkar.

“Bozkırkurdu”nda kitapçık, Harry Haller’in notları ve “Sihirli Tiyatro” anlatımında birbirlerini tamamlar. “Tutunamayanlar”da da hedeflenen Turgut’un Selim’in bıraktığı kimlik arayışını Turgut’un sürdürmesi ve Turgut’un hikâyesi ile Selim’in hikâyesini oluşturan notların birbirlerini tamamlamasıdır. Sonunda bir roman elde edilir ama hiç bulunamayan metinlerden ötürü bu hiç gerçekleşmez. Öte yandan bu durum bazı soruları da akla getirmektedir: Selim’in intihar etmesine rağmen, arayışın Turgut’la devam etmesi tek bir süreç olarak kabul edilebilir mi? Hesse arayışı tek bir bireyde gösterirken, acaba Atay bir bayrak yarışımışçasına kolektif bilince yahut toplumun kendisini belli bir süreç içinde bulmasına mı işaret etmektedir? Çünkü “Tutunamayanlar” romanının ana kahramanlarından biri olan Turgut, diğer ana kahraman Selim’in bırakıp gittiği, kendini arayış yolculuğunda bayrağı artık devralır. Bütün bunlar üzerinde düşünülmesi gereken noktalardır.

Yapılan bu çalışmada her iki eser arasında en çok ilgi çeken saptama ‘mizah’a verilen önemin yansıtılışları arasındaki benzer ve farklı yönler oldu. “Bozkırkurdu” bütünleşmiş bir kimlik anlayışı yolunda mizahı salık verirken, “Tutunamayanlar”da bu anlamda didaktik hiçbir şey söylenmiyor; mizah, daha çok, uygulanarak gösteriliyor. Atay, bir teknik olarak ironi kullanımının üst sınırlarında geziniyor. Kendisi de inşaat mühendisi olan Atay, beklenmedik bir anda karakterine söylediği “Romancıdaki inşaat bilgisine de hayran olmamak elden gelmiyor” gibi bir

cümle bir yandan okurun tebessüm etmesine yol açarken, diğer yandan da okuru hep metnin dışarısında bırakarak, romanda bir kimlik ödünç almasına izin vermiyor.

“Bozkırkurdu” ve “Tutunamayanlar” arasında saptanan bir diğer ortak nokta eserlerin okur üzerinde bıraktıkları yarım kalmışlık, daha doğrusu bitmemişlik duygusudur. Okur, her iki romanda da ana kahramanların ortadan kaybolduğu açık sonlarla baş başa bırakılır. Ayrıca bir çözüm de önerilmez her iki eserde de.

Farklı dilleri konuşan ve yazan, farklı kültürlere ait iki yazar olan Oğuz Atay ve Hermann Hesse tarafından, farklı zamanlarda yazılmış olmalarına rağmen, “Bozkırkurdu” ve “Tutunamayanlar” romanlarında kayda değer oranda benzer ve ortak olgulara rastlanmıştır.

Öte yandan, her iki romanın da odağındaki “kimlik sorunu”, sadece ulusal kimlikle ilgili olmayıp, eserlerin içinde yazıldıkları coğrafyadan veya zaman diliminden bağımsız gerçekleşiyor gibi gözükmektedir. Başka bir deyişle her iki romanda da çok daha evrensel bir boyutta işlenmektedir kimlik sorunu: bireyin içe dönük kimlik arayışı. “Bozkırkurdu” ve “Tutunamayanlar” romanlarının bu açılardan örtüşüyor olması açıkça ortaya koymaktadır ki, bugün Atay’ın Türkiye’inde bireyin karşı karşıya olduğu kimlik sorunları, aradaki zaman farkına rağmen Hesse’nin Almanya’ında da aynı ağırlıkla hissedilmiş olmalıdır.

Bu çalışmanın yapılması esnasında, “Bozkırkurdu” ve “Tutunamayanlar” romanlarının, çeşitli şekillerde temellendirilerek farklı karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarının gerçekleştirilmesine uygun bir potansiyel taşıdıkları fark edilmiştir. Örneğin, akla ilk gelen inceleme yöntemleri *tipolojik* yaklaşım veya *psikanalitik* yaklaşımdır. Bununla birlikte “Bozkırkurdu” ve “Tutunamayanlar” romanları, karşılaştırmalı edebiyat biliminin çoğu inceleme yöntemine yönelik olarak da uygun bir çalışma malzemesi vaat ediyor. Bize göre eserlerdeki otobiyografik unsurlar *pozitivist* bir incelemeyi; yaratılan kahramanların bir yönleriyle kendi toplumlarının aydın kesimine ait oluşları, edebi eseri öncelikle sınıfsal ilişkiler temelinde ele alan *Marksist* incelemeyi; eserlerin yoğun olarak içerdikleri ve bu çalışmada alt bir bölüm

olarak yer verilen yabancılaşma ve var olma savaşımı gibi unsurların varlığı *felsefeye dayalı incelemeyi* mümkün kılmaktadır. Bu iki eser üzerine gelecekte yapılacak karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarında, yukarıda sayılan izleri takip etmek, araştırmacıları oldukça ilginç yerlere götürebilir.

Sonuç olarak, kimlik sorunu ekseninde hiç bitmeyecek bir arayış yolculuğuna çıkan “Tutunamayanlar” ve “Bozkırkurdu” birer yapıt adı olmaktan öte, artık bir ‘kimlik, konum, durum’dur okurun gözünde.

Belki de, gözlerini biri doğuya, diğeri ise batıya çevirmiş olan bu iki yazar, Hesse ve Atay, çağlar üstü bir anda, coğrafyasız bir noktada göz göze gelmiştir.

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu, Adalet. (2007). *Damla Damla Günler I-II*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Alak, Mustafa. (2009). “Murathan Mungan’ın Eserlerinde Benlik Arayışı ve Kendini Gerçekleştirme”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Van.
- Apaydın, Mustafa. (2007). “Oğuz Atay’ın Tutunamayanlar Adlı Romanında Mizah ve Hiciv Ögeleri”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C: 16, No: 1, ss. 45-68. Adana.
- Arkonaç, Sibel. (1993). *Grup İlişkileri*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Atan, Yaşar. (2004). “Hermann Hesse: Bireycilikten Toplumculuğa”, *Evrensel Kültür*. No: 145, Ocak, ss. 68-70. Evrensel Kültür Yayınları, İstanbul.
- Atay, Oğuz. (1975). *Bir Bilim Adamının Romanı*. Bilgi Yayınevi, (1. Baskı) Ankara.
- Atay, Oğuz. (1985). *Tehlikeli Oyunlar*, İletişim Yayınları, (2. Baskı) İstanbul.
- Atay, Oğuz. (1988). *Korkuyu Beklerken*, İletişim Yayınları, (3. Baskı) İstanbul.
- Atay, Oğuz. (1995). *Günlük*, İletişim Yayınları, (4. Baskı) İstanbul.
- Atay, Oğuz. (2000). *Tutunamayanlar*, İletişim Yayınları, (20. Baskı) İstanbul.
- Aydoğdu, Hamza. (2003). “Yusuf Atılgan ve Oğuz Atay’ın Eserlerinde Yabancılaşma”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Van.
- Aygün, Arzu. (2008). “Tutunamayanlar’da ‘Oyun’ Kavramı”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Edebiyatı Bölümü, Ankara.
- Aytaç, Gürsel. (1990). *Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler*, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- Aytaç, Gürsel. (1995). *Edebiyat Yazıları III*. Gündoğan Yayınları, Ankara.
- Aytaç, Gürsel. (2003). *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, Say Yayınları, İstanbul.
- Balacan, Kerim. (2003). “Oğuz Atay’ın Yazıda Tutunan Hali”, *Adam Sanat*, No: 210, Temmuz, ss. 23-27. Adam Yayınları, İstanbul.

- Balcı, Yunus. (2009). "Tutunamayanlar ve Bilinçaltının Dili", 27-28 Ağustos 2007 İstanbul Kültür Üniversitesi Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi Bildiri Kitabı, ss. 67-74. İstanbul.
- Baldick, Chris. (1990). *The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms*. Oxford Publication, Oxford, England.
- Başokçu, Tahsin Oğuz. (2006). "Bilge Karasu Metinlerinde Benlik Arayışı 'Ben'in Kuruluşunda Nietzsche'ci Yansımalar", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Bauman, Zygmunt. (2004). *Identity: Conversations with Benedetto Vecchi*, Polity Press, Cambridge, England.
- Baysal, Hakkı Burak. (2002). "Oğuz Atay'ın Hayatı-Sanatı-Eserleri", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Belge, Murat. (1998). *Edebiyat Üstüne Yazılar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Birkök, Mehmet Cüneyt. (1994). "Bilgi Sosyolojisi Işığında Kimlik Sorunu", Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Birkök, Mehmet Cüneyt (2000). "Bilgi Sosyolojisinde Bir Problem Olarak Kimlik", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Metodoloji ve Sosyoloji Araştırmaları Merkezi Sosyoloji Konferansları, Yirmialtıncı Kitap, İstanbul, ss. 241-251.
- Bozdemir, Orhan. (1998). "Orhan Pamuk'un "Yeni Hayat" ve Hermann Hesse'nin "Bozkır Kurdu" (Der Steppenwolf) Adlı Romanlarında "Kimlik Arayışı", Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Brewer, Marilynn ve Gardner, Wendy. (1996). "Who Is This 'We'? Levels of Collective Identity and Self Representations", *Journal of Personality and Social Psychology*, C. 71, No: 1, ss. 83-93. American Psychological Association, Washington DC, USA:
- Canatan, Ayşe. (2008). "Toplumsal Değerler ve Yaşlılar", *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, C. 1, No: 1, ss. 62-71. Yasad Yayınları, Denizli.
- Canpolat, Erkin. (2003). "Oğuz Atay'ın Öykü Evreni", *Varlık Dergisi*. 70. Yıl, No: 1144, Ocak, ss. 36-40. Varlık Yayınları, İstanbul.
- Çapan, Cevat. (1984). "Cevat Çapan, Oğuz Atay'ı Anlatıyor: 'Akıl ki En İncisi Duyuların'", *Sanat Olayı Dergisi*, No: 26, Temmuz, s. 13. Karacan Yayınları, İstanbul.

- Demiralp, Oğuz. (2005). "Habis Aydınlık", *Kitap-lık Dergisi*, No: 83, Mayıs, ss. 125-129. Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Ecevit, Yıldız. (1989). *Oğuz Atay'da Aydın Olgusu*, Ara Yayıncılık, İstanbul.
- Ecevit, Yıldız. (1998). "Edebiyatta Yabancılaşma ve Yabancılaştırma", *Virgül Dergisi*, No: 14, Aralık, ss. 45-47.
- Ecevit, Yıldız. (2001). *Türk Romanında Postmodernist Açılımlar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ecevit, Yıldız. (2005). *Ben Buradayım & Oğuz Atay'ın Biyografik ve Kurmaca Dünyası*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Edgü, Ferit. (1968). "İntiharın İlişkileri", *Yeni Dergi*, Yıl 4, No: 41, Şubat, ss. 99-109. De Yayınevi, İstanbul.
- Elbeyli, Sema. (1987). "Tutunamayan: Disconnectus Erectus", *Gelenek Dergisi*, No: 13, ss. 83-86. Nazım Kitaplığı, İstanbul.
- Emre, İsmet. (2009) Yeni Türk Edebiyatının Psikoloji Kaynakları *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C. 4 /1-I Kış, ss. 319-355.
- Ertuğrul, Kürşat. (2003). "Türkiye Modernleşmesinde Toplumsal ve Bireysel Özerklik Sorunu: Oğuz Atay ve Orhan Pamuk'la Birlikte Düşünmek". *Doğu Batı Dergisi*, No: 22, ss.89-103. Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Eskin, Efkân Bahri. (2000). "Sosyalist Olamayacak Kadar Postmodern, Postmodern Olamayacak Kadar Geleneksel, İslamcı Olamayacak Kadar Dünyevi, Dünyevi Olamayacak Kadar Dürüst: Oğuz Atay", *Doğu Batı Dergisi*, No: 11, ss. 147-155. Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Flaxman, Seymour. (1954). "Das Steppenwolf. Hesse's Portrait of the Intellectual", *Modern Language Quarterly*, Cilt:15, No: 4, Aralık, ss. 349-358. University of Washington, Washington, USA.
- Freedman, Ralph. (1997). *Hermann Hesse: Pilgrim of Crisis.*, From International, New York, USA.
- Geçtan, Engin. (1980). "Erich Fromm ve İnsancı Psikoloji", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 13, No: 1, ss.119-129. Ankara.
- Geçtan, Engin. (1983). *İnsan Olmak*, Metis Yayınları, İstanbul.

- Gülendam, Ramazan. ve Sürelli, Bahadır. (2003). “Nabokov'dan Oğuz Atay’a ‘Tutunamayanlar’da ‘Solgun Ateş’ İzleri”, *Varlık Dergisi*. 71. Yıl, No: 1151, Ağustos, ss. 31-37. Varlık Yayınları, İstanbul.
- Gümüş, Semih. (2003). “Demiryolu Hikâyecileri: Ben Burdayım Okuyucum Sen Neredesin Acaba?”, *Öykünün Bahçesi*, Adam, (2. Baskı) İstanbul.
- Gürbilek, Nurdan. (1995). “Kemalizmin Delisi Oğuz Atay”, *Yer Değiştiren Gölge*, Metis Yayınları, İstanbul, ss. 24-41.
- Gürbilek, Nurdan. (1999). “Oyun ve Adalet”, *Ev Ödevi*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Gürol, Ender. (1991). *Analitik Psikoloji ve Carl Gustav Jung*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Gürses, İbrahim. (2007). “Jung’cu Arketip Teorisi Bağlamında Tasavvufî Öykülerin Değerlendirilmesi: Sîmurg Örneği”, *T.C. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* Cilt: 16, No: 1, ss. 77-96. Bursa.
- Güvenç, Bozkurt. (1997) *Türk Kimliği Kültür Tarihinin Kaynakları*, Remzi Kitabevi, (5. Baskı) İstanbul.
- Hesse, Hermann. (1989). *My Belief*. (Edited by Theodore Ziolkowski; English Translation by Denver Lindley). Triad Paladin Grafton Books, London:
- Hesse, Hermann. (1997). *Bozkırkurdu*, (Çev: Kamurân Şipal), Afa Yayıncılık, (6. Baskı) İstanbul.
- İrzık, Sibel. (1995). “Tutunamayanlarda Çok Seslilik ve Sınırları”, *Varlık Dergisi*, No: 1057, Ekim, ss. 44-47. Varlık Yayınları, İstanbul.
- İnci, Handan. (2003). “Bir Yazar Okurunu Arıyor”, *Adam Sanat Dergisi*, No: 210, Temmuz, ss. 28-38. Adam Yayınları, İstanbul.
- Jung, Carl Gustav. (1966). *Two Essays on Analytical Psychology*, (2. Baskı) Routledge: London.
- Jung, Carl Gustav (1992). *Analitik Psikolojinin Temel İlkeleri- Konferanslar*, (Çev: Kamuran Şipal), Cem Yayınevi, İstanbul.
- Jung, Carl Gustav (2001). *Anılar, Düşler, Düşünceler*. (Yayıma Hazırlayan: Aniela Jaffe, Çev: İris Kantemir), Can Yayınları, İstanbul.
- Kaya, Muharrem. (2001). “Oğuz Atay’ın Yapıtlarında Yaşamöyküsel Unsurlar”, *Adam Sanat Dergisi*, No: 183, Nisan, ss. 76-80. Adam Yayınları, İstanbul.

- Keyder, Çağlar. (1984). “Biz Niçin Onlar Gibi Olamıyoruz?”, Milliyet Gazetesi, 29.01.1984.
- Kınış, Mustafa. (2000). *Peyami Safa'nın 'Matmazel Noraliya'nın Koltuğu' ile Hermann Hesse'nin 'Step Kurdu' Adlı Eserlerinde Arayış ve Kendini Gerçekleştirme*, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Kızılcılık, Sezgin ve Erjem, Yaşar. (1996). *Açıklamalı Sosyoloji Sözlüğü*, Saray Yayınevi, İzmir.
- Küçük, Yalçın. (2000). *Aydınlık Zindan*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Lukacs, Georges. (2000). *Romanda Tarihsel Düşünsel Anlam” Beş Dilli Kuş* (Hazırlayan: İ.Saraç). Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Marshall, Gordon. (1999), *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çev: Osman Akınhay, Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Mayer, Hans. (1971). *Steppenwolf and Everyman*. (İng. Çev: Jack D. Zipes), Thomas Y. Crowell Company, New York, USA.
- Moran, Berna. (1989). “Anlatım Yönteminin "Tutunamayanlar"a Katkısı”, Hürriyet Gösteri, No: 104, Temmuz, ss. 6-11. İstanbul.
- Moran, Berna. (1997). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış II*. İletişim Yayınları (5. Baskı) İstanbul.
- Narlı, Mustafa. (2009) “Otobiyografi Ve Roman / Otobiyografik Roman”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Cilt: 4 /1-I Kış, ss. 901-909.
- Odacı, Serdar. (2007). “Bilinç Akışı Tekniği Bakımından James Joyce, Oguz Atay, Adalet Ağaoglu ve Emine Işınso'nun Romanları”, Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Oruç, Osman. (2006). “Oğuz Atay'ın Romanlarında İronik Dil”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeni Türk Dili Anabilim Dalı, İstanbul.
- Özarıkça, Barlas. (2003). “Oğuz Atay'ı 25 Yıl Sonra Anmak”, *Adam Sanat Dergisi*, No: 210, Temmuz, ss. 48-51. Adam Yayınları, İstanbul.
- Özel, Hüseyin. (2000). “Ölümün Politik İktisadı: Polanyi ve Marx'ın İnsan Anlayışlarına Dayanan Bir Deneme”, H.Ü. İktisadi ve İdarî Bilimler Fakültesi Dergisi. Cilt: 18, No: 2, ss. 61-81. Ankara

- Özguven, Fatih. (1984). "Türk Edebiyatının Büyük yolculuğu: Tutunamayanlar", *Cumhuriyet Gazetesi*, 03.05.1984.
- Öztürk, Hasan. (1995). "Çeyrek Yüzyıllık Roman: Tutunamayanlar", Cilt: 6, No: 64, ss. 8-10. *Dergah Yayınları*, İstanbul.
- Pamuk, Orhan. (2006). *Öteki Renkler*, İletişim Yayınları, (3. Baskı) İstanbul.
- Parla, Jale. (2000). *Don Kişot'tan Bugüne Roman*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Sakallı, Cemal. (2005). "Yazınlararası Biçem Alımlamaları (Vladimir Nabokov ve Oğuz Atay Örneğinde)", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 22, No:2, ss. 173-186. Ankara.
- Sarıçiçek, Mümtaz. (2009). "Ulysses ve Tutunamayanlar'ın Karsılaştırmalı İncelemesi", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Cilt: 4 /1-I, Kış, ss. 529-560.
- Sarup, Madan. (1995). *Post Yapısalcılık ve Postmodernizm* (Çev. A.Baki Güçlü), Ark Yayınları, Ankara.
- Schmitt, Richard. (1991). *Alienation and Class*, Schenkman Books Inc., Vermont, USA.
- Schopenhauer, Arthur. (1991). *Yaşam Bilgeliği Üstüne Aforizmalar* (Çev: Güven Savaş Kızıltan), Ara Yayıncılık, İstanbul.
- Selen, Eser. (1998). "Hermann Hesse'nin "Bozkırkurdu" Romanında Jung Psikolojisinin İzleri", *Gündoğan Edebiyat Dergisi*, Cilt: 6, No: 21, ss. 27-42. Gündoğan Yayınları, Ankara.
- Serrano, Miguel. (1997). *C. G. Jung & Hermann Hesse İki Dostluğun Anıları* (Çev: Barış İlhan), İlhan Yayınevi, İstanbul.
- Sevgili, Mehmet. (2005). "Oğuz Atay ve Alev Alıtlı'nın Romanlarında Aydın ve Yabancılaşma Sorunu: Karşılaştırmalı Bir Edebiyat Sosyolojisi Çalışması", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Mersin.
- Seyda, Mehmet. (1972). "Tutunamayanlar", *Yeni Dergi*, No: 92, Mayıs, ss. 248-256. De Yayınevi, İstanbul.
- Seyppel, Tatjana. (1989). *Oğuz Atay'ın Dünyası* (Çev: Tanıl Bora), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Stelzig, Eugene. (1988). *Hermann Hesse's Fiction of the Self*, Princeton University Press, New Jersey, USA.

- Stewart, Marry. (1993). "The Refracted Self: Hermann Hesse", *Der Steppenwolf. The German Novel in the Twentieth Century* (Edt: David Midgley), Edinburgh University Press, Edinburgh, Great Britain, ss. 80-94.
- Şafak, Elif. (2007). "Oğuz Atay'ın Ardından", *Zaman Pazar Gazetesi*, 16.12.2007.
- Talay, Zeynep. (2008). "Nietzsche ve 'Ben' Kavramı: 'Öznenin Çözülümü': *Niteliksiz Adam*, Robert Musil *Tutunamayanlar*, Oğuz Atay", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eleştirel ve Kültürel Çalışmalar Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Tankuter, Aykut. (1984). "Ölüme Tutunmuştur", *Sanat Olayı Dergisi*, No: 26, Temmuz, 1984, ss. 14-15. Karacan Yayınları, İstanbul.
- Webb, Eugene. (1971). "Hermine and the Problem of Harry's Failure in Hesse's Steppenwolf," *Modern Fiction Studies*, 17: 1, ss. 115-124, John Hopkins University Press, USA.
- Yalçınkaya, Şerife. (2007). "Yol Metaforu ve Klasik Türk Edebiyatı'nda Arayış Yolculukları", *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, No: 13, ss. 4-8. Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir.
- Yılmazçelik, Cansu. (2007). "Size Selim Diyebilir miyim Oğuz Bey", *K Dergi*, No: 46. Alkım Yayınları, İstanbul.
- Zeller, Bernard. (1997). *Hermann Hesse* (Çev: Kamuran Şipal) Afa Yayınları, İstanbul.
- Zengin, Bekir. (2002). "Hermann Hesse'nin "Step Kurdu" Başlıklı Eserinde Çağ Eleştirisi ve Psikanalizmin İzleri", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 26, No:2, ss. 213-244. Sivas.
- Ziolkowski, Theodore. (1991). *Soul of the Age: the Selected Letters of Hermann Hesse*, (İng Çev: Mark Harmann), Farrar, Straus and Giroux, USA.

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.barbuni.com> (Erişim Tarihi: 02 Şubat 2010)

<http://www.biyografi.info/kisi/hermann-hesse> (Erişim Tarihi: 02 Şubat 2010)

<http://www.elestirelpsikoloji.org> (Erişim Tarihi: 02 Şubat 2010)

<http://www.kuzeyyildizi.com/dergi/2/tutunamayan.insanin.izinde.yuruyen.roman-zafer.yalcinpinar> (Erişim Tarihi: 02 Şubat 2010)

<http://minikkelebek.wordpress.com/2008/04/04/ergenlik-caginda-kimlik-arayisi-ve-bagimsizlik-cabalari/> (Erişim Tarihi: 02 Şubat 2010)

<http://www.pelinhattatoglu.com/ph/analitikpsikoloji.html?ee9b54a400a894887e5b6a1faafd3194=aa074047e61c33248d24ef0e4cf7db35> (Erişim Tarihi: 02 Şubat 2010)

http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=ktp&haberno=2158 (Erişim Tarihi: 02 Şubat 2010)

<http://www.tdk.gov.tr/TR/Genel/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF4376734BED947CDE&Kelime=bireyleşme> (Erişim Tarihi: 02 Şubat 2010)

<http://tehlikeliyunlar.blogcu.com/OGUZ+ATAY> (Erişim Tarihi: 02 Şubat 2010)

http://tr.wikipedia.org/wiki/Hermann_Hesse (Erişim Tarihi: 02 Şubat 2010)